

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
Fakulta přírodovědně-humanitní
a pedagogická

Turnovské cechy v raném novověku

Diplomová práce

Studijní program: N7105 – Historické vědy

Studijní obor: 7105T021 – Historie

Autor práce: **Bc. Jana Svobodová**

Vedoucí práce: prof. PhDr. Jaroslav Čechura, DrSc.

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Jana Svobodová**
Osobní číslo: **P14000638**
Studijní program: **N7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Historie**
Název tématu: **Turnovské cechy v raném novověku**
Zadávací katedra: **Katedra historie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Cílem diplomové práce je analýza turnovských cechů v období raného novověku z hlediska sociálního, kulturního a hospodářského. Práce bude založena na analýze a komparaci vybraných pramenů k jednotlivým cechům.

Zvláštní pozornost bude věnována těm řemeslným organizacím, které byly ve městě nejdůležitější a zároveň patřily k nejstarším, tedy cechům kovářů, řezníků nebo pekařů.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

1. PRAMENY

1.1 Archivy

Národní archiv Praha

Státní okresní archiv Semily

1.2. Publikované prameny a dokumenty

ŠIMÁK, Josef Vítězslav: Řády řemeslných cechů turnovských z XV.-XVIII. století, in: Osmá zpráva muzea turnovského za léta 1907-1920, Turnov 1921.

ŠIMÁK, Josef Vítězslav: Řády řemeslných cechů turnovských z XV.-XVIII. století, in: Devátá zpráva muzea pro Turnov a okolí za léta 1921-1931, Turnov 1932.

2. LITERATURA

BŮŽEK, Václav, a kol.: Společnost českých zemí v raném novověku: struktury, identity, konflikty, Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2010.

JANÁČEK, Josef: Přehled vývoje řemeslné výroby v českých zemích za feudalismu, Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1963.

JANÁČEK, Josef: Řemeslná výroba v českých městech v 16. století, Praha, Československá akademie věd 1961.

MELICHAR, František: Dějiny cechovnictví v Čechách, Praha 1902.

ŠIMÁK, Josef Vítězslav: Příběhy města Turnova nad Jizerou, Turnov 1903.

WINTER, Zikmund: Český průmysl a obchod v 16. věku, Praha 1913.

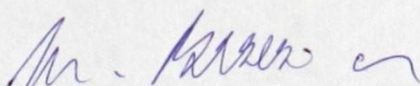
WINTER, Zikmund: Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách (1526-1620), Praha 1909.

Vedoucí diplomové práce:

prof. PhDr. Jaroslav Čechura, DrSc.
Katedra historie

Datum zadání diplomové práce: **30. dubna 2015**

Termín odevzdání diplomové práce: **29. dubna 2016**

doc. RNDr. Miroslav Brzezina, CSc.
děkan

L.S.

PhDr. Jaroslav Pažout, Ph.D.
vedoucí katedry

V Liberci dne 30. dubna 2015

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé diplomové práce a konzultantem.

Současně čestně prohlašuji, že tištěná verze práce se shoduje s elektronickou verzí, vloženou do IS STAG.

Datum: 27.4.2017

Podpis: *Yvobodova*

PODĚKOVÁNÍ

Na tomto místě bych ráda poděkovala mému vedoucímu diplomové práce prof. PhDr. Jaroslavu Čechurovi, DrSc. za odborné rady, přátelskou podporu a cenné připomínky, jež mi pomohly při psaní této práce. Poděkování rovněž patří pracovníkům SOkA Semily za ochotu a pomoc při mém studiu archivních pramenů. Tato práce by však nemohla vzniknout bez podpory a trpělivosti mých nejbližších, za což jim tímto z celého srdce děkuji.

ANOTACE

Cílem diplomové práce je analýza turnovských cechovních organizací v období raného novověku na základě dochovaných pramenů cechovní provenience. Jako stěžejní prameny využívá cechovní statuta a cechovní úřední knihy. V první části práce byla provedena analýza a vzájemná komparace cechovních statut z různých hledisek (podmínky vstupu do cechu, odváděné poplatky nebo obecné zásady fungování cechu). Druhá část je zaměřena na představení jednotlivých cechovních organizací. Zvláštní pozornost je věnována cechu řezníků a také praxi předávání masných krámů. Poslední část se zaměřuje na počet členů a rozmanitost turnovských cechů ve světle protostatistických pramenů a stručně nastiňuje také problematiku žen v ceších.

KLÍČOVÁ SLOVA

cech, cechovnictví, cechovní statuta, řemeslo, řemeslníci, Turnov, řezníci, pekaři, perníkáři, mlynáři, kamenáři, masné krámy, učeň, tovaryš, mistr

ANNOTATION

This thesis aims to analyze guild organizations which operated in the town of Turnov in early modern period. The analysis is based on archival sources of guilds provenance. The main used sources are guild orders and guild books. The first part of the thesis contains analysis and mutual comparison of the content of guild orders from different perspectives (conditions of entry to the guilds, paid charges or general principles of organization). The second part deals with introducing of individual guild organizations. Special attention is paid to the butcher's guild and the way of a handover of meat shops. The last part is focused on the number of members and guilds diversity in the light of proto statistical sources and also briefly outlines the issues of women in guilds.

KEY WORDS

guilds, guild system, guild orders, handicraft, craftsman, butchers, bakers, gingerbread makers, millers, gem cutters, meat shops, apprentice, journeymen, master

OBSAH

Úvod.....	9
1 Prameny a literatura.....	11
1.1 Prameny.....	11
1.1.1 Cechovní statuta.....	13
1.1.2 Cechovní úřední knihy.....	14
1.2 Literatura.....	15
3 Vývoj cechovníctví v českých zemích.....	19
3.1 Bratrstvo, pořádek, cech.....	19
3.2 Od počátků cechů do konce středověku.....	20
3.3 Od 16. století do zániku cechů.....	25
4 Město Turnov.....	30
5 Analýza turnovských cechovních statut.....	35
5.1 Obecný úvod.....	35
5.2 Přehled turnovských statut.....	37
5.3 Analýza a komparace vybraných turnovských statut.....	40
5.3.1 Podmínky pro vstup učedníků do cechu.....	42
5.3.2 Podmínky pro získání mistrovského práva.....	44
5.3.3 Mistrovské kusy.....	46
5.3.4 Poplatky.....	47
5.3.5 Obecné zásady organizace a fungování cechu.....	49
6 Turnovské cechy.....	55
6.1 Vývoj turnovských cechů.....	55
6.2 Potravinářská řemesla.....	58
6.3 Oděvní řemesla.....	65
6.4 Textilní řemesla.....	68
6.5 Kožedělná řemesla.....	70
6.6 Kovodělná řemesla.....	70
6.7 Řemesla zpracovávající dřevo a rostliny.....	72
6.8 Řemesla zpracovávající živočišné suroviny.....	75
6.9 Řemesla zpracovávající zeminu a nerosty.....	75
6.10 Stavební řemesla.....	80
7 Cech řezníků.....	82

7.1	Statuta řeznického cechu.....	83
7.2	Registra řeznického cechu.....	88
7.2.1	Od počátku cechu do třicetileté války.....	89
7.2.2	Řeznický cech za třicetileté války	91
7.2.3	Od konce třicetileté války do 80. let 17. století	95
7.3	Vzájemná komparace statut a register.....	95
7.4	Masné krámy a způsob jejich získávání.....	98
8	Turnovská řemesla a živnosti ve světle protostatistických pramenů.....	105
8.1	Turnovská řemesla a živnosti v Soupise poddaných podle víry	105
8.2	Turnovská řemesla a živnosti v Berní rule.....	107
8.3	Turnovská řemesla a živnosti v Tereziánském katastru.....	109
9	Ženy v ceších	115
9.1	Ženy v turnovských cechovních řádech.....	117
9.1.1	Manželky a dcery	117
9.1.2	Vdovy.....	119
9.2	Turnovské ženy v řemeslech - sonda	120
9.3	Turnovské ženy v řemeslech ve světle protostatistických pramenů	123
	Závěr	125
	Seznam použitých zkratek	127
	Seznam pramenů a literatury	128
	Seznam tabulek	136
	Seznam grafů	136
	Seznam příloh	137

ÚVOD

Cechovní organizace představují neodmyslitelný fenomén středověkých i raně novověkých měst. Tato sdružení řemeslníků hrála po celou dobu své existence nezanedbatelnou roli jak v hospodářském, tak také v politickém či kulturním životě tehdejší společnosti. Přestože se cechy staly předmětem zájmu historiků již na samém konci 19. století, poslední rozsáhlejší monografie k tomuto tématu byly sepsány v 60. letech století dvacátého. Poté se zdálo, že řemeslné organizace upadly v zapomnění a po dlouhou dobu jim byla věnována pouze okrajová pozornost, jako by toto téma bylo již vyčerpáno. To se však nestalo a v posledních desetiletích se cechům opět dostává zasloužené pozornosti historiků a badatelů. Vzniká řada nových prací, a to zejména regionálního zaměření, které se věnují konkrétním organizacím v jednotlivých oblastech.

Zájem o raně novověké dějiny města Turnova mě již v bakalářské práci¹ přivedl ke studiu struktury jeho obyvatelstva. Nebylo možné si nevšimnout, že značnou část zdejší populace tvořili právě řemeslníci. Protože toto téma nebylo dosud zpracováno a k dispozici je celá řada pramenů cechovní provenience, pokusila jsem se i já přispět k lepšímu poznání a pochopení regionálních cechovních organizací.

Předkládaná práce nemá ambice podat vyčerpávající popis dějin všech turnovských cechů, což by v rámci jejího rozsahu ostatně ani nebylo možné. Za cíl si klade představení rozmanitosti turnovských cechovních společenství a popsání způsobu jejich organizace a praktického fungování na základě dochovaných archivních pramenů.

Časově bude ohraničena obdobím 1. poloviny 16. století, do kterého spadají počátky zdejších cechů, a 1. polovinou 18. století, kdy byla vydána první všeobecná nařízení, jimiž stát podstatně zasáhl do cechovních kompetencí.

První část práce bude mít spíše všeobecný charakter. Zaměřím se nejprve na rozbor použitých pramenů, kde bude prezentována bohatost cechovních fondů a také blíže analyzovány jednotlivé druhy pramenů, jako jsou cechovní statuta nebo úřední knihy. Tuto kapitolu rovněž doplní základní přehled literatury. Za účelem zasazení tématu do kontextu se budu věnovat také obecnému vývoji cechovníctví v českých zemích a rovněž stručně nastíním dějiny města Turnova.

¹ SVOBODOVÁ, Jana: *Soupis poddaných podle víry v Turnově*: bakalářská práce, Liberec, Technická univerzita 2014, Vedoucí bakalářské práce prof. PhDr. Jaroslav Čechura, DrSc.

Druhou stěžejní částí bude samotný výzkum turnovských cechů. Nejprve provedu analýzu a komparaci vybraných cechovních statut z různých hledisek, ať už se bude jednat o jejich stáří, podmínky členství pro mistry a učedníky, odváděné poplatky, nebo obecné zásady organizace a fungování cechu. Dále konkrétně představím jednotlivé cechovní organizace, přičemž největší pozornost bude věnována řemeslům potravinářským, jež hrály ve městě zásadní úlohu. Samostatná kapitola bude proto náležet turnovským řezníkům jako jednomu z nejpočetnějších a nejvýznamnějších cechů ve městě. Kromě rozboru jejich statut se budu zabývat způsoby získávání mistrovského práva, počtem přistoupivších členů nebo praxí předávání masných krámů.

Při zkoumání řemeslnické populace nemohu opomenout ani v tomto období vznikající protostatistické prameny, které mi umožní postihnout rozmanitost a početnost turnovských řemesel a živností v konkrétních číslech. Drobným exkurzem do problematiky dějin žen bude poslední kapitola zabývající se jejich rolí v cechovních korporacích.

1 PRAMENY A LITERATURA

1.1 PRAMENY

Stěžejní základnu při zpracovávání tématu mé diplomové práce tvoří dochované písemné prameny turnovských cechů. Ke zjištění doplňujících informací jsem využila i dalších zdrojů pocházejících jednak ze souborných soupisů obyvatelstva vytvořených pro potřeby státu (Soupisu poddaných podle víry, Berní ruly, Tereziánského katastru), jednak z činnosti městské správy (městské knihy).

Materiály k turnovským cechovním organizacím jsou uloženy ve Státním okresním archivu Semily. Písemnosti každého jednotlivého cechu tvoří samostatný fond, celkem se jedná o 19 těchto archivních souborů. Pro lepší představu o bohatosti a rozmanitosti fondů turnovských cechů uvádím jejich výčet i s uvedením letopočtů, které určují časovou hranici dochovaných pramenů.

Tab. 1: Archivní fondy turnovských cechů

Název cechu	Datace fondu
Cech hrnčírů	1609–1853
Cech kamenářů	1715–1858
Cech kloboučníků	1698–1832
Cech kovářů a kolářů	1519–1856
Cech koželuhů	1699–1782
Cech kožešníků	(1592) 1625–1786
Cech krejčích a postřihačů	(1536) 1647–1779
Cech mlynářů	(1662) 1717–1859 (1860)
Cech pekařů a perníkářů	1534–1859 (1897)
Cech provazníků	1653–1733
Cech řezníků	(1595) 1647–1859 (1896)
Cech sladovníků a vodovarů	1644–1859
Cech soukeníků	1648–1801
Cech ševců	(1525) 1533–1859 (1873)
Cech tesařů	1730–1859
Cech tkalců	(1540) 1708–1859 (1867)
Cech truhlářů, sklenářů a bečvářů	1564–1859 (1895)
Cech zámečníků	1726–1859
Cech zedníků, kameníků a pokrývačů	1711–1752

Jak je patrné z příložené tabulky, složení fondů je velmi různorodé, a to nejen z hlediska různých časových období, ze kterých pochází. Prameny jsou přehledně rozřazeny podle následujícího jednotného schématu:

- I. *listiny* – zahrnují výlučně cechovní statuta a privilegia;
- II. *úřední knihy* – sem se řadí knihy přijatých mistrů, učedníků a tovaryšů;
- III. *spisový materiál* – jedná se o nejrůznější soubory listin dále rozčleněné na záležitosti týkající se cechovní správy, učňovské záležitosti (výuční, zachovací a křestní listy, vrchnostenská povolení k učení, tovaryšské záležitosti (fedrovní listy, doklady o přijetí za tovaryše), mistrovské záležitosti (mistrovské listy), podpory nemajetným a různé;
- IV. *účetní materiál* – obsahuje cechovní počty a knihy příjmů a vydání.

Málokterý cech má však dochovány všechny typy písemností uvedené ve výše zmíněném schématu, s čímž bylo nutné dopředu počítat. Hlavním úskalím, na které badatel při studiu turnovských cechů musí nutně narazit, je tedy tato určitá „nevyváženost“ dochovaných pramenů. Každý jednotlivý fond se odlišuje jak stářím, tak různým typem i množstvím dochovaným materiálů. Prameny k některým cechům se dochovaly pouze torzovitě, například koželuzi disponují pouze několika jednotlivinami týkajícími se cechovní správy. Podobný případ představuje i cech zedníků, kameníků a pokrývačů, ke kterým máme k dispozici v podstatě pouze dva cechovní řády, útlou složku listinného materiálu a jeden zachovací list. U jiných turnovských organizací převažují cechovní knihy, které ale, jak jsem již zmínila, mohly také být různého druhu. Absence cechovních počtů (a to i u příbuzných řemeslných odvětví) neumožňuje proto například provést srovnání hospodaření jednotlivých cechů.

Všechna výše zmíněná hlediska značně znesnadňují snahu vytvořit si celkový obraz o cechovní organizaci v Turnově a jejím vývoji, zrekonstruovat historii jednotlivých cechů a do jisté míry také stěžují vzájemnou komparaci analyzovaných dokumentů. To mě také přivedlo k rozhodnutí zvolit za jeden z hlavních pramenů cechovní statuta, jimiž disponovaly všechny cechy a bylo tedy možné je i z různých hledisek vzájemně porovnat. Vedle významu a početnosti řemesla sehrál časový rozsah a typ dochovaných pramenů roli i při výběru řeznického cechu, který se stal předmětem mého hlubšího zájmu, a byla mu věnována samostatná kapitola. Řeznická registra, evidující mistry, totiž jako jediná sledovala období od samého konce 16. století až do poloviny století osmnáctého, a tím nám umožnila nahlédnutí do každodenního běhu a vývoje cechovní organizace v rámci celého raného novověku.

Pro ověření či získání některých dalších údajů o turnovských cechovních organizacích jsem nahlédla i do městských knih² uložených rovněž ve Státním okresním archivu Semily, v dosud nezpracovaném fondu Archiv města Turnova.

Zejména pro určení počtu řemeslníků pracujících v jednotlivých řemeslných odvětvích, ale i pro doplnění některých dalších údajů, jsem využila také prameny státní provenience ze 17. a 18. století – Soupis poddaných podle víry,³ Berní rulu⁴ a Tereziánský katastr.⁵

Na závěr tohoto krátkého představení pramenů k turnovským cechům je ještě nutno podotknout, že valná většina materiálů byla psána česky. Němčina byla využívána pouze v malé míře, a to zejména tam, kde docházelo ke komunikaci mezi cechy a vrchnostenskou kanceláří. Text citací z pramenů byl z důvodu větší srozumitelnosti transkribován a jména byla upravena podle soudobého úzu.

1.1.1 Cechovní statuta

V podstatě jediným druhem pramene, kterým disponovaly opravdu všechny turnovské organizace, byla cechovní statuta. To mě spolu s faktem, že statuta jsou považována rovněž za základní normativní dokument každého cechu, dovedlo k rozhodnutí věnovat jednu ze stěžejních kapitol právě jim a podrobit je analýze.

Cechovní statuta bývala také často označována jako artikule, řády nebo privilegia. Všechny tyto pojmy představují synonymní označení pro soubor práv a pravidel, kterými se cechovní organizace měly řídit. Statuta byla v královských městech potvrzována buďto městskou radou, nebo samotným panovníkem, ve městech poddanských příslušnou vrchností. Okamžik stvrzení statut byl tedy počátkem existence cechu.

Cechovní řády zahrnovaly celou řadu nařízení a do určité míry se odlišovaly dle typu příslušné řemeslné organizace. V základu však zpravidla všechny obsahovaly články týkající se organizace cechu (např. o počtu cechmistrů a valných schůzích), dále

² Stání oblastní archiv v Litoměřicích, Státní okresní archiv Semily (dále užívám pouze SOKA Semily), Archiv města Turnov (dále jen AM Turnov), rkp. 2, Acta forensia 1567–1574; Tamtéž: rkp. 3, Acta forensia, 1586-1594; Tamtéž: rkp. 29, Liber contractum ab anno 1660.

³ PAZDEROVÁ, Alena: *Soupis poddaných podle víry z roku 1651: Boleslavsko I.*, Praha, Národní archiv 2005.

⁴ CHALUPA, Aleš – ČECHURA, Jaroslav – RYANTOVÁ, Marie: *Berní rula 8–9: Kraj Boleslavský*, Praha, Státní ústřední archiv 2001.

⁵ CHALUPA, Aleš – LIŠKOVÁ, Marie, a kol.: *Tereziánský katastr český. Svazek 1. Rustikál (kraje A-CH)*, Praha, Archivní správa ministerstva vnitra 1964; BOHÁČEK, Jan: Tereziánský katastr pro město Turnov – rustikální fáze a vizitace, in: *Archiv Českého ráje doby nové a novější 1*, Turnov, Muzeum Českého ráje 2003, s. 87–214.

body určující přijímání osob do cechu a nařízení týkající se samotných výrobků a způsobů jejich zpracování (kvalita, kontrola výrobků apod.). Velmi často se v těchto řádech vyskytovala také nařízení zdůrazňující zbožnost řemeslníků nebo taková, kterými se cechy bránily proti konkurenci.

Turnovskými cechovními statuty se poprvé zabýval zdejší neúnavný badatel J. V. Šimák, který písemnosti cechů v městském muzeu sám pořádal a jejich cechovní artikule vydal edičně.⁶ Toto ediční zpracování však postrádá řady soukeníků⁷ a zámečníků,⁸ které byly zřejmě do fondů zařazeny až později. Na druhou stranu ale obsahuje i ty, jejichž originály se sice nedochovaly, ale jejich znění je známo z opisů pořizovaných roku 1688 z nařízení vrchnostenské kanceláře na Hrubé Skále. Jednalo se o privilegia kožešníků, ševců, koželuhů a mydlářů. Všech 20 cechovních organizací⁹ tedy disponuje alespoň jedním cechovním řádem, některé jich měly i vícero z různých období.

1.1.2 Cechovní úřední knihy

Dalšími prameny, které jsem blíže zkoumala, byly úřední cechovní knihy. V Turnově se jednalo o knihy přijatých mistrů, tovaryšů a učedníků, jež bývají také často označovány jako cechovní registra. V některých případech mohlo být do jedné knihy zařazeno i více skupin cechovní hierarchie. Jak už sám název knih napovídá, byla do nich zapisována jména osob, jež byly přijímány do cechu. Zápisy bývaly vedeny pravidelně a mívaly standardizovanou formu, která se sestávala z uvedení data, jména přijímaného člena a zapsání podmínek a poplatků, za kterých nově příchozí vstupoval do cechu.

Ze všech register turnovských cechů jsem věnovala největší pozornost Registrům řeznického cechu,¹⁰ a to zejména proto, že obsahovala téměř každoroční zápisy vztahující se k letům 1595–1696 a také kvůli tomu, že nesloužila pouze k zapisování nových mistrů. V podstatě spojovala několik cechovních knih dohromady, kromě jmen

⁶ ŠIMÁK, Josef Vítězslav: Řády řemeslných cechů turnovských z XV. – XVIII. století, in: *Osmá zpráva muzea turnovského za léta 1907–1920*, Turnov 1921, s. 91–164.; TÝŽ: Řády řemeslných cechů turnovských z XV. – XVIII. století, in: *Devátá zpráva muzea pro Turnov a okolí za léta 1921–1931*, Turnov 1932, s. 3–179.

⁷ SOkA Semily, Cech soukeníků Turnov, inv. č. 3, sign. L–3, Mladoboleslavský cech dává opis svého řádu, 1661.

⁸ SOkA Semily, Cech zámečníků Turnov, inv. č. 1, sign. L–1, Cechovní privilegia, 1726.

⁹ K cechu mydlářů jsou k dispozici pouze cechovní statuta, jiné prameny se nedochovaly.

¹⁰ SOkA Semily, Cech řezníků Turnov, inv. č. 3, kn. 1, Registra řeznického cechu, (1595) 1651–1696; Tamtéž, inv. č. 4, kn. 2, Registra řeznického cechu, 1683–1843.

přijatých mistrů v ní lze nalézt i každoročně volené cechmistry a můžeme zde také vysledovat praxi předávání masných krámů téměř pro celé 17. století. Registra rovněž pro některá léta evidovala příjmy a výdaje, čímž do jisté míry nahradila knihy počtů, které se pro řeznický cech nedochovaly.

1.2 LITERATURA

Cechovní organizace, jeden z nejdůležitějších fenoménů městského hospodářství, jistě nemohly uniknout pozornosti historiků a badatelů. Mezi první díla zabývající se touto tematikou patří spisy Zikmunda Wintra, které nebyly, alespoň co se rozsahu a množství zkoumaného materiálu týče, dosud překonány. Winter, jenž se ve svých vědeckých pracích také hojně věnoval historické každodennosti, se v případě cechů zaměřil zejména na období od 14. do 16. století. V prvním dvacetiletí 20. století vydal tato velkolepě koncipovaná díla – *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách ve 14. a 15. věku* a *Řemeslnictvo a živnosti v Čechách v 16. věku*. Později vyšla ještě jeho nedokončená kniha *Český průmysl a obchod v 16. věku*.

Ačkoliv mu bývá vytýkána přílišná popisnost, soustředěnost na detail a roztržitost na úkor zachycení všeobecného vývoje, nelze pochybovat, že svou mravenčí prací a zpracováním obrovského množství archivního materiálu položil základy budoucího studia cechovní problematiky pro české prostředí. Díky tomu, že ve svých knihách shromáždil poznatky z různých oblastí (několik zmínek uvádí i o Turnově), podařilo se mu v podstatě postihnout vývoj cechovní organizace jako celku, zabýval se ale, jak u něj bylo ostatně zvykem, rovněž každodenním fungováním cechu. Zejména ve své poslední práci k tomuto tématu se zaměřil na cechovní hierarchii, funkci a práva cechmistrů a postavení mistrů, tovaryšů a učedníků. Informace o řemeslné výrobě zahrnoval také do svých dalších knih.¹¹

Wintrovým současníkem, který se cechům rovněž věnoval, byl Bedřich Mendl. Náš první profesor hospodářských dějin ve své studii k dějinám cechovníctví v Čechách, publikované v Českém časopise historickém,¹² do určité míry na Wintra navazoval, ale zároveň i revidoval jeho názory (například na vznik cechů). Práce těchto

¹¹ WINTER, Zikmund: *Zlatá doba měst českých*, Praha, Odeon 1991.; TÝŽ, *Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v XV. a XVI. věku I, II*, Praha, Matice Česká 1890.

¹² MENDEL, Bedřich: Počátky našich cechů, in: *Český časopis historický*, roč. 33, 1927, č. 1,2, s. 1–20, 307–346.

a dalších autorů¹³ písíciích v období do 2. světové války představovaly východisko, na něž mohli později navazovat další historici.

Další rozsáhlejší díla zabývající se cechovní problematikou vznikla až v poválečném období a pocházejí z pera Josefa Janáčka. Jedná se o knihy *Přehled vývoje řemeslné výroby v českých zemích za feudalismu* a *Řemeslná výroba v českých městech v 16. století*. Vzhledem k době vzniku (50. a 60. léta) je třeba počítat s jejich ideologickým zabarvením a běžným používáním marxistických termínů (vykořisťování tovaryšů aj.), proto je nezbytné přistupovat k nim kriticky. Janáček se ve svých pracích názorově vyrovnával se svým nejslavnějším předchůdcem Wintrem, ačkoliv na rozdíl od řady jiných historiků tohoto období uznával také jeho četné přínosy. Janáček sám se nevěnoval jen cechovníctví, ale snažil se o postihnoutí řemeslné výroby jako celku, přičemž kladl důraz zejména na roli trhu pro rozvoj této výroby.

Janáčková práce je dosud posledním systematickým dílem k tomuto tématu. Po určitou dobu byla cechům věnována pouze minimální nebo okrajová pozornost, jako by toto téma bylo Janáčkovým zrevidováním Wintrových poznatků vyčerpáno. Avšak nebylo tomu tak. Po roce 1989 se zájem o cechovní organizace opět obnovil.

Autoři se nově úžeji zaměřili na vývoj konkrétních cechů, měst či oblastí, problematiku cechovníctví do svých děl zahrnuli i regionální historici. Pražským cechům se věnoval například Jan Diviš,¹⁴ který se zabýval zejména cechovními památkami ve sbírkách Muzea hlavního města Prahy, ale pokusil se postihnout i základní vývoj těchto organizací. Pražská stavební řemesla v období renesance a baroka se stala oblastí stěžejního zájmu Ivany Ebelové, poznatky ze svého bádání publikovala v několika drobnějších studiích¹⁵ i souborné monografii.¹⁶ Mezi novější práce patří také kniha Karin Pátrové, která sepsala historii cechů v Brandýse nad Labem.¹⁷ Jihočeskou oblastí, konkrétně městy a městečky na rožmberském dominiu

¹³ ŠEVČÍK, Václav: *Historie cechovních zřízení, řemesel a obchodu*, Praha, Čs. akciová tiskárna 1926; KARLOVÁ, Zdeňka: *Změny v cechovním zřízení měst pražských po r. 1547*, Praha 1934; MELICHAR, František: *Dějiny cechovníctví v Čechách*, Praha 1902.

¹⁴ DIVIŠ, Jan: *Pražské cechy*, Praha, Muzeum hlavního města Prahy 1992.

¹⁵ EBELOVÁ, Ivana: Mistrovské kusy stavebních řemeslníků v cechovních artikulech 16. – 18. století, in: *Historia docet: Sborník příspěvků k poctě šedesátých narozenin prof. dr. Ivana Hlaváčka, CSc.*, Praha, Historický ústav ČSAV 1992, s. 59–72; TÁŽ: Organizace a písemnosti cechů stavebních řemesel v době předbělohorské; in: *AUC-philosophica et historica 1*, Praha, UK 1992, s. 71–75.

¹⁶ TÁŽ: *Pražská a venkovská stavební řemesla v době renesance a baroka*, Praha, Scriptorium 2001.

¹⁷ PÁTROVÁ, Karin: *Řemeslnické cechy v Brandýse nad Labem: Polovina 16. – polovina 19. století*, Brandýs nad Labem – Stará Boleslav, Muzeum Praha – Východ 2010.

a jejich privilegii, se zabýval Jaroslav Čechura.¹⁸ Olomoucká řemesla zkoumal Miloslav Čermák.¹⁹ To, že na cechy je možné nahlížet z nejrůznějších pohledů, dokazuje kniha Hany Pátkové, která zahrnuje náboženskou a kultovní činnost cechů zejména ve středověkém období do své knihy zabývající se náboženskými bratrstvy.²⁰ Cechovní korporace a popis jejich památek můžeme konečně nalézt i v dílech encyklopedického charakteru, jako například v *Dějínách hmotné kultury*²¹, kde jsou zobrazeny jako nedílná součást městského života a kultury.

V posledních letech se cechy staly také oblíbeným tématem bakalářských, diplomových či disertačních prací studentů všech českých vysokých škol. Za všechny budu jmenovat například *Dějiny řemesel v Krupce*²² Nikoly Flakové, *Cechy královských měst severozápadních Čech jako součást života raněnovověkého města*²³ Evy Němečkové, nebo *Raně novověká Kroměříž a její cechy v 17. - 19. století*²⁴ od autora Davida Sobka.

Cechovním organizacím v Turnově nebyla dosud věnována příliš velká pozornost. Zmínky o ceších se objevily v syntetických dílech o dějinách města Josefa V. Šimáka a Justina V. Práška. Prvně jmenovaný historik vydal také edici turnovských cechovních řádů a několik jeho drobných příspěvků k tomuto tématu můžeme nalézt i ve sborníku *Od Ještěda k Troskám*. V novější době byla větší pozornost v řadě článků věnována prakticky pouze zdejšímu kamenářství a výrobě skelné kompozice.²⁵

Co se týče literatury k dějinám Turnova, dosud nebyla sepsána monografie, která by postihovala historii města jako celek. Nejblíže se k tomu přiblížily zmiňované práce J. V. Práška a zejména významného turnovského badatele J. V. Šimáka.

¹⁸ ČECHURA, Jaroslav: Cechy rožmberských měst a městeček do poloviny 16. století, in: *Jihočeský sborník historický* 58, České Budějovice, Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích 1989, s. 113–124, 177–185; TÝŽ: Rozvoj cechů na rožmberském dominiu po roce 1550, in: *JSH* 59, České Budějovice 1990, s. 1–10.

¹⁹ ČERMÁK, Miloslav: *Olomoucká řemesla a obchod v minulosti*, Olomouc, Memoria 2002.

²⁰ PÁTKOVÁ, Hana: *Bratrství ke cti Božie: Poznámky ke kultovní činnosti bratrstev a cechů ve středověkých Čechách*, Praha, KLP 2000.

²¹ PETRÁŇ, Josef: *Dějiny hmotné kultury I.*, část 2, Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1985.

²² FLAKOVÁ, Nikola: *Dějiny cechovních řemesel v Krupce*: diplomová práce, Praha, Univerzita Karlova 2015.

²³ NĚMEČKOVÁ, Eva: *Cechy královských měst severozápadních Čech jako součást života raněnovověkého města*: disertační práce, Ústí nad Labem, Univerzita Jana Evangelisty Purkyně 2015.

²⁴ SOBEK, David: *Raně novověká Kroměříž a její cechy v 17. – 19. století*: bakalářská práce, Olomouc, Univerzita Palackého v Olomouci 2013.

²⁵ Například: KNOB, Jan: Turnovská výroba skelné kompozice v 18. století, in: *Ars vitraria II*, Jablonec nad Nisou, Muzeum skla a bižuterie 1968, s. 35–43; VARCL, Jiří: *Studie o turnovské skelné kompozici*, Turnov: Výzkumný ústav pro jablonecký průmysl a drahokamy, 1949; ŘÍDKOŠIL, Tomáš – NOVOTNÝ Robert Radim: Cechy a řemesla: Poodhalené tajemství vzniku kamenářského cechu v Turnově, in: *Časopis Krkonoše – Jizerské hory* [online], roč. 2004, č. 11, s. 48–49.

Práškovy *Dějiny města Turnova nad Jizerou v Boleslavště*²⁶ vydané roku 1879 jsou sice dovedeny až do autorovy současnosti, vyznačují se však celou řadou nepřesností a nekritickým přejímáním informací, zejména v případě pramenů osobní povahy, proto je v tomto ohledu nelze považovat za spolehlivý zdroj informací o historii města.

Faktograficky mnohem hodnotnějším dílem jsou tedy Šimákovy *Dějiny města Turnova nad Jizerou*.²⁷ Turnovský rodák a Gollův žák sice dovedl své *Dějiny* pouze do roku 1620, nicméně na rozdíl od svého předchůdce vycházel striktně a kriticky z pramenů turnovského archivu, který sám pořádal. Jeho původním záměrem bylo vydat tři díly, druhý však zůstal pouze v nedokončeném rukopise a díl třetí byl věnován turnovskému místopisu.²⁸ Šimák dále některé prameny edičně vydával a historii města i celého regionu se věnoval v celé řadě dílčích studií i edičních počinů.²⁹

Ze současných prací týkajících se Turnova nesmíme opomenout publikační činnost Jana Prostředníka a dalších archeologů, kteří se ve svých článcích mimo jiné zabývají také dějinami města ve světle archeologických nálezů.³⁰ Dalším tématům turnovských dějin, zejména z období raného novověku, se v současné době věnuje celá řada regionálních historiků.³¹

²⁶ PRÁŠEK, Justin Václav: *Dějiny města Turnova nad Jizerou v Boleslavště*, Turnov 1879.

²⁷ ŠIMÁK, J. V.: *Příběhy města Turnova nad Jizerou I. Od založení města do roku 1620*, Turnov 1903.

²⁸ TÝŽ: *Příběhy města Turnova nad Jizerou III. Místopis*, Turnov 1904.

²⁹ TÝŽ: *Listář fary turnovské 1620 – 1696*, Praha 1910; TÝŽ: *Listář k dějinám školství na Turnovsku*, Turnov 1908; TÝŽ: *Konšelé turnovští od roku 1620*, in: *Osmá zpráva musea turnovského za l. 1907–1920*, Turnov 1921, s. 1–89; TÝŽ: *Privilegia města Turnova*, in: *Třetí zpráva musea turnovského za l. 1893–1896*, Turnov 1896, s. 1–64.

³⁰ PROSTŘEDNÍK, Jan: *Pravěké a středověké osídlení Turnova ve světle archeologických nálezů*, in: *Z Českého ráje a Podkrkonoší 13*, Semily, Státní okresní archiv Semily 2000, s. 7–49; HARTMAN, Petr – PROSTŘEDNÍK, Jan – ŠÍDA, Petr: *Archeologický výzkum domu čp. 450 v Turnově – Sobotecké ulici. Sonda do mikrohistorie domu*, in: *Z Českého ráje a Podkrkonoší 18*, Semily, Státní okresní archiv Semily 2005, s. 173–212.

³¹ MAREK, David: *Turnov v životě jednoho z primátorů. Příspěvek k dějinám města v polovině 17. století*, in: *Z Českého ráje a Podkrkonoší 18*, Semily, Státní okresní archiv Semily 2005, s. 53–68; NOVOTNÝ, Robert Radim: *Turnovští františkáni a (re)katolizace regionu v 17. století*, in: *HLAVÁČEK, Petr (ed.): Františkáni v kontaktech s jiným a cizím*, Praha, UK, Filosofická fakulta 2009; TÝŽ: *Náboženská bratrstva v Turnově*, in: *Z Českého ráje a Podkrkonoší 16*, Semily, Státní okresní archiv Semily 2003, s. 9–60; BRADÁČOVÁ, Michaela: *Františkánský klášter v 18. století v knihách příjmů a výdajů*, in: *Z Českého ráje a Podkrkonoší 19*, Semily, Státní okresní archiv Semily 2006, s. 121–133.

3 VÝVOJ CECHOVNICTVÍ V ČESKÝCH ZEMÍCH

3.1 BRATRSTVO, POŘÁDEK, CECH

Samotný vznik cechů není z důvodu nedostatku dochovaných pramenů dosud zcela objasněn a i názory badatelů na toto téma se rozcházejí. V nejstarších dokladech bývaly prvotní řemeslnické spolky označovány také jako bratrstva nebo pořádky, přičemž není jisté, zda se jednalo o jakési předstupně cechovních společenství, či pouze odlišné pojmy, jimiž byly označovány cechovní organizace jako takové.

Jeden z našich největších odborníků na cechovní problematiku Zikmund Winter předpokládal, že se cechy postupně vyvinuly právě z náboženských bratrstev, a to tehdy, když se mezi původní důvody jejich založení (náboženské a humanitní) začaly zapojovat také hospodářské a politické zájmy.³² Tomu by nasvědčovaly i určité body nově vznikajících cechovních statut, jež často obsahovaly nařízení o povinné zbožnosti. V náboženských bratrstvech se sdružovali mistři různých řemesel, a proto tato společenství plnila některé stejné úkoly jako pozdější cechovní korporace. Jednalo se například o funkce charitativní spočívající v podpoře vdov a sirotků po mistrech, vystrojování pohřbů nebo v pomoci členům v nouzi. Od sdružování řemeslníků různých oborů byl pak jen krůček ke shromažďování mistrů stejného řemesla. Schůze bratrstva se tak mohly stát vhodným místem pro řešení nejrůznějších otázek živnostenského charakteru od přijímání učedníků po kvalitu a cenu výrobků.³³

Bedřich Mendl, který Wintrovy teorie konfrontoval a upřesňoval, upozornil na to, že i samo město mohlo mít na vzniku cechů zájem, ať už z důvodu snadnějšího dohledu nad řemeslníky, efektivnějšího výběru daní či vojenských nebo jiných povinností.³⁴ V takovém případě by se nejednalo o dobrovolné spolky vzniklé z dřívějších bratrstev, ale o organizace nucené, vytvořené na základě určitého tlaku ze strany městské správy. Takováto řemeslná sdružení byla, podle Mendla, označována jako pořádky.

Josef Janáček přistupuje k názorům obou předchozích historiků kriticky. Rozdíl mezi bratrstvy, pořádky a cechy nepovažuje za podstatný, neboť podle něj označují zdánlivě různé, ale ve své podstatě obdobné formy řemeslnického společenství

³² WINTER, Zikmund: *Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách (1526–1620)*, Praha, Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1909, s. 64–65.

³³ DIVIŠ, J.: *Pražské cechy*, s. 7.

³⁴ Tamtéž, s. 8.

ve 14. století.³⁵ Větší důraz než na vnější formu organizace klade na ekonomickou situaci řemesla, v první řadě na jeho vztah k místnímu trhu, který byl bezprostředním podnětem k vytváření těchto společenství. Jejich vyhraněnou formu, jež hájila ekonomické zájmy řemesla, lze podle něj již v první polovině 14. století označit za cech jako takový.³⁶

Jak podotýká Hana Pátková, při samotné genezi cechů zřejmě společně působily všechny tyto tři hlavní prvky: vytváření nábožensky a sociálně zaměřených sdružení řemeslníků a obchodníků, vytváření hospodářských sdružení řemeslníků a obchodníků a konečně zájem městské správy o organizaci řemesel ve městě.³⁷ Bylo však možné, že pouze jeden z těchto prvků převládl.

Nicméně nedostatečná pramenná základna nám neumožňuje zjištěné závěry a teorie historiků zobecnit, ani zcela objasnit celou problematiku cechovní geneze. S ohledem na zmíněné problémy se snad nedopustíme chyby, když budeme cechy považovat za organizace spíše hospodářské povahy, mezi jejichž hlavní úkoly patřilo hájení zájmů jejich členů. Za plně vyvinutou cechovní korporaci lze označit takové řemeslné sdružení, které uplatňovalo tzv. cechovní přímus.³⁸ Cechům kromě těchto základních hospodářských funkcí náležela ještě řada dalších. Mezi ně patřily jednak ty, které zajišťovaly péči o jejich členy a také ty, které jim byly uloženy městskou správou, pod jejíž kompetenci náležely. S náboženskými bratrstvy pak měly mimo jiné společné zdůrazňování zbožnosti.

3.2 OD POČÁTKŮ CECHŮ DO KONCE STŘEDOVĚKU

Úplné prvopočátky určité formy organizace řemeslných sdružení jsou kladeny již do desátého a jedenáctého století. Kupříkladu v Mohuči vzniká tkalcovský cech již roku 1099,³⁹ ve Francii došlo k vytvoření cechovního pořádku dokonce ještě dříve, když se roku 1061 sjednotili svícníci.⁴⁰ V českých zemích spatřujeme snahy o zformování cechů až o něco později, nejstarší zmínky se váží snad již k období vlády Přemysla Otakara II., alespoň se na právo míle na porážení dobytka získané od tohoto českého krále

³⁵ JANÁČEK, Josef: *Přehled vývoje řemeslné výroby v českých zemích za feudalismu*, Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1963, s. 102.

³⁶ JANÁČEK, J.: *Přehled vývoje řemeslné výroby*, s. 102.

³⁷ PÁTKOVÁ, H.: *Bratrstvie ke cti Božie*, s. 50.

³⁸ Hlavní podmínkou nutnou k provozování řemesla bylo tedy členství v cechu. Tamtéž, s. 8.

³⁹ EBELOVÁ I.: *Pražská a venkovská stavební řemesla*, s. 13.

⁴⁰ WINTER, Z.: *Dějiny řemesel*, s. 59.

později odvolávali staroměstští řezníci.⁴¹ Opravdový rozkvět zakládání cechovních korporací se však započal až ve století následujícím.

Ponecháme-li stranou výše zmíněnou otázku, z jakých předchůdců se cechy vyvinuly, není pochyb o tom, že ve 14. století vedla zejména konsolidace měst a všeobecný rozvoj výroby k určitým změnám, které usnadnily vytvoření cechovních organizací jako takových. Přestože městům zpočátku jistě svědčila svoboda řemesel a živností, objevila se později rovněž potřeba chránit práva usazených řemeslníků, zvláště vezmeme-li v potaz, že disponovali městským právem. Městská správa měla jistě zájem na tom, aby tito řemeslníci měli dostatečný zdroj obživy a předcházelo se tak možným sociálním nepokojům. Druhým faktorem byl také růst významu samotných řemeslníků, protože jejich počet stoupal, a díky tomu se stávali nezanedbatelnou hospodářskou i politickou silou.

Konšelé těmto usedlým mistrům postupně přestávali bránit ve sdružování, ať už měly jejich spolky podobu spíše náboženských bratrstev, nebo později již formu cechovní.⁴² J. Janáček dokonce usuzuje, že projevy zbožnosti u bratrstev mohly být pouze jakousi předstíranou záminkou, aby řemeslníci dosáhli ustanovení své organizace.⁴³ Povolení určitého spolčování řemeslníků však mohlo rovněž pomoci k udržení pořádku a také k lepší míře kontroly, a to jak v rámci těchto spolků, tak potažmo i ve městě všeobecně.⁴⁴

Konečného projevu cechovního zřízení dosahují řemeslníci zavedením cechovního přímusu, nebo také jinak hájemství, jak jej označuje Z. Winter.⁴⁵ Přímus byl vlastně vynuceným vstupem do cechu, protože pokud se řemeslník nestal členem cechovní korporace, neměl právo řemeslo ve městě provozovat. Z takového ustanovení profitovala zároveň i městská správa, jež z tohoto přístupného platu získávala často určitý podíl. Podle Janáčka vzniká cech až v okamžiku, kdy si řemeslníci určitého konkrétního odvětví začnou činit nárok na to, aby jejich organizace získala určité kompetence v hospodářských a politických otázkách.⁴⁶

Sdružení řemeslníků, která již dosáhla cechovního charakteru, se začala pozvolna hierarchizovat. Městskou radou byli z jejich řad vybíráni správci, jež dohlíželi na chod

⁴¹ WINTER, Z.: *Dějiny řemesel*, s. 67.

⁴² DIVIŠ, J.: *Pražské cechy*, s. 8.

⁴³ JANÁČEK, J.: *Přehled vývoje řemeslné výroby*, s. 100.

⁴⁴ WINTER, Z.: *Dějiny řemesel*, s. 66.

⁴⁵ Tamtéž, s. 66.

⁴⁶ JANÁČEK, J.: *Přehled vývoje řemeslné výroby*, s. 100.

společenství. Zejména z praktických potřeb a důvodů vznikala postupem času také různá pravidla, ať už se týkala vnitřní organizace cechu, nebo třeba zhotovovaných výrobků. Tato nařízení byla nejprve předávána zvykově a později rovněž zapisována. Posledním krokem ke kodifikaci těchto ustanovení bylo jejich potvrzení od městské obce, případně vrchnosti. Tím získaly cechy závaznou legislativní normu – cechovní statuta. Moment jejich potvrzení bývá také považován za začátek existence cechu *de iure*.

Ačkoliv tímto krokem byla cechům přiznaná určitá forma autonomie, neznamenalo to, že by konšelé neměli právo do cechovních záležitostí zasahovat, právě naopak městská správa mohla prosadit do statut vlastní články a mimo jiné také dohlížela na volbu a potvrzovala výběr čelních představitelů cechu. Větší míra samostatnosti byla cechům ponechána ve věcech jurisdikce, kdy jim bylo postoupeno právo nejnižší soudní instance ve věcech týkajících se řemesel a živností.⁴⁷ Všechna tato přiznaná práva pak dokončila přeměnu dřívějších řemeslnických sdružení v plně organizovaná cechovní společenství.

Doba vlády lucemburských králů je obdobím, ze kterého se nám dochovaly první doklady o organizovaných cechovních korporacích, které již měly svou existenci potvrzenou ve schválených cechovních statutech.

Nejstarší dochované cechovní řády, jež se datují do roku 1318, náležely krejčím Starého Města pražského.⁴⁸ Obsahovaly pouze základní pravidla, která upravovala jednak podmínky pro vstup do cechu, jednak otázky toho, co bychom dnešními slovy označili jako hospodářskou soutěž. Cílem bylo dosažení určité rovnosti mezi řemeslníky, tedy aby jeden nevydělával na úkor druhého a zároveň byli chráněni před necechovní konkurencí. Artikule uváděly rovněž nařízení o pokutách za přestupky a stručnou zmínku o tovaryších. O jakékoliv cechovní správě či hierarchii se z nich však ještě nedozvídáme. Vzhledem k vyhraněným požadavkům na organizaci výroby však již jasně dokazovaly vyspělost cechovní organizace i jejich počínajících snah zasahovat do hospodářství města.⁴⁹

Zdá se, že ze strany panovníků nebylo do počátečního vývoje cechů příliš zasahováno, kompetence nad nimi byla přenechána městům, která si své hospodářské záležitosti řídila do určité míry sama. Nicméně v městech královských byl nejvyšší

⁴⁷ WINTER, Z.: *Dějiny řemesel*, s. 183.

⁴⁸ Tamtéž, s. 186.

⁴⁹ JANÁČEK, J.: *Přehled vývoje řemeslné výroby*, s. 109.

právní instancí král, proto si některá řemesla vymáhala stvrzení svých statut až u panovníka samotného.⁵⁰ V tomto období cechy nabyly poprvé jasnou podobu organizace bojující za práva řemeslníků a měly již i neskryvané politické ambice, zejména co se týkalo snah podílet se na městské samosprávě. Toto úsilí je nakonec přivedlo do sporu s panovníkem a ohrozilo jejich další samostatnou existenci.

V polovině 14. století dosadil sice Karel IV. mezi staroměstské konšely většinu řemeslníků, tento úspěch cechů byl ale pouze dočasný, neboť již o dva roky později museli znovu ustoupit městským patricijům.⁵¹ Nová linie královské politiky totiž získala ryze proticechovní charakter. Do cechovních záležitostí zasáhl Karel IV. ostatně již dříve, kdy ještě z titulu moravského markraběte zakázal řemeslnické spolky na Moravě (v Olomouci, Brně a Znojmě). Mezi lety 1351 až 1352 pak zrušil cechy i v některých českých městech (v Chebu, Hradci Králové, Chrudimi a v Mostě).⁵²

Důvodů, které českého krále ke zrušení cechů vedly, mohlo být hned několik. Zapůsobily snad i události v Německu a západní Evropě, kde si sílicí vrstva městských řemeslníků činila nárok na účast v městské správě a vzniklý konflikt s městským patriciátem vedl až ke krvavým bojům.⁵³ Poučen tímto nebezpečím se Karel snažil o omezení politických ambicí cechů v českých zemích. Posledním důvodem mohla být snaha o překonání důsledků morové nákazy, která Evropu zasáhla v polovině čtrnáctého století. Ji způsobený nedostatek pracovních sil vedl ke vzestupu cen zboží, jenž musel být korigován vládní mocí. Zrušení cechů mělo umožnit opětovný příliv řemeslníků do měst a tím částečně napomoci k obnově normální výše cen výrobků a zboží.⁵⁴

Panovnické zásahy do cechovní politiky neměly dlouhého trvání a po této krátké intervenci Karla IV. ve 40. a 50. letech 14. století se činnost cechů znovu obnovila a vznikaly i organizace nové. Lucemburská proticechovní politika tak nakonec zánik cechů nezpůsobila. Městské hospodářství bylo již v této době poměrně úzce provázáno s cechovními organizacemi a kontrola výroby, organizace řemeslnické práce nebo prodej výrobků, které cechy zajišťovaly, potvrzovaly jejich užitečnost pro městskou správu.⁵⁵ Po této krizi tak nastalo období stabilizace cechovního hnutí a do začátku následujícího století byl samotný proces jejich organizace ve své podstatě ukončen

⁵⁰ WINTER, Z.: *Dějiny řemesel*, s. 184.

⁵¹ JANÁČEK, J.: *Přehled vývoje řemeslné výroby*, s. 114.

⁵² DIVIŠ, J.: *Pražské cechy*, s. 8.

⁵³ Tamtéž, s. 8.

⁵⁴ Tamtéž, s. 9.

⁵⁵ JANÁČEK, J.: *Přehled vývoje řemeslné výroby*, s. 114.

a řemeslnické korporace se staly nedílnou a velmi významnou hospodářskou a politickou složkou městského obyvatelstva.⁵⁶

Nejvýznamnější událostí, která měla vliv na další rozvoj cechovníctví v 15. století, byly husitské války. Řemeslnictvo, jako podstatná část měšťanstva, mělo svůj nepopíratelný podíl na husitském hnutí, ať už se jednalo o drobné řemeslníky blížící se městské chudíně, nebo bohaté mistry, kteří byli součástí městského patriciátu. Z výsledku válek těžila zejména královská města, jež obdržela větší míru politických svobod a autonomie. Řemeslníci, kteří postupně získali mezi měšťanstvem převahu, se tak po skončení válek stali nejdůležitější a nejvlivnější vrstvou měšťanské společnosti a jejich moc nadále vzrůstala.⁵⁷

Během husitských bouří došlo sice k určitému omezení výroby, nebylo však tak velké, aby nějak více ohrozilo další vývoj cechovních organizací. Represe postihly pouze některá řemeslná odvětví, zejména se to týkalo uměleckých řemesel a těch, jež se věnovala výrobě luxusního zboží, neboť husitští kazatelé produkty těchto řemesel považovali za nepotřebné a často hříšné, prohlubující rozdíly mezi lidmi. Naopak rozvoj zaznamenala ta odvětví, jež se věnovala zpracování kovů a mohla tak zbrojí a zbraněmi zásobovat válečné oddíly. Dalším důsledkem válek bylo také počestění řemesel i cechovníctví jako takového vlivem odchodu německých měšťanů.

V tomto století se stále více prohluboval ochránářský charakter cechovních organizací, spojený se zakládáním nových cechů i tam, kde se řemeslníci před válkami do těchto korporací ještě nezapojovali.⁵⁸ Cíl byl jednoznačný – snaha o získání monopolního postavení v hospodářském životě města, která se stále více projevovala i ve znění cechovních statut. Cechy si činily nárok na samotné provozování výroby podmíněné členstvím, dále na monopol odbytu i nákupu potřebných surovin. Stále více se prohlubovala i sociální diference uvnitř jednotlivých řemeslných korporací.⁵⁹ Jejím projevem byl také vznik tzv. menších pořádků, což byly v podstatě cechovní tovaryšů, jež měly za úkol bránit jejich práva. Cechy v tomto období získávaly stále větší politický vliv v rámci městské samosprávy.

Janáček všechny tyto tendence zosřnění cechovní hospodářské politiky přikládá nasycenosti místního trhu, která začala ohrožovat prosperitu cechů, a domnívá se, že již

⁵⁶ DIVIŠ, J.: *Pražské cechy*, s 9.

⁵⁷ JANÁČEK, Josef: *Řemeslná výroba v českých městech v 16. století*, Praha, Československá akademie věd 1961, s. 30.

⁵⁸ Tamtéž, s. 60.

⁵⁹ EBELOVÁ, I.: *Pražská a venkovská stavební řemesla*, s. 16.

na konci 15. století se vytvářely předpoklady, aby se cechovníctví stalo budoucí brzdou dalšího rozvoje výroby.⁶⁰

3.3 OD 16. STOLETÍ DO ZÁNIKU CECHŮ

V 16. století se specializace v řemeslech dále nerozšiřovala, neboť byla v podstatě dokončena již na konci století předcházejícího. Pouze se již existující a méně obvyklé obory dostávaly i do menších měst a městeček.⁶¹

Všeobecným trendem byl růst populace ve městech, s tím bylo samozřejmě spojeno zvyšování počtu řemeslníků a mistrů v jednotlivých ceších. Nasycenost místního trhu a stále se snižující možnosti odbytu, vedly v některých živnostech k tomu, že řemeslo již dostatečně neuživilo všechny jeho vykonavatele. Cechovní organizace, které se doposud zaměřovaly zejména na vnější kontrolu hospodářského života ve městě, se snažily zajistit i regulaci uvnitř samotných cechů. Hlavním projevem těchto tendencí bylo ztěžování podmínek pro získání živnostenského práva.⁶²

To se předně projevovalo zvyšováním vstupních poplatků (příjemného), přísnějšími podmínkami pro výrobu mistrovských kusů nebo delší lhůtou, po kterou musel tovaryš čekat, než se sám mohl stát mistrem. Omezována byla ale i samotná výroba v dílnách, nákup surovin nebo prodej výrobků. Všechna tato opatření měla společný cíl – zajistit odpovídající obživu pro členy cechu. Mnohem výraznější však byla jejich stinná stránka, a sice že vedla k omezení rozvoje další výroby jako takové, kdy například nová metoda zpracování byla shledávána potencionálně nebezpečnou, protože by pouze zvětšila odbytové rozdíly mezi jednotlivými dílnami.⁶³ Stagnace způsobená touto ochránářskou cechovní politikou přetrvávala i v následujících stoletích a dále se prohlubovala.

I díky výše zmíněným důvodům bylo šestnácté století také obdobím rozvoje cechů se širší působností. Jednalo se o cechy meziměstské, krajské a zemské, které spojovaly zájmy několika cechovních organizací a měly jim je pomoci prosadit v širším měřítku. Nejvýznamnější z nich byly cechy zemské, jež si však nelze představovat jako organizace sdružující například cechy jednoho řemesla ze všech měst království. Jednalo se spíše o široké společenství cechů z různých měst, v jejichž středu stály

⁶⁰ JANÁČEK, J.: *Řemeslná výroba*, s. 62.

⁶¹ WINTER, Z.: *Český průmysl a obchod v 16. věku*, Praha, Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění 1913, s. 3.

⁶² JANÁČEK, J.: *Řemeslná výroba*, s. 167.

⁶³ Tamtéž, s. 171.

pražské cechy, a které sdružoval nějaký konkrétní společný zájem, většinou hospodářského charakteru.

Řemeslnictvo sehrálo svou úlohu i v povstání proti králi Ferdinandovi I. v letech 1546 až 1547. Z tohoto konfliktu, v němž se střetly dva principy, stavovský a absolutistický, vyšly odbojné stavy jako poražené a královy sankce zasáhly zejména královská města. Tresty za neuváženou vzpouru byly značné – městům byla výrazně omezena samospráva, dohled nad nimi měli napříště vykonávat královští úředníci, přišla o svá privilegia, byla postižena finančními pokutami a řadou dalších omezení.

Protože řemeslnictvo tvořilo většinou část měšťanstva a ve Ferdinandově politice spatřovalo důvod svých ekonomických těžkostí, připojilo se k tomuto vystoupení proti králi. Proto se ani řemeslníkům nevyhnulo potrestání, státní moc výrazně zasáhla do jejich vývoje a cechovní organizace roku 1547 zrušila.

Interpretace tohoto nařízení o zrušení cechů je však problematická, protože nebylo dovedeno do důsledku. Nejprve je nutno zdůraznit, že ona likvidace cechů se týkala pouze odbojných královských měst, cechovní organizace v poddanských městech nebyly žádným způsobem omezeny. Král sice připravil cechy o jejich privilegia, fakticky však v tomto jakémsi bezprávním vztahu existovaly i nadále, pouze byla omezena jejich pravomoc.

Nejvíce byly zasaženy pražské cechy, král omezil jejich působnost v záležitostech cenové politiky, vláda mohla zasahovat do otázek přijímání nových členů a museli strpět konkurenci necehovních a židovských řemeslníků.⁶⁴ V ostatních královských městech nebyly tyto státní zásahy tak radikální. Přestože i zde byly cechovní organizace dočasně ochromeny, již během 2. poloviny 16. století došlo k obnově jejich předchozích kompetencí. Král jim odebraná privilegia postupně navracel, cechy si je však často musely zakoupit za nemalé poplatky. Tato nepříjemná ale poměrně krátká epizoda tedy nijak výrazně nepozastavila další vývoj cechovníctví, nicméně je pravdou, že cechy v budoucnu již nikdy nezískaly zpět svůj někdejší politický význam.

Předešlé tendence ve vývoji cechovníctví se přenesly i do 17. století. Zásadní zlom nejen v dějinách cechů pak představovala třicetiletá válka.

Není pochyb o tom, že třicetiletá válka těžce zasáhla hospodářství celé země. Opakované průtahy vojsk, kontribuce, daně a další platy zubožovaly obyvatelstvo, řemeslníky nevyjímaje. Řemeslná výroba jako taková zaznamenala značný pokles

⁶⁴ JANÁČEK, J.: *Řemeslná výroba*, s. 226–227.

způsobený jednak všeobecným úbytkem populace a s ním i řemeslníků, jednak mnohdy značnou bídou těch, kteří řemeslo dále provozovali.⁶⁵ Jak podotýká Janáček, je ale třeba rozlišovat do jaké míry byl pokles řemeslné výroby během a po třicetileté válce způsoben přímými válečnými škodami a do jaké míry zde působila její neutěšená situace již z předcházejícího období, která se válečnými událostmi pouze dále prohloubila.⁶⁶ Řemeslná výroba totiž již před válkou ztrácela schopnost obrany proti konkurenci a dalším problémům a jediné východisko spatřovala v stále striktnějším uplatňování ochranné cechovní politiky. Válečná krize tak fungovala spíše jako katalyzátor úpadku řemeslné výroby, než její přímá příčina.

Od skončení války se také stále více rozvíjelo šlechtické podnikání v rámci režijního hospodářství, které rovněž ovlivňovalo řemeslnou výrobu jako takovou, kdy se k problémům s odbytem přidaly ještě komplikace při nakupování surovin, které si právě šlechta často přisvojovala.

Co se týče technické úrovně výroby, ve srovnání se zahraničím zůstávala i nadále nízká a projevila se například ztrátou odbytišť pro městské pivovarnictví. Ustrnutí výroby z předcházejících období se pomalu proměňovalo v její přímý úpadek. V této situaci fungovaly cechovní organizace pro řemeslníky jako jakási poslední ochrana zajišťující regulaci výroby, která byla jediným klíčem k zachování jejich obživy. Dalo by se tedy říci, že význam cechů pro samotné řemeslníky paradoxně dále rostl s tím, jak se zhoršovala situace v řemeslné výrobě. To ale neměnilo nic na skutečnosti, že se cechovnictví jako takové stalo strnulou organizací. Často však bývá opomíjen její kulturní a sociální význam, neboť sounáležitost členů musela být tím větší, čím více se prohlubovala hospodářská stagnace. Právě období 17. a 18. století je totiž paradoxně dobou vzniku nejhonosnějších a nejrepresentativnějších cechovních památek.

Během tohoto období se počaly rozvíjet merkantilistické teorie, které řemeslnou výrobu odsuzovali pro její zpátečnictví, neboť zamezovala zavedení průmyslové velkovýroby omezováním výrobní kapacity dílen.

V praxi se myšlenky merkantilistů již v předcházejícím období projevily i ve vzniku manufaktur, které se dále rozvíjely. Byly však zpočátku zaměřeny pouze na některá výrobní odvětví, zejména textilní, a na počátku 18. století zvolna pronikaly

⁶⁵ JANÁČEK, J.: *Přehled vývoje řemeslné výroby*, s. 255.

⁶⁶ Tamtéž, s. 256.

i do dalších oborů.⁶⁷ Přesto však hlavní podíl na hospodářství měla stále řemeslná výroba, jakkoliv byla kritizována. Původ všech problémů byl pak často spatřován ne ve výrobě, ale v samotné cechovní organizaci a merkantilisté nehodlali dopustit, aby pravidla cechovního systému nějakým způsobem omezovala rozvoj manufakturní výroby. Na jejich ochranu byla dokonce vydávána samostatná privilegia.⁶⁸

Všechny tyto podněty a hlasy proti cechovní organizaci se nadále hromadily, aby nakonec vyústily v přímý zásah státu do cechovních pravomocí. Roku 1731 byl vydán generální cechovní patent, který zásadně omezoval platnost cechovních privilegií i jejich další práva. Cechy nesměly dále omezovat počet řemeslníků, o přijetí tedy měly nově rozhodovat úřady, o své výhody přišli i doposud privilegovaní mistrovští synové. Dále nesměl být například omezován počet tovaryšů v jednotlivých dílnách. Cechy neměly bránit zakládání samostatných živností. Právo schvalování statut přešlo z vrchnosti na samotného panovníka.

Význam generálního patentu byl o osm let později ještě umocněn vydáním generálních cechovních artikulí. Ta cechům v podstatě odebrala všechny skromné pozůstatky autonomie. Cechmistři byli zbaveni veškerých pravomocí v řešení záležitostí týkajících se řemeslnických korporací. Do čela cechu byli dosazováni inspektoři, kteří měli dohlížet na dodržování všech nových nařízení.⁶⁹

Ani jedno z těchto nařízení nerušilo cechy jako takové, jen do určité míry uvolnilo jejich striktní živnostenskou politiku a poskytlo určitou možnost zdravé konkurence, která měla výrobu oživit.

V roce 1754 byl vydán zákaz prosazování přímusu u nově zakládaných živností.⁷⁰ Všechna řemesla pak byla rozdělena do dvou skupin: řemesla komerční a řemesla policejní. Do první kategorie se řadily ty obory, u kterých se předpokládal budoucí rozvoj velkovýroby a měl u nich být prosazován princip svobodné výroby. Druhou skupinu tvořila řemesla, jež příslušela k místnímu trhu (jednalo se zejména o řemesla potravinářská). U nich měla být zachována stará pravidla omezující výrobu tak, aby byl zajištěn odbyt výrobků.⁷¹

V druhé polovině 18. století byly vydávány další speciální řády pro jednotlivé konkrétní cechy uzpůsobené jejich specifickým požadavkům. Cechovní pravomoci se

⁶⁷ JANÁČEK, J.: *Přehled vývoje řemeslné výroby*, s. 270.

⁶⁸ Tamtéž, s. 275.

⁶⁹ EBELOVÁ, I.: *Pražská a venkovská stavební řemesla*, s. 18.

⁷⁰ JANÁČEK, J.: *Přehled vývoje řemeslné výroby*, s. 279

⁷¹ Tamtéž, s. 279–280.

tak ještě více omezily, z hlediska výroby fungovali mistři spíše jen jako kontroloři kvality výrobků a učitelé pro budoucí řemeslníky. V ceších tak nad funkcí hospodářskou převážily funkce sociální a charitativní, které jako jediné měly ještě nějaký praktický význam.

Konečný zlom pro cechovní organizaci nastal až v 19. století a byl způsoben průmyslovou revolucí. Zavedení strojů do pracovního procesu umožnilo rozvoj velkovýroby, dílny a manufaktury byly postupně nahrazovány továrnami. Cechovní zřízení již nebylo schopno čelit rozvoji nových výrobních vztahů a jejich působnost byla překonána. Definitivně byly cechy zrušeny vydáním nového živnostenského řádu 20. prosince 1859, jenž prohlásil všechny živnosti (s výjimkou několika koncesních) za svobodné.

4 MĚSTO TURNOV

Počátky poddanského města Turnova jsou kladeny již do poloviny 13. století. Přesné datum založení není známo, předpokládá se, že k němu došlo mezi lety 1241 a 1253.⁷²

Vznik Turnova je spojen s rodem Markvarticů, konkrétně se dvěma syny Markvarta z Března, Havlem z Lemberka a Jaroslavem z Hruštic. Město bylo založeno na svažité planině, ohraničené řekami Jizerou a Stebenkou, v době, kdy oba bratři spravovali majetek nedílně. Již kolem roku 1269 však došlo k rozdělení města na dvě poloviny. Toto dělení proběhlo buď mezi Havlem a Jaroslavem, nebo Havlem a Jaroslavovými syny. Vznikly dvě samostatné obce oddělené příhodně umístěnou hlavní osou procházející náměstním, tedy dnešními ulicemi Soboteckou, Hlubokou a 5. května.⁷³ Každá městská část měla svou vlastní radnici, konšely i pečeť. Turnov se tak na příštích několik staletí stal majetkem dvou pánů a také střediskem několika budoucích významných panství.

Právě popsání dvojpanství je výrazným specifikem pro dějiny města a do jisté míry i nezanedbatelným hybatelem událostí v turnovské historii. Vztah mezi pánem a poddanými nebývá vždy ideální, tím spíše když poddaní podléhají dvojí vrchnosti, která se navíc sváří mezi sebou, jak se v Turnově častokrát dělo. Ani soužití obou obcí nebylo bez problémů, protože v některých záležitostech byly obě poloviny nuceny ke společnému rozhodování: „*O každé věci veřejné dvakráte bylo se rozhodovati, každá svoboda úzkostlivě ohrazována. Nejen hospodářský prospěch tím trpěl, ale což bylo malicherných sporův a hořkostí, když vypukla nevěle mezi oběma vrchnostmi, co spletitých zmatků, kdykoliv se utkaly se zájmy obou stran!*“⁷⁴

V průběhu staletí se střídaly nejen nové vrchnosti, ale také panství, pod která Turnov spadal. Tak se město nejprve dělilo mezi panství Valdštejn a Rohozec,⁷⁵ poté Rohozec a Malou Skálu a od roku 1593 mezi Malou Skálu a Svijany. Roku 1613 se město rozdělilo dokonce na části tři – svijanskou polovinu, rohozeckou a přepešskou čtvrtinu. Svijanskou polovinu vlastnil Jáchym Ondřej Šlik, druhá půle se pak dále dělila mezi syny Karla z Vartemberka, Jana Jiřího a Otu Jindřicha.

⁷² ŠIMÁK, J. V.: *Příběhy města Turnova*, s. 11.

⁷³ KUČA, Karel: *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, díl 7., Praha, Libri 2008, s. 752.

⁷⁴ ŠIMÁK, J. V.: *Příběhy města Turnova*, s. 68–69.

⁷⁵ Pojmenované podle původního hradu Rohozec, dnes zámek Hrubý Rohozec.

Šlikovo působení je spojeno s rozsáhlými privilegii udělovanými ovšem pouze pro část města v jeho vlastnictví. Měšťané si na nové vrchnosti vyprosili potvrzení sporného várečného práva z roku 1560 pocházejícího již od Adama z Vartemberka.⁷⁶ Zavazovalo nynější i budoucí pány Turnova, že na celém panství nebudou vlastnit ani stavět pivovary. Toto privilegium bylo ale vzápětí porušeno Adamovými syny a po dlouhá léta na ně nebylo dbáno. Hrabě navíc potvrdil všechny listiny od roku 1497, včetně práva odúmrti. Osvobodil město také od všech dosavadních dávek, robot a závazků. Vše bylo nahrazeno jediným platem pololetně odváděným na Svijany.

Rozdělení mezi trojí vrchnost, pro město zcela jistě dlouhodobě neúnosné, trvalo jen dva roky. S příchodem bohatého rodu Smiřických svitla Turnovským nová naděje na sjednocení, když Albrecht Jan Smiřický odkoupil od Oty Jindřicha panství Skály⁷⁷ a Přepeře i s čtvrtinou Turnova. V týž den došlo také k dohodě mezi Smiřickým a hrabětem Šlikem, od nějž Albrecht získal výměnou za přepeřské statky svijanskou polovinu Turnova. Mladý turnovský pán, účastník stavovského povstání, však zemřel dříve, než mohl pravděpodobné dokoupení poslední čtvrtiny uskutečnit.

K sjednocení města došlo za celé turnovské dějiny pouze dvakrát. Poprvé se tak stalo roku 1538, kdy Jan z Vartemberka, držící rohozecké panství, odkoupil od Karla Šťastného z Valdštejna panství skalské. Nutno podotknout, že od této doby již neexistovaly dvě městské obce, ale pouze jedna, a to i při dalších děleních mezi vrchnosti. Obsazování úřadů muselo být asi značně komplikované, neboť veškerá správa se dělila napůl. Jak k tomu docházelo, popisuje J. V. Šimák: „*Hned roku 1566 měl býti primas jmenován ze strany rohozecké, rychtář ze strany skalské, druhý konšel z rohozecké, třetí ze skalské a tak střídavě až do posledního; léta následujícího přednosti dostane se skalským, a to budiž opětováno i na dále.*“⁷⁸

Jednota trvala i v době, kdy byl Turnov pod správou královské komory jako zkonfiskovaný statek po odbojném Adamovi z Vartemberka. K druhému a již definitivnímu sloučení došlo roku 1623, kdy celé město připadlo k panství Skály, které se stalo součástí frýdlantského vévodství Albrechta z Valdštejna.

Skalské panství bylo jedním z největších valdštejnských panství na Boleslavsku. Jeho vlastnictví mělo jistě i význam symbolický, neboť se na něm nacházely i původní

⁷⁶ ŠIMÁK, J. V.: *Příběhy města Turnova*, s. 85.

⁷⁷ Pojmenováno po původním hradu Skála, dnes zámek Hrubá Skála.

⁷⁸ ŠIMÁK, J. V.: *Příběhy města Turnova*, s. 88.

rodové hrady Valdštejn a Rotštejn.⁷⁹ Právě poddanské město Turnov jako největší město na panství, se stalo jeho hlavním hospodářským centrem. Díky tomu, že byl Turnov součástí valdštejnské domény, byl až do Valdštejnovy smrti uchráněn před vojenskými taženími a mohlo tak docházet k dalšímu rozvoji města. Roku 1628 udělil Albrecht z Valdštejna městu privilegium svobodného přijímání a propouštění sousedů, volného stěhování, svobodného kšaftu a jmenování poručníků.⁸⁰ Nicméně staré a rozsáhlé právo šlikovské jim potvrzeno nebylo.

Turnovští obyvatelé byli poměrně zarytými nekatolíky, ačkoliv se již od roku 1623 nacházeli pod vládou katolické vrchnosti. Kvůli probíhajícímu válečnému konfliktu a malému počtu kněží probíhala rekatolizace velmi pomalu a nedůsledně. Zvláště na valdštejnských panstvích můžeme najít snahu umírňovat rekatolizační tlak z ekonomických důvodů. Obyvatelstvo navíc přistupovalo ke konverzi často jen z donucení a při první příležitosti se navracelo k původní víře.

K první vlně obracení turnovských obyvatel na víru, jak ji popisuje J. V. Bílek, bylo zapotřebí použít vojska a demonstrativního odvezení tehdejšího turnovského primátora do jičínského vězení. Při nejbližší možné příležitosti, když pominul bezprostřední nátlak, se však Turnovští vrátili zpět ke svému původnímu náboženství. Po uzavření pražského míru se karta opět obrátila a nekatolický Turnov (vyjma již poučeného primátora) byl opět nucen ke konverzi. Ta probíhala poměrně úspěšně, na víru bylo obráceno na 450 jinověrců,⁸¹ ovšem problémy rekatolizační komisi působily tvrdohlavé turnovské ženy: „*Jenom ženy se zpěchovaly jak obyčejně, takže většina jich utekla z města, přece však nazpět byvše povolány od manželů svých, přistoupily dle příkladu manželky primasovi aspoň na pohled k víře katolické.*“⁸²

Odpor však nikdy nedosáhl tak extrémního vyústění, jaké se odehrálo například v nedaleké Libuni, kde došlo ke známé vraždě jezuity Matěje Burnatia, který mimo jiné obracel na víru také turnovské obyvatele. Proti místním vzbouřencům neprodleně zasáhlo vojsko usazené v Turnově. Na čtyřicet z nich zaplatilo za svůj čin životem.

⁷⁹ HRBEK, Jiří: *Barokní Valdštejnové v Čechách: 1640–1740*, Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2013, s. 167.

⁸⁰ KUČA, K.: *Města a městečka*, s. 745.

⁸¹ BÍLEK, Tomáš Václav: *Reformace katolická, neboli, Obnovení náboženství katolického v království Českém po bitvě bělohorské*, Praha, František Bačkovský, s. 162.

⁸² Tamtéž, s. 162.

Po Albrechtově smrti připadlo skalské panství Maxmiliánovi z Valdštejna, z mnichovohradišťské větve rodu. Ten již dříve spravoval některé blízké statky jako Hradiště, Zvířetice, Svijany a Loukovec.

V pokračující třicetileté válce se již ani Turnovu nevyhnuly průtahy vojsk, jež město sužovaly zejména neustálým vybíráním kontribuce a rekvírováním potravin. Škody přitom nepůsobily pouze nepřátelské oddíly, ale i císařští vojáci, kteří „...*chovali se tu jako nepřátelé, tak že nejen všechno do posledního zrníčka dojedeno, nýbrž i obyvatelé všelijakým způsobem moření jsou.*“⁸³ Po uzavření pražského míru se situace na krátkou dobu uklidnila, nové útrapy však přineslo tažení švédského generála Banéra, jenž vtrhl do severních Čech. Švédové se dokonce usídlili přímo na zámku Hrubé Skále. Osudným se Turnovu stal až další vpád Švédů a pobyt jejich posádky ve městě, kdy kvůli nepozornosti vojáků vypukl 7. května 1643 ničivý požár, kterému padla za oběť polovina města.

Maxmilián se záhy začal starat o jeho obnovu. Odpustil městu některé platy a těm, kterým shořel dům nebo živnost, byly odpuštěny daně na tři roky a bylo poskytnuto určité množství materiálu na opravu. Pomocnou ruku podaly i okolní obce. Nicméně následky požáru jsou patrné ještě z údajů Berní ruly a zcela překonány nebyly ani v následujících letech. Roku 1647 potvrzuje Maxmilián Turnovským dřívější privilegium Albrechta z Valdštejna. Později nechává také položit základní kámen budoucího františkánského kláštera.

Jedním z prostředků rekatolizačního procesu totiž mělo být také působení katolických řeholních řádů. Při zoufalém nedostatku katolických duchovních a velkém počtu neobsazených far zastávaly jejich místa při službách obyvatelstvu (např. udělování svátostí křtu či umírajících) právě řádové komunity. Svým vlivem tak velkou měrou přispívaly k upevnění katolické víry. V sídelním městě Albrechta z Valdštejna Jičíně to byli jezuité, do Turnova byli v době vzniku Soupisu uvedeni františkáni. Proč si fundátor nového turnovského kláštera Maxmilián z Valdštejna vybral právě tento řád, není zcela zřejmé.

Klášter měl být postaven na severovýchodní straně náměstí, na místě, kde se stále ještě nacházelo spáleniště po velkém požáru města z roku 1643. Jednalo se o první

⁸³ SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze království Českého*, díl 10., Praha, Argo 1997, s. 54.

františkánský konvent v oblasti severovýchodních Čech.⁸⁴ O tom, jaká byla situace v Turnově v době příchodu řádu, svědčí část zápisu v kronice turnovského konventu, který volně přeložil R. R. Novotný: „*Po příchodu do města Turnova 17. ledna 1651 viděli naši otcové nemalý počet obyvatel, nakažených luteránskou herezí. Pracujíce na této turnovské vinici Páně, čelili naši otcové co nejšlechetněji útokům kořenů zbavených luteránů a nezemdlele šířením víry a veřejným kázáním vyvraceli námitky nejhorších sazenic heretických luteránů. A do té míry zdárně, že během několika málo let ve městě opět vypučely vinné ratolesti pravé víry...*“⁸⁵

Vysvěcení kláštera se však Maxmilián z Valdštejna již nedožil, zemřel roku 1655. Jeho nástupcem byl syn Ferdinand Arnošt, který spravoval část otcovských statků ještě za jeho života, aby se naučil hospodařit.⁸⁶ Otce však přežil pouze o rok a dědictví mělo tedy připadnout jeho synovi Arnoštu Josefovi. Poněvadž byl Arnošt ještě nezletilý, ujala se správy panství vdova po Ferdinandovi Marie Eleonora rozená z Rottalu.⁸⁷ Arnošt se stal novým turnovským pánem roku 1674, choval se přitom velkoryseji než jeho matka a zajistil Turnovským stejné svobody, jaké požívali za působení Maxmiliána z Valdštejna.

Pánování dalšího z Valdštejnů, Františka Josefa, se nesla ve znamení vleklého konfliktu o privilegia mezi ním a turnovskými měšťany, kdy se Turnovští dožadovali spravedlnosti dokonce až u samotného císaře. Celá „rebelie“ skončila uvězněním několika jejích strůjců a veškeré obyvatelstvo bylo v podstatě postaveno na roveň vesnickým nevolníkům, když přišlo o svá práva a svobody.

Mnou zkoumané období dále zahrnuje ještě Františkova bratra Jana Josefa, jenž spravoval panství dalších deset let (1722–1733). Zemřel bez mužských dědiců, proto se jeho následovníkem stal synovec František Josef Jiří. Opětovné obnovení privilegií bylo však záležitostí až 2. poloviny 18. století a je spojeno s osobou Emanuela Filiberta z Valdštejna.

⁸⁴ NOVOTNÝ, Robert R.: Turnovští františkáni a (re)katolizace regionu v 17. století, in: HLAVÁČEK, Petr (ed.): *Františkánství v kontaktech s jiným a cizím*, Praha, Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta 2009, s. 247.

⁸⁵ Tamtéž, s. 249.

⁸⁶ HRBEK, J.: *Barokní Valdštejnové*, s. 166.

⁸⁷ SEDLÁČEK, A.: *Hrady, zámky a tvrze*, s. 54.

5 ANALÝZA TURNOVSKÝCH CEHOVNÍCH STATUT

5.1 OBECNÝ ÚVOD

Cechovní statuta (jinak také cechovní artikule nebo řády) byla základním normativním dokumentem určujícím fungování a organizaci cechovního společenství, stejně jako jeho vztah k ostatním obyvatelům a městu jako takovému. Zpravidla byla sestavována samotnými řemeslníky a představovala kodifikaci pravidel, která původně vycházela z praktické činnosti a potřeb cechu. Tato nařízení předávaná nejprve zvykově, byla později sepisována do jednotlivých článků – tzv. artikul, a konečně v podobě ucelených statut předložena ke schválení buď vrchnosti v případě poddanských měst a městeček, nebo městské radě v případě měst královských. Ve výjimečných případech potvrzoval statuta rovněž panovník.

Ačkoliv cechy mohly v určité formě fungovat již před schválením svých řádů, okamžikem potvrzení statut vstupovala cechovní organizace v život *de iure* a tyto normy se stávaly závaznými pro všechny členy cechu. Důležitost artikulí pro cechovní kulturu jen potvrzuje fakt, že tyto dokumenty byly velmi často nákladně umělecky vyvedeny a ozdobeny, opatřeny pečeti a jako vzácná památka uloženy v cechovní pokladnici nebo i vpisovány do městských knih.

Znění statut se odlišovalo cech od cechu, přesto však můžeme nalézt řadu společných článků, jež se objevovaly v obsahu většiny artikulí. Josef Janáček je člení do několika bodů: *zdůraznění zbožnosti řemeslníků, ustanovení o řemeslníkově práci a jeho poměru ke spotřebiteli, organizační ustanovení, ustanovení o propůjčování živnostenského práva a ustanovení o tovaryších*.⁸⁸ Do těchto zavedených skupin spadá celá řada konkrétních pravidel, jako bylo dodržování křesťanských zásad, nařízení o kvalitě výrobků a jejich kontrole nebo určení hierarchie cechu od cechmistrů a starších, přes tovaryše až po učedníky. Dále obsahovaly podmínky pro vyučení a získání mistrovského práva, stejně jako poplatky a další požadavky s tím spojené. Poslední nařízení se pak týkala vymezení vztahu mezi tovaryši a mistry a tovaryšské práce. Kromě těchto bodů obsahovala statuta rovněž další ustanovení uzpůsobená podle výrobního odvětví, či specifík jednotlivých měst.

⁸⁸ JANÁČEK J.: *Přehled vývoje řemeslné výroby*, s. 157–159.

Nejstarší dochovaná statuta na našem území pochází z 1. poloviny 14. století, za vůbec první takovýto dokument je považován řád pražských krejčích z roku 1318.⁸⁹ Krejčiči zanedlouho následovaly další pražské organizace – zlatníci, platněři, řezníci, mlynáři či soukeníci. Poměrně záhy se začaly cechy ustanovovat také v dalších královských městech, což byl případ řezníků v Českých Budějovicích (1337) a v Plzni (1339), kolem poloviny století následovaly tohoto příkladu i cechy z Jihlavy, Kutné Hory nebo Chebu. Z měst poddanských drží prvenství Netolice, kde zdejší pekařům potvrdil artikule opat kláštera Zlatá Koruna již roku 1338.⁹⁰

Počet statut pak dále narůstal s rozvojem významu cechovní organizace jako takové. S tím jak se stále více rozšiřoval počet měst, ve kterých se řemeslníci sdružovali do cechů, objevil se i fenomén propůjčování cechovních privilegií. To se dělo v případech, kdy si nový cech sám nevytvářel svá nařízení, ale obrátil se na jiný, již existující cech stejného řemesla v jiném, zpravidla hospodářsky pokročilejším městě. Je nasnadě, že pozornost cechovních pořádků se obracela zejména k hlavnímu městu, které bylo vzorem i v jiných ohledech. Některé pražské cechy měly přímo dáno právo k propůjčování řádů jiným organizacím. Zároveň to také byl jeden ze způsobů, jak obohatit cechovní pokladnici, za půjčení se totiž často platila nemalá suma. Přejatá statuta ale nemusela pocházet pouze z pražských měst, bylo možno se rovněž obrátit na města bližší.

Samotné studium cechovních statut však může být poněkud problematické. Jak podotkl již Zikmund Winter: „*Artikule cechovní vůbec jsou i v XVI. věku velmi konservativního rázu, a proto zle by se mýlil, kdo by jen dle statut chtěl líčiti řemesla.*“⁹¹ Je třeba počítat s tím, že ačkoliv měly řády podobu určitého druhu zákona, jejich litera nemusela a také nebyla striktně dodržována. Ačkoliv i za provinění proti artikulům byla určena represivní opatření, ne vždy se tresty skutečně praktikovaly. Mnohá nařízení nebyla brána doslova, na druhou stranu jiná, která nebyla písemně kodifikována, se v cechu zvykově udržovala po dlouhá léta. Je proto třeba tato pravidla konfrontovat s dalšími písemnostmi a jinými druhy pramenů, aby bylo možno se více přiblížit poznání skutečné reality cechovní organizace a i za dodržení těchto podmínek bude míra poznání života v cechu relativní.

⁸⁹ WINTER, Z.: *Dějiny řemesel*, s. 186.

⁹⁰ Tamtéž, s. 188–202.

⁹¹ WINTER, Z.: *Český průmysl*, s. 92.

I přes tyto výhrady se nicméně domnívám, že rozbor cechovních statut má smysl. Ať už proto, že byly samotnými cechy vysoko ceněny, úzkostlivě opatrovány v cechovních pokladnicích a často také opakovaně čteny při cechovních shromážděních, nebo proto, že se jich z různých míst i období dochovalo poměrně velké množství, jež umožňuje jejich vzájemné porovnání. Přestože nebyly často dodržovány, představovaly jakýsi ideální stav cechovního společenství, a to jak v otázkách ekonomických či živnostenských, tak v otázkách mravních i morálních. Pokuty za nedodržení pravidel nás seznamují se soudobými nešvary, které se v řemeslech vyskytovaly. To vše nám tak poskytuje zajímavý pohled do hodnotového žebříčku a myšlení raně novověkých lidí, jejich vnímání společnosti a okolního světa vůbec. Proto jsem se rozhodla tuto kapitolu věnovat právě rozboru cechovních statut jednak z obecného hlediska, jednak je konkrétně přiblížit na příkladu turnovských řemeslných artikulí.

5.2 PŘEHLED TURNOVSKÝCH STATUT

Při analýze cechovních statut v Turnově jsem s ohledem na stáří a stav některých cechovních řádů vycházela zejména z edice, kterou vydal J. V. Šimák v rámci sborníku turnovského muzea.⁹² Tam, kde to bylo třeba, jsem pak její znění porovnála s příslušnými prameny obsaženými ve fondech turnovských cechů, které jsou uloženy ve Státním okresním archivu Semily.

Nutno také zmínit, že několik statut se dochovalo pouze díky původním opisům uloženým ve vrchnostenské kanceláři na Hrubé Skále, kam je řemeslníci byli povinni dodat roku 1688. Jednalo se o cechy kožešníků (1591), ševců (1622), koželuhů (1651), mydlářů (1653) a soukeníků (1661).

Díky těmto opisům bylo mimo jiné poukázáno na existenci sdruženého cechu mydlářů a svícníků, k němuž jiné prameny cechovní provenience dochovány nejsou. Tyto řády Šimák do své edice rovněž zahrnul, proto je zařazuji do předloženého seznamu.

V Turnově se dochovalo v originále či opisu celkem 29 cechovních statut. Pro větší přehlednost jsou všechna statuta uvedena společně s dobou jejich vzniku v následující tabulce.

⁹² ŠIMÁK, J. V.: *Řády řemeslných cechů*, Turnov 1921, s. 91–164.; TÝŽ: *Řády řemeslných cechů*, Turnov 1932, s. 3–179.

Tab. 2: Přehled dochovaných statut turnovských cechů

Název cechu	Rok vydání statut
Cech kovářů a kolářů	1519
Cech ševců	1533
Cech pekařů a perníkářů	1534
Cech tkalců	1540
Cech bečvářů	1564
Cech kožešníků	1591
Cech truhlářů ⁹³	1622
Cech ševců	1622
Cech bečvářů, truhlářů a sklenářů	1643
Cech soukeníků	1647
Cech sladovníků a vodovarů	1647
Cech hrncířů	1649
Cech koželuhů	1651
Cech hrncířů	1653
Cech provazníků	1653
Cech mydlářů a svícníků	1653
Cech krejčích a postřihačů	1654
Cech soukeníků	1661
Cech pekařů, perníkářů a mlynářů	okolo r. 1675
Cech kloboučníků	1698
Cech tkalců	1708
Cech kamenářů	1715
Cech mlynářů	1717
Cech řezníků	1726
Cech zámečníků	1726
Cech zedníků, kameníků a pokrývačů	1729
Cech tesařů	1730
Cech sladovníků	1732
Cech kamenářů	1792

⁹³ Truhláři sice byli součástí společného cechu s bečváři a sklenáři, přesto mají dochována samostatná statuta.

Dále fondy turnovských cechů disponují také celou řadou tovaryšských či učednických statut: krejčích (1536), ševců (1595), kovářů a kolářů (1596), soukeníků (1659), hrnčírů (1670), pekařů a perníkářů (1712, 1727), mlynářů (1717) a sladovníků (okolo 1750). Dochovaly se rovněž artikule nádenického pořádku z roku 1586.

V následujícím rozboru se budu nejprve věnovat stručnému představení všech dochovaných artikul, přičemž se zaměřím zejména na dobu jejich vzniku, obnovování či přejímání od ostatních cechů. V další podkapitole provedu analýzu a komparaci vybraných statut z různých hledisek, ať už se bude jednat o podmínky pro vstup do učení, zisku mistrovského práva či všeobecné fungování cechu.

Nejstarší cechovní řády, jež se dochovaly do dnešní doby, pocházejí z 16. století. Bohužel řada cechů přišla o své písemnosti vlivem požárů, které město opakovaně postihovaly v letech 1538, 1643 a 1707, či došlo k jejich ztrátě nebo zničení v pozdějších časech. Originální dokumenty ze svých počátků si proto zachovali pouze kováři a koláři (1519), ševci (1533), pekaři a perníkáři (1534) a bečváři (1564).⁹⁴ V tomto století ovšem došlo i ke vzniku dalších cechů. Turnovští kožešníci předložili svůj řád ke schválení roku 1591, byl však zanedlouho zničen. Jeho zlomky se ale dochovaly ve Staré manipulaci⁹⁵ a jeho plné znění rovněž v pozdějším opisu. Také cech sladovníků a vodovarů uvádí v registrech z roku 1644 informaci o artikulích zničených požárem z předešlého roku: „*Léta Páně 1643 po shoření většího dílu města Turnova, kdež také registra a regiment psaný, kterýmž jsou se tovaryši řemesla sladovnického a vodovarského od 70 let řídili a spravovali, s truhlicí a všemi jinými věcmi a paměťmi shořely.*“⁹⁶ Lze tedy předpokládat, že sladovnický cech vznikl někdy kolem roku 1574, ačkoliv pramenně to není možné potvrdit. Seznam cechů⁹⁷ z roku 1570, který zmiňuje J. V. Šimák, udává i celou řadu dalších řemesel (řezníky, krejčí, hrnčire, aj.), jejich řády máme ale k dispozici až ze století následujících.

Nejvíce turnovských cechovních artikulí (celkem čtrnáct) pochází ze 17. století. Právě v tomto období byla řada starších statut poškozena nebo zcela zničena vlivem válečných událostí a zejména požárem, který vypukl v době obsazení města Švédy roku 1643, a bylo tedy potřeba je znovu obnovit. Neštěstí postihlo i mnoho jiných cechovních památek.

⁹⁴ ŠIMÁK, J. V.: *Řády řemeslných cechů*, Turnov 1921, s. 94.

⁹⁵ SOkA Semily, Cech kožešníků Turnov, sign. 04–272, inventář, s. 79.

⁹⁶ Tamtéž, Cech sladovníků Turnov, inv. č. 5, kn. 2, Tovaryšská registra 1644–1682.

⁹⁷ ŠIMÁK, J. V.: *Řády řemeslných cechů*, Turnov 1921, s. 93–94.

Mezi nejmladší cechy s řády vzniklými kolem poloviny 18. století se řadí zámečníci, kteří se oddělili od kovářského cechu roku 1726, a dále zedníci a tesaři, jejichž počet se zvýšil díky potřebě těchto řemesel při obnově města po posledním velkém požáru. K ustanovení jejich cechu došlo roku 1729. Nejnovějšími statuty disponovali kamenáři (1792).

Již ve 14. století nebylo výjimkou, že si řemeslníci, kteří se chtěli sjednotit do cechu, půjčovali řády od svých kolegů z jiného města, kde již byla cechovní organizace rozvinutější. Tento zvyk se uplatňoval dvojnásob i ve stoletích šestnáctém a sedmáctém, do kterého spadají první zachované artikule v Turnově. Městské i venkovské cechy se hojně obracely zejména na pražská města, jež měla dlouhou tradici cechovních pořádků a také největší řemeslnou základnu. I turnovské cechy přejímaly statuta od pražských cechmistrů. Jednalo se o řády provazníků (1653), mydlářů a svícníků (1653), kloboučníků (1698), řezníků (1726) a sladovníků (1732). V případě kloboučníků pak pražský cech fungoval dokonce jako tzv. cech hlavní, kterému byly cechy v ostatních městech do určité míry podřízeny, Turnovští byli například povinni do Prahy odvádět každoročně 1 zlatý a 30 krejcarů.⁹⁸

Mimo to bylo do Turnova zapůjčeno i několik statut z jiných měst. Krejčí se obrátili na své druhy z nedalekého Rovenska, koželuzi o propůjčení řádu žádali v Jičíně, zámečníci v Mladé Boleslavi a tesaři v Bakově nad Jizerou. Někdy docházelo dokonce k přejímání artikulí tak řečeno z druhé ruky. Tak si cech kožešníků z Bělé pod Bezdězem vyžádal řád z Mladé Boleslavi a následně ho sám propůjčil do Turnova. Podobně si Turnovští vyžádali opis řádu od cechu hrnčírů z Nového Bydžova, kteří jej měli původně sami zapůjčen z Hradce Králové. Turnovská statuta obsahují obě verze těchto řádů. Je pravděpodobné, že i turnovští řemeslníci propůjčovali své artikule na okolní panství, doklad o tom ale nacházíme pouze u zdejších ševců, kteří poskytli své řády do Železného Brodu.

5.3 ANALÝZA A KOMPARACE VYBRANÝCH TURNOVSKÝCH STATUT

Jak již bylo zmíněno výše, pro město Turnov máme dochováno značné množství cechovních statut, proto jsem pro následující podkapitolu omezila jejich výběr časovou hranicí od 16. století do poloviny 17. století. Tím pádem budou do analýzy zahrnuti nejstarší řády, u kterých nebylo uvedeno, že by byly odněkud přejímány a lze je tedy

⁹⁸ ŠIMÁK, J. V.: *Řády řemeslných cechů*, Turnov 1932, s. 58.

zřejmě označit za originální výtvořy turnovských řemeslníků. Zároveň se jedná o dostatečně dlouhé časové období, aby mohly být postihnuty případné změny způsobené jak rekatolizací, tak vlivem třicetileté války.

V 16. století vzniká v Turnově šest cechovních statut. Nejstarším dochovaným cechovním řádem jsou statuta kovářů,⁹⁹ která byla potvrzena purkmistrem a městskou radou 4. března 1519. Tehdy bylo město rozděleno mezi dvě vrchnosti, kovářský řád ale platil pro obě poloviny, neboť se turnovští konšelé odkazovali na moc danou od obou turnovských pánů: „...a tu moc sobě dáni i rozkázání od pánů našich Jich Milostí majíce.“¹⁰⁰ Roku 1533 potvrdily již přímo obě samotné vrchnosti, jmenovitě Konrád z Krajku a Jindřich Šťastný z Valdštejna, artikule ševců a ševcovským vandrovním tovaryšům. O rok později uvedli konšelé v platnost statuta prvního oficiálně ustanoveného turnovského potravinářského cechu – pekařů a perníkářů. Jan z Vartembergka podepsal 22. července 1540 řád zdejší tkalcům. Bečváři předložili svůj řád roku 1564, tedy téměř na konci období, kdy byl Turnov sjednocen pod vládou Adama z Vartembergka, který byl pánem skalského i rohozeckého panství. Kožešníci se dočkali založení svého cechu roku 1591, kdy si propůjčili statuta od řemeslníků z Bělé pod Bezdězem.

Do poloviny 17. století máme pro Turnov dochováno dalších sedm řádů.¹⁰¹ Roku 1622 byla nejprve samostatná statuta schválena truhlářům a poté získali nový, v pořadí již druhý, řád turnovští ševci. Při vpádu saského kurfiřta byla bečvářská statuta poškozena na pečeti, a proto byla roku 1643 znovu obnovena takřka v původním znění, pouze se změnila výše příjmného a částka odváděná o suchých dnech. Roku 1647 stvrdil purkmistr a rada města Turnova artikule jak sladovníkům, tak soukeníkům, neboť i jejich řády byly zničeny před čtyřmi lety při požáru města. Podobně byla postižena i statuta hrnčírů a koželuhů. Hrnčírům propůjčili roku 1649 nový řád řemeslníci z Nového Bydžova a konečně koželuhům jej o dva roky později poskytl cechmistr z Jičína.

Rozsah jednotlivých artikulí se různí, nejstručnější byla u ševců (11 bodů), naopak nejpodrobnější nařízení měl cech soukeníků (40 bodů).

Co se týče otázky, odkud byla statuta přejímána, zdá se, že 10 ze 13 zkoumaných řádů mělo svůj původ přímo v Turnově. Odkazují na to znění v úvodu artikulí, která

⁹⁹ Pozdějšími přípisy bylo do řádu doplněno, že je určen rovněž kolářům, mečířům a zámečnickům.

¹⁰⁰ ŠIMÁK, J. V.: *Řády řemeslných cechů*, Turnov 1921, s. 96.

¹⁰¹ Započítávám sem i cech koželuhů založený roku 1651.

obsahují formulace jako „*mezi sebou sepsané*“ nebo „*mezi sebou se řídili*“. Do jaké míry byla statuta skutečně originálním výtvozem turnovských řemeslníků, zůstává otázkou a případnou inspiraci od cechů z jiných měst nelze zcela vyloučit. Nicméně u mladších cechů je přejímání přímo uváděno, a jelikož bylo často také zpoplatněno, lze předpokládat, že by se o něm řády přímo zmiňovaly. K propůjčování statut tak zřejmě běžně docházelo až v pozdějším období. Jak již bylo uvedeno, ze zkoumaných řádů byly přejaty tři – kožešnický (Bělá pod Bezdězem), hrncířský (Nový Bydžov) a koželužský (Jičín).

5.3.1 Podmínky pro vstup učedníků do cechu

Na nejnižším žebříčku cechovní hierarchie stáli učedníci. Jejich vstup do řemeslnické korporace se řídil jasně danými pravidly, která tvořila důležitou součást cechovních řádů. Předně musel být učedník tzv. řádně pošlý či zachovalý, což znamená, že musel prokázat svůj původ z řádného manželského svazku. Tento požadavek se objevuje téměř u všech analyzovaných cechů s výjimkou hrncířů, kteří přijímací proces učedníků vůbec nereflektovali, a tkalců, jež ovšem stejný nárok vznášejí v případě přijetí mistrů. Pouze doklad dobrého původu ale většinou nedostačoval, mistři vyžadovali ještě další záruku. Tu splňovala funkce tzv. rukojmích, kteří měli dohlédnout na to, aby budoucí člen cechu dostal svým závazkům a řádně se doučil. V případě, že by se tak nestalo, byli povinni zaplatit mistrovi někdy i značně vysokou částku. Tak v případě pokud učedník nedokončil svou výuku, museli rukojmí u kovářů a kolářů zaplatit 1 kopy, u cechu kožešníků celých 5 kop a u truhlářů dokonce 30 kop grošů míšeňských.

Pokud chtěl mistr přijmout nového učedníka, byl většinou povinen to v cechu předem oznámit a v případě, že ostatní mistři neměli námitek, mohl žák vstoupit do učení. Zapsání učedníka do cechovního pořádku většinou předcházela určitá zkušební doba označovaná často jako koštování řemesla. Běžně se jednalo o čtrnáctidenní lhůtu. Ze zkoumaných řádů ji zmiňuje například cech tkalců: „...*kdo učedníka přijíti má, ten má přijat býti před staršími na zkušení a vyptání do dvou neděl, a bylo-li by při něm co neslušného, ježto by mělo býti tomu řemeslu k hanbě, tehdy to bývá odloženo; pak li hodný jest, tehdy má se k tomu připustiti.*“¹⁰² Čtrnáct dnů zkoušeli učedníci také řemeslo sladovnické nebo koželužské.

¹⁰² ŠIMÁK, J. V.: *Řády řemeslných cechů*, Turnov 1921, s. 119.

Učební doba se lišila cech od cechu v závislosti na tom, jak náročné bylo řemeslo zvládnout. Nejčastěji se jednalo o dobu jednoho roku, i vzhledem k tomu, že právě na tak dlouho se většinou rukojmí zaručovali za své svěřence. Výjimku tvořil cech bečvářů, kde učedník u mistra zůstával buďto jeden, nebo dva roky a v závislosti na délce učení byly také odstupňovány poplatky. Nejdelší učební dobu vyžadoval cech truhlářů, činila 3 roky.

Nezanedbatelnou podmínkou přijetí, a ostatně také důležitým hlediskem pro výběr řemesla, byly poplatky s tím spojené. Všechny sledované řády, které tyto poplatky reflektovaly, zmiňují jako taxu za vyučení 1 až 2 libry vosku, platba v podobě materiálu na výrobu svíci byla ostatně běžná po celou dobu raného novověku. Některé cechovní pořádky pak vyžadovaly ještě další peněžitou sumu. U turnovských tkalců činil poplatek 1 kopy grošů českých, u bečvářů se pak rozlišovalo mezi výuční dobou trvající rok – tehdy platil žák 2 kopy grošů, pokud se učil roky dva, platil už pouze onu zmiňovanou libru vosku do cechovní pokladnice. Ve druhém případě mu byl mistr dokonce povinen podle svých finančních možností nechat zhotovit nové šaty.

Sladovničtí učni odevzdávali 1 kopy grošů a libru vosku hned při zapsání do učení a další 2 kopy a vosk po absolvování učební doby. Vůbec nejvyšší sumu skládali učedníci u soukenického cechu, jednalo se o 6 kop grošů a 2 libry vosku.

Tyto poplatky za vyučení nezůstávaly stejné, ale měnily se vzhledem k době vydání příslušných statut. Tak ševcovští učedníci platili v roce 1533 pouze jednu libru vosku a nadto ještě odvedli 8 grošů za vydání výučního listu, zatímco roku 1622 už se jednalo o libry dvě a vyhotovení listu stálo celou kopy míšeňskou.

O samotném průběhu přijímání a zaučení učedníků nám podávají nejpodrobnější svědectví soukenická statuta z roku 1647. Pokud se chlapec rozhodl pro soukenické řemeslo, měl si zvolit mistra, který byl ochotný jej učit, a mělo dojít k vzájemné dohodě obou stran. Mistr měl povinnost dohodu o vyučení oznámit v cechu, a pokud byla schválena, nový učeň byl zapsán do cechovních statut. Již při tomto zápise byl povinen odvést 6 kop míšeňských a 2 libry vosku do cechovní pokladnice. Artikule ještě rozlišovaly mezi učedníky domácími a těmi z jiných měst. Cizí učni byli povinni předložit zachovací list a tím doložit svůj manželský původ. Všichni učedníci si také museli zjednat rukojmí, kteří se zaručili, že se budou řádně učit po určenou dobu.

Výuční doba se zde různila, pokud trvala pouze jeden rok, musel učedník ještě navíc zajistit smluvený plat mistrovi, pokud se učil 2 a více let, tato povinnost odpadala.

Na závěr této podkapitoly ještě doplním, že u cechu koželuhů se jako u jediného objevila také podmínka, že učedník měl „*v náboženství, v přijímání v svátosti velebné pod jednou způsobou s námi se srovnati.*“¹⁰³ Přímé nařízení katolického náboženství se častěji objevovalo až v artikulech 2. poloviny 17. století, kdy v nich již byly reflektovány výsledky třicetileté války.

5.3.2 Podmínky pro získání mistrovského práva

Podmínky pro získání mistrovského práva se nacházejí ve všech zkoumaných artikulech. Prvotním požadavkem, který byl na tovaryše kladen, bylo opět doložení řádného původu, tedy že se uchazeč narodil rodičům v manželském svazku. List zachovací požadovaly všechny zkoumané cechy kromě pekařů, i u nich však bylo uvedeno, že uchazeč bude přijat pouze „*bude-li hodný, nemaje na sobě žádné překážky, učině řád a právo.*“¹⁰⁴ U kožešníků a koželuhů byly dokonce požadovány i zachovací listy rodičů.

Jistě není překvapením, že dalším požadavkem bylo předložení výučního listu, a to zejména od těch aspirantů na získání mistrovského práva, kteří se do města přistěhovali odjinud. V jejich případě se pak objevovala další podmínka, a sice aby se uvedli v poddanost zdejší vrchnosti. Tuto povinnost obsahovaly řady šesti cechů (tkalců, bečvářů, kožešníků, truhlářů, soukeníků a ševců), budoucí koželužští mistři museli disponovat měšťanským právem, podobně se i u hrncířů objevila formulace, že tovaryš má být nejprve přijat za souseda a obyvatele města.

Předložení dokladu o vyučení, zachovacího listu, vstoupení v poddanost zdejší vrchnosti, potažmo získání měšťanského práva, a dále také zaplacení povinných poplatků můžeme považovat za naprosto základní podmínky pro dosažení mistrovského práva, neboť je reflektovala většina zkoumaných statut. Cechy kovářů a kolářů, pekařů, tkalců, bečvářů, kožešníků, sladovníků a soukeníků se spokojily pouze s nimi, statuta ostatních organizací jsou, alespoň co se týče konkrétního postupu při uvádění tovaryše do cechu, konkrétnější.

Turnovští ševci v řádu z roku 1533 požadovali, aby uchazeč pocházel z řad vandrovních tovaryšů, čili musel na nějakou dobu odejít na zkušenou. Pokud se chtěl ve městě usadit a vykonávat zde řemeslo, musel nejprve po dobu jednoho roku pracovat u některého ze zdejších zkušených mistrů. Až poté měl požádat o přijetí do cechu,

¹⁰³ ŠIMÁK, J. V.: *Řady řemeslných cechů*, Turnov 1932, s. 162.

¹⁰⁴ TÝŽ: *Řady řemeslných cechů*, Turnov 1921, s. 112.

a to o tzv. suchých dnech.¹⁰⁵ K samotnému vstupu do cechovní organizace přitom docházelo až o dalších následujících suchých dnech, tedy zhruba za čtvrt roku. Do té doby si měl opatřit zachovací a výuční list. Na závěr musel ještě doložit svou dostatečnou kvalifikaci vyrobením mistrovského kusu. Poté už aspirantovi stačilo pouze zaplatit půl kopy grošů namísto svačiny¹⁰⁶ pro mistry a mohl být zapsán do cechovních register jako nový člen.

V nových ševcovských statutech vydaných o necelých sto let později (1622) můžeme dobře vysledovat proměnu cechovních řádů v čase. To dosvědčuje, že statuta nebyla pouze rigidní normou, ale že se, bylo-li to třeba, přizpůsobovala měnícím se podmínkám. Nejprve se dozvídáme, že žádný z domácích tovaryšů nesměl být přijat, dokud po dva roky nevandroval. Roční doba práce u mistra jako jedna z podmínek žádosti o vstoupení do cechu zůstala stejná. Samotný proces přijímání se ale prodloužil.

Při prvních suchých dnech ohlašoval tovaryše mistr, u kterého pracoval. O dalších suchých dnech již na cechovním shromáždění vystoupil tovaryš se svými přáteli a byl povinen předložit výuční a zachovací listy, pokud byl cizopanský, musel také vstoupit v poddanost turnovské vrchnosti. Přijat byl ale až o třetích suchých dnech, tedy o čtvrt roku později než v roce 1533.

Tovaryš také nově nemusel zhotovovat mistrovský kus z toho důvodu, že: „...z takovéto obuvi, kteréhož se při ukazování řemesla užívalo, malá platnost se nacházela, a těchto let takového kroje se neužívá, a že s menší útratou takovým tovaryšům by bylo, – kdež také časem útraty na cech náš přicházejí, jak k obci, tak také pomoc přespolním buď pohořalým, aneb od vojáků zdrancovaným.“¹⁰⁷ Mistři tedy v nových řádech zohlednili změnu situace a upustili od požadavku výroby kdysi módní obuvi. Uchazeč ale musel místo mistrovského kusu odvést cechu 10 kop grošů míšeňských, dvě libry vosku a vystrojit mistrům svačinu.

Podobně jako u ševců musel i u truhlářů tovaryš nejprve pracovat u staršího mistra, zde byla určena doba půl roku. Podmínka „čekací doby“ v podobě několikerých suchých dní zde uvedena nebyla. Za to se ale truhlářští tovaryši před tím, než byli

¹⁰⁵ Jinak také *quattuor tempora*, počestně kvatembry. Jednalo se o církví předepsané postní dny – středu, čtvrtek, pátek a sobotu po první neděli postní, po letnicích, po Povýšení svatého Kříže a po svaté Lucii. V těchto dnech se konala významná shromáždění, jako právě cechovní schůze, zasedání zemského soudu atp. Viz HLAVÁČEK, Ivan – NOVÝ, Rostislav – KAŠPAR, Jaroslav: *Vademecum pomocných věd historických*, Jinočany, H & H 2002, s. 133.

¹⁰⁶ Zajištění pohoštění pro mistry.

¹⁰⁷ ŠIMÁK, J. V.: *Řády řemeslných cechů*, Turnov 1932, s. 157.

přijati, museli nejprve oženit. Opakuje se rovněž požadavek na vytvoření mistrovského kusu.

Uchazeč o přijetí do koželužského cechu musel být katolíkem a měl rovněž povinnost se oženit. Koželužská statuta měla také zdaleka nejdelsí dobu, po kterou musel tovaryš pracovat u jiných mistrů, a to celé čtyři roky. V posledním roce pak mohl žádat o přijetí do cechu, za podmínky předložení všech nezbytných dokladů, jak byly již výše uvedeny. Tovaryš si pak mohl vybrat, zda chce předložit mistrovský kus, nebo se z této povinnosti vyplatit.

S postavením tzv. nového mistra se také pojily některé povinnosti. Za obecnou zásadu lze považovat fakt, že mladší mistři měli být poslušní těm služebně starším. U turnovských kožešníků měla tato poslušnost trvat celé tři roky, a pokud by nový mistr nebyl ochoten ty zkušenější respektovat, měl být pokutován 10 groši českými do cechovní pokladnice. Tradičně zastával nový mistr funkci cechovního posla, tedy například doručoval zprávy o konání cechovních shromáždění a to až do doby, než jej vystřídal jiný mladý mistr. K dalším povinnostem patřilo například nošení kostelních svící při církevních obřadech.

5.3.3 Mistrovské kusy

Jak už bylo uvedeno v příkladech samotného procesu přijímání nových mistrů do cechu, u některých řemesel musel tovaryš rovněž prokázat nabyté dovednosti a před cechem „*řemeslo okazovati*“, čili předložit hotové produkty k posouzení kvality jejich zpracování. Tyto výtvořky byly běžně označovány jako tzv. mistrovské kusy. Z analyzovaných statut reflektovalo tento požadavek pět z nich – ševcovská, kožešnická, truhlářská, hrnčířská a koželužská.

Cech ševců ukládal budoucím mistrům k vyhotovení celou řadu výrobků: „*Nejprve škorni s faldy, a z té kůže punčoch a ženě střevíc. A příční boty s malým faldíkem a druhé boty hladké o dvou podešvích telecích, a z té teletiny střevíce panenské aby zkrájel i ušil, a to slušně.*“¹⁰⁸ V tomto případě ale zároveň mohl tovaryš jím vyrobenou obuv prodat a peníze si ponechat, což nebylo pravidlem, neboť peníze za mistrovský kus si často nárokoval cech.

Další organizace, která se zmiňovala o povinnosti prokázat zručnost, byl cech kožešníků. Zde musel uchazeč „*svého vyučení aby ukázal, totižto blány králikové*

¹⁰⁸ ŠIMÁK, J. V.: *Řády řemeslných cechů*, Turnov 1921, s. 104.

*i obojek ušijíc, je připravil a ty do cechu před cechmistry a jiné mistry aby položil.*¹⁰⁹ Kožešníci však měli rovněž možnost namísto prokázání dovednosti odvést cechu peněžní poplatek.

Truhlářští tovaryši museli vyrobit mistrovský kus, který jim určili starší: „*bud' truhlu neb stůl aneb rám dubový o čtyřech světlicích*“¹¹⁰ dokud dílo neodevzdal, nesměl fedrovat tovaryše.

Hrnčíři měli určený den, kdy museli uchazeči přede všemi mistry předvést svůj mistrovský kus, v tomto případě se jednalo o „*hrnec veliký a na něj pokličku, pánev pro křen, rendlík velký a kamna vostrá ze tři kop míšeňských*.“¹¹¹

Koželužští tovaryši si mohli svobodně zvolit, zda předloží mistrovský kus (zpracovat 6 hovězích kůží), nebo pokud by se jim, jak praví statuta, zdálo obtížné umění řemesla přede všemi ukázat, měli místo toho do cechu odvést blíže neurčenou sumu.

5.3.4 Poplatky

Poplatky pro získání mistrovského práva byly specifické pro každý cech a ovlivňovala je řada faktorů. Tam, kde by příliš velké množství členů ohrožovalo živnosti jednotlivých mistrů, byly poplatky obvykle vyšší a podmínky striktnější. Netvořila je pouze určitá suma peněz (tzv. příjemné), ale kandidáti běžně odevzdávali také předem určené množství vosku. Poslední a často také nejnákladnější podmínkou bylo vystrojení tzv. svačiny pro mistry, jinak řečeno zajistit pro ně pohoštění v podobě jídla a pití.

U sledovaných cechů poplatky nezohledňovaly pouze hrnčíři a koželuzi. Kompletní nejsou ani údaje o svačinách, je však možné předpokládat, že se vystrojovaly u většiny organizací, případně byly nahrazovány příslušnou finanční kompenzací, ačkoliv to jejich řady přímo nenařizovaly.

Jak můžeme vidět v příložené tabulce, poplatky za získání mistrovského práva se s postupem času stále zvyšovaly. Statuta bezpochyby reflektovala měnící se hodnotu peněz v různých obdobích. Mezi cechy s nejnižším poplatkem patřily cechy kovářů, bečvářů a truhlářů. Naopak nejvíce financí museli tovaryši vynaložit při vstupu do cechu ševců a soukeníků.

¹⁰⁹ ŠIMÁK, J. V.: *Řády řemeslných cechů*, Turnov 1932, s. 150.

¹¹⁰ TÝŽ: *Řády řemeslných cechů*, Turnov 1921, s. 140.

¹¹¹ TÝŽ: *Řády řemeslných cechů*, Turnov 1932, s. 5.

Tab. 3: Porovnání poplatků pro získání mistrovského práva

název cechu	rok vydání	poplatky		
		příjemné	vosk (libry)	svačina
Cech kovářů a kolářů	1519	4 gr.č.	2	–
Cech ševců	1533	–	–	0,5 kgč
Cech pekařů	1534	ano	ano	ano
Cech tkalců	1540	1 kgč	1,5	–
Cech bečvářů	1564	15 gr.č.	1	ano
Cech kožešníků	1591	2 kgč + 5 gr.č. městské obci	1	ano
Cech ševců	1622	10 kgm	2	ano
Cech truhlářů	1622	17 gr.č.	1	ano
Cech bečvářů, truhlářů a sklenářů	1643	2 kgm	1	ano
Cech sladovníků	1647	2 kgm	4	–
Cech soukeníků	1647	6 kgm	4	–
Cech hrncířů	1649	–	–	–
Cech koželuhů	1651	–	–	–

Zajímavé je ale i srovnání částek příjmeného v těch statutech, které od sebe dělilo pouze několik let. Zatímco čekatelé na mistrovské právo u sdruženého cechu bečvářů, truhlářů a sklenářů a rovněž u sladovníků odváděli srovnatelný poplatek, u soukeníků se jednalo o třikrát větší částku. Je tedy patrné, že sumy příjmeného byly specifické pro každý jednotlivý cech.

Ani v případě jednoho cechu, který disponoval vícero verzemi statut, nebyla výše poplatků tradičně přejímána, ale naopak byla znovu určována vzhledem k ekonomickým podmínkám. Tak zatímco v roce 1533 odváděli turnovští ševci poplatek v hodnotě 0,5 kopy grošů (který představoval pouze uhrazení svačiny), roku 1622 sice už nemuseli vyrábět mistrovský kus, za to příjmené dosáhlo částky 10 kop grošů míšeňských a dvě libry vosku. K tomu je dále ještě třeba připočíst další náklady

na vystrojení pohoštění pro mistry. Podobně se změnila i částka u bečvářů z 15 grošů na dvě kopy míšeňské.

Specifickou skupinu v cechu představovali mistrovští synové (a někdy i dcery), mohli bychom je dokonce považovat za do určité míry privilegované osoby. Synové mívali automaticky nárok na mistrovské právo po otci a byli zvýhodněni i jinak, zejména právě z hlediska poplatků pro cechovní pokladnici.

Například roku 1533 tak musel syn ševcovského mistra pouze prokázat svou zručnost výrobou mistrovského kusu, ostatních poplatků byl zproštěn. Časté bylo také snížení částky na polovinu, nebo vymizela povinnost vystrojít svačinu, jak se tomu stalo například u bečvářů, kde uchazeč platil pouze příjemné a vosk, svačinu vystrojovat nemusel.

Největšího zvýhodnění dosahovali mistrovští synové u cechu soukeníků a také u ševců (1622). Namísto běžných 6 kop grošů a 4 liber vosku odváděl příslušník soukenické rodiny pouze určené množství vosku. Ševcovský syn platil místo obvyklých 10 kop grošů pouze kopy dvě.

Některé artikule pak zohledňovaly rovněž mistrovské vdovy a dcery. Například u kožešníků měly získat právo po mistrovi za předpokladu, že se provdaly za tovaryše. Právě samotní tovaryši, kteří se oženili s vdovou či dcerou mistra, získávali v podstatě také statut privilegované osoby. Po své manželce přebírali většinou polovinu práva a i jim byly často snižovány vstupní poplatky. Pokud bylo podmínkou provozování řemesla také vlastnictví krámu (jako tomu bývalo např. u pekařů nebo řezníků), byl sňatek výhodným způsobem jeho získání.

Funkci mistrů však mohly vykonávat i samotné vdovy, neboť mohly disponovat mistrovským právem po svém zemřelém manželovi. Přesto však neměly zcela plnoprávné postavení. Ačkoliv byly například povinny odvádět pravidelné kvartální poplatky a směly zaměstnávat tovaryše, nové učedníky již samy přijímat nemohly, setrvat u nich mohli pouze ti, jež byli přijati ještě za života manžela. Roli žen v ceších se budu podrobněji věnovat v další kapitole své práce.

5.3.5 Obecné zásady organizace a fungování cechu

5.3.5.1 Cechmistři

V čele každého cechu stáli cechmistři, někdy bývají také označováni jako starší cechu. Jejich počet se lišil v závislosti na velikosti cechu. Protože se turnovské cechy

řadily k menším pořádkům, mívaly zpravidla méně cechmistrů, nejčastěji dva. Spíše výjimku tvořil cech ševců, v němž úřadovali tři představení, v ostatních zkoumaných ceších byli voleni právě dva zástupci. U tkalců se artikule sice zmiňují o jejich volbě, neudávají však bližší počet, a u sladovníků, hrnčírů a koželuhů nereflektují funkci cechmistrů vůbec, ačkoliv i oni zcela jistě své představené měli.

Co se týče samotné volby cechmistrů, ani zde neexistovalo nějaké všeobecné pravidlo. Obecně mohli být v poddanských městech voleni buď samotnou vrchností, či jejím úředníkem, někdy bylo toto právo přenecháno konšelům, jinde byla cechům ponechána větší míra autonomie a své starší si mohli volit sami. Turnov je důkazem toho, že ani v rámci jednoho města se všem cechům neměřilo stejným metrem.

Specifickým způsobem byli dosazováni cechmistři u pekařů. Při založení cechu v roce 1534 byli nejprve první dva představení zvoleni úřadem, ve funkci měli setrvat po dobu jednoho roku a poté měli sami vybrat dva své nástupce. Tato tradice měla být dále dodržována. Stejným způsobem docházelo k volbě i u cechu bednářů s tím, že svůj výběr musí navíc oznámit konšelům. Naproti tomu například u tkalců měli být dva cechmistři jmenováni z řad řemeslnických mistrů purkmistrem a městskou radou, vždy se však mělo jednat o osoby mimořádně řemeslně zručné. Po svém zvolení skládali cechmistři přísahu, v níž se zavazovali k tomu, že si budou hledět cti a slávy Boží, budou zachovávat poslušnost vrchnosti, starat se o kázeň v cechu, že budou spravedlivě jednat se všemi mistry a dohlížet na kvalitu zpracování a prodej výrobků.¹¹²

V úřadu setrvali cechmistři zpravidla jeden rok, poté tzv. složili počet svým nástupcům. To znamenalo, že je seznámili se stavem cechovní pokladnice a uvedli příjmy a výdaje z předchozího roku. Dále jim byly předány další cechovní artefakty a dokumenty, zejména cechovní řády a registra.

Cechmistři spravovali cechovní jmění, prováděli kontrolu nad ostatními členy cechu, zejména co se týkalo kvality výrobků a měli také pravomoc soudní. Tak například ševcovští cechmistři měli každé dva týdny „řemeslo ohledovati“ a pokud zjistili nějaké nesrovnalosti, měli právo mistry pokutovat. Podobně u bečvářů dohlíželi zvláště na míru vyráběných sudů a dalších nádob. Kožešniční cechmistři měli kvalitu kůží kontrolovat u příležitosti jarmarků. U bečvářů nalézáme i doklad o soudní pravomoci cechmistrů: „Vznikla-li by pak jaká sváda a nevole mezi mistry a tovaryši,

¹¹² WINTER, Z.: *Český průmysl*, s. 97.

*taková všelijaká věc aby rovnána byla cechmistry podle moci od purkmistra a konšelů jim dané.*¹¹³

V některých ceších existovala ještě funkce tzv. starších, kteří pomáhali se správou cechu. Doklady o nich nalézáme ve statutech ševců z roku 1622. Ševci tradičně patřili k nejpočetnějším cechovním organizacím v Turnově, čemuž odpovídal i počet jejich hlavních představitelů. Cech spravovali tři cechmistři a ti si vybírali ještě šest dalších osob, které zastávaly právě funkci starších. Kromě toho cech disponoval vlastním písařem.

5.3.5.2 Cechovní shromáždění

Kromě působení volených cechmistrů bylo dalším výrazem cechovní autonomie konání pravidelných cechovních shromáždění. Tyto valné schůze se nejprve odehrávaly v domě jednoho z cechmistrů, později v hospodách (které bývaly i přímo cechovní). Řádně se měly konat jednou za čtvrt roku o tzv. suchých dnech. Často však docházelo k omezení jejich počtu na dvě, nebo pouze jednu schůzi ročně.¹¹⁴ Bylo-li to třeba, cech se mohl sejít i mimořádně mimo určené dny, a pokud o takovou výjimku žádal konkrétní mistr, musel zaplatit určitý poplatek. Před shromážděním se členové „obesílali“, tedy se jim oznamovalo jeho konání, nejčastěji prostřednictvím nejmladšího přistoupišího mistra, který měl tuto povinnost zakotvenu v příslušném článku artikulí. K obeslání mohl posloužit také cechovní předmět, například v podobě dřevěné ferule,¹¹⁵ již si členové mezi sebou předávali. Turnovští kováři k tomuto účelu používali šavli.

Schůze byla svolávána na určitou hodinu, mistrům se však toleroval pozdní příchod do určité doby, například již zmiňovaní kováři rozsvěceli svíci, a pokud některý z mistrů přišel až po jejím dohoření, byl ztrestán pokutou, platit musel i v případě, když se nedostavil vůbec.

Shromáždění bylo zahájeno otevřením cechovní pokladnice, uvítáním přítomných mistrů a poté byla předčítána statuta. Dalším bodem programu těchto shromáždění bylo odevzdání kvartálního poplatku, přijímání nových členů, dále se řešily i záležitosti finanční, soudní nebo zákonodárné.

¹¹³ ŠIMÁK, J. V.: *Řády řemeslných cechů*, Turnov 1921, s. 125.

¹¹⁴ WINTER, Z.: *Český průmysl*, s. 166.

¹¹⁵ Podobala se měchačce s držadlem a byla v ní mezera, kam se kladla zvací cedule. Viz WINTER, Z.: *Český průmysl*, s. 167.

Výši pravidelných poplatků můžeme sledovat i u některých turnovských cechů, bohužel kováři, kožešníci, koželuzi a sladovníci je nereflektovaly. Pekaři odváděli pouhé 4 denáry, u tkalců bylo rozlišováno mezi mistry, kteří platili „*po jednom velkém penízi*“ a tovaryši „*pak jeden malý peníz*“. Bečváři, truhláři a soukeníci platili jeden groš míšeňský. Dva bílé groše odváděli hrnčíři. Porovnáme-li poplatky ševců z roku 1533 a 1622, platili v prvním případě 2 bílé peníze a později 7 malých peněz, z této povinnosti byl ale vyjmut mistr, který právě vykonával funkci cechovního služebníka a také cechovní písař. I poplatek u bečvářů se zvýšil z jednoho groše v roce 1564 na dva groše k roku 1643.

Řády také často zdůrazňovaly správné chování při cechovních shromáždění. Mistři měli sedět na určených místech, pokud chtěli něco pronést, měli žádat o slovo, jinak spolu neměli hovořit. Co poté bylo mezi nimi ve shromáždění usneseno, to měli uchovávat v tajnosti a vyzrazení tohoto tajemství bylo trestáno pokutou, v některých případech dokonce vyloučením z cechu. Celé shromáždění pak bylo zakončeno svačinou mistrů, tedy společným pohoštěním.

5.3.5.3 *Zdůraznění zbožnosti členů*

Řada cechovních artikulů byla věnována zbožnosti členů cechu a jiným nařízením náboženského charakteru. Kupříkladu pekaři měli zakázáno péct chléb a perník o stanovených církevních svátcích, podobný zákaz byl praktikován i u koželuhů, kteří nesměli kupovat ani prodávat zboží o nedělích a svátcích. Nařízení stejného druhu se objevují i u ostatních cechů.

Zvláště od první poloviny 17. století se míra zdůrazňování zbožnosti zvyšuje, a to jak v samotných úvodech ke statutům, tak v jejich jednotlivých člancích. Například ševci se ve svém řádu z roku 1622 odvolávají ke křesťanským zásadám hned v prvním artikulu: „*Předně a nejprve napomínáme se k svaté pobožnosti, kterážto pobožnost ke všem věcem dobrým jak vezdejšího tak i budoucího života jest velmi prospěšná a užitečná a mnohá slavná zaslíbení má v Písmě Svatém.*“¹¹⁶ Také sladovníci věnovali první článek náboženským věcem, a sice se zavazují, že obnoví oltář v kostele Panny Marie, který byl zničen požárem roku 1643.

¹¹⁶ ŠIMÁK, J. V.: *Řády řemeslných cechů*, Turnov 1932, s. 153.

Ačkoliv od roku 1627 byl katolicismus jediným povoleným státním vyznáním, v Turnově se stále nacházel vysoký počet nekatolických obyvatel.¹¹⁷ Větší kontrola poddaných z náboženského hlediska se však mohla uskutečnit až po skončení třicetileté války. Nejmladší ze zkoumaných řádů – statuta koželuhů z roku 1651 poprvé reflektují povinnost katolického náboženství jako jedné z podmínek vstupu do cechovní organizace: „*Kdož by žádal v společnost pořádku našeho za mistra přijat býti, ten každý v přijímání svátosti oltární pod jednou způsobou dle nařízení a poručení Krista Pána...*“¹¹⁸ Podobné nařízení platilo také pro učedníky. Svou roli mohl samozřejmě sehrát i fakt, že tato statuta byla přejata z Jičína a navíc se totožným řádem řídili i pražští mistři, takže podmínka katolicismu byla pochopitelná. Do jaké míry byla dodržována, nevíme. Nicméně ze Soupisu poddaných podle víry, jenž vznikl ve stejném roce jako tato statuta, byl ze tří evidovaných koželuhů katolíkem pouze jeden, zbylí dva byli nekatolíci, u jednoho z nich dokonce nebyla ani naděje na obrácení k „pravé“ víře. Skutečně striktní prosazování tohoto bodu tak bylo v této době zřejmě ještě otázkou budoucnosti.

Za náboženskou či charitativní funkci cechu by se dalo označit i vystrojování pohřbů. Cech zde v tomto případě fungoval jako komunita, která měla zajišťovat poslední záležitosti svých členů, a to nejen mistrů, ale také jejich manželek, dětí a čeládky. Ostatní mistři se také často zavazovali k finanční podpoře pozůstalých vdov a sirotků.

Tyto smutné povinnosti obsahují turnovská statuta zejména z první poloviny 17. století. Jak konkrétně vypadaly, se můžeme dočíst například v soukenickém řádu - pokud došlo v cechu k úmrtí, bylo to všem jeho členům oznámeno prostřednictvím mladšího mistra. Spolucehovní měli povinnost dostavit se k domu zemřelého a jeho tělo se vší vážností na márách dopravit k určenému hrobu. Kdo by se odmítl zúčastnit, musel zaplatit pokutu 6 grošů míšeňských. Nařízení podobného charakteru spatřujeme u většiny turnovských cechů.

Pohřeb samotný tímto nabýval na významu i honosnosti, neboť se ho účastnil celá organizace, která zároveň také hradila náklady na samotný obřad a příslušné bohoslužby. Celá záležitost byla zároveň i jakousi formou sebereprezentace cechu, mistři často pořizovali nákladné pohřební příkrovy či štíty k tomu určené. Vznešenost

¹¹⁷ Z celkového počtu 755 obyvatel města bylo 67,9 % osob nekatolíky.

¹¹⁸ ŠIMÁK, J. V.: *Řády řemeslných cechů*, Turnov 1932, s. 160.

takového pohřebního rituálu přitahovala zvláště vzhledem ke zjitřené barokní době pozornost ostatních měšťanů. Ti proto často vstupovali do cechu, přestože se řemeslu nikdy nevěnovali. Označováni byli jako členové *pro funere* a výměnou za odvádění pravidelných poplatků jim bylo právě vystrojení pohřbu se všemi cechovními poctami.

Cechovní statuta samozřejmě obsahovala i mnoho dalších nařízení, jež se týkala například správného a důstojného chování mistrů i tovaryšů, způsobu fedrování řemeslné čeledi nebo třeba zajištění proti konkurenci. Řada článků se také věnovala praktickému fungování cechu, tedy způsobu zhotovení a kvalitě výrobků a dalších zásad, které však byly specifické pro každé jednotlivé řemeslo.

6 TURNOVSKÉ CECHY

6.1 VÝVOJ TURNOVSKÝCH CECHŮ

Nejstarší písemné zmínky o turnovských řemeslech pochází již z první poloviny 14. století. V darovací listině z roku 1335 zdejší vrchnost, již byl v této době Zdeněk z Valdštejna, uděluje dědičně turnovskou rychtu rychtáři Ješkovi a zároveň určuje, které platy mu mají připadnout. Mezi nimi nalézáme také částky odváděné z masných krámů a pekařských kobek, jakož i množství perníku, jež byli perníkáři povinni odevzdat o posvícení.¹¹⁹ Tato nepatrná zmínka o turnovských perníkářích je rovněž zřejmě nejstarším dokladem o pečení perníku na našem území.¹²⁰ Významnou městskou živností se v průběhu 14. století stalo také sladovnictví a pivovarství. O kvalitě zdejší výroby vypovídá i skutečnost, že turnovské pivo bylo dováženo až do Prahy a spolu se svídnickým a žitavským bylo považováno za znamenité.¹²¹

Jak již bylo řečeno, působili v této době ve městě řezníci, kteří prodávali maso v masných krámech. Jejich počet bohužel neznáme, ale dochovala se nám informace o platech odváděných rychtáři, jež činily 1 groš týdně. Rovněž pekaři nabízeli své výrobky v tzv. chlebních kobkách, které se spolu s masnými krámy (lavicemi) nacházely ve středu náměstí. Je samozřejmé, že v Turnově v této době působila i řemesla jiných než potravinářských odvětví, nicméně s výjimkou pláteníků se nám o nich zmínky nedochovaly.

Postupná konstituce cechovního systému probíhající v předcházejících staletích dosáhla v Turnově svého vrcholu až v 16. století. Z tohoto období máme také dochována první turnovská cechovní statuta. Nelze sice vyloučit, že mohly existovat artikule ještě starší, doklady o nich ale chybí.

J. V. Šimák uvádí ve své edici turnovských cechovních řádů soupis cechů¹²² existujících k roku 1570, který nám podává dobrý přehled o rozmanitosti a úrovni zdejší řemeslné produkce. Obsahoval těchto třináct řemesel: *řezníky, soukeníky, pekaře, kováře s koláři, krejčí, ševce, hrnčíře, bečváře, kožišníky, kloboučníky, provazníky, tkalce a sladovníky*. Svou roli hrálo i pořadí v jakém byly cechy na seznamu zapsány,

¹¹⁹ ŠIMÁK, J. V.: *Příběhy města Turnova*, s. 35.

¹²⁰ WINTER, Z.: *Dějiny řemesel a obchodu*, s. 127.

¹²¹ Tamtéž, s. 886.

¹²² ŠIMÁK, J. V.: *Řády řemeslných cechů*, s. 93–94.

neboť čím měly přednější místo, tím větší význam mezi cechovními pořádky i mezi řemeslníky ve městě zaujímaly.

K těmto cechům se dále přidružovala další specializovaná řemesla, která zřejmě nedosahovala takového počtu členů nebo významu, aby vytvořila samostatný cech. Pod soukeníky patřili barvíři a mandlíři, k pekařům se přidružili perníkáři, mlynáři a krupaři. Poměrně vysoké míry specializace dosáhla zdejší kovozpracující řemesla, ke sdruženému cechu kovářů a kolářů se totiž pojila celá řada dílčích povolání, jako byli zámečníci, puškaři, mečíři, jehláři, pilníkáři, hodináři, klempíři a také zlatníci. K cechu bečvářskému dále náleželi bednáři, truhláři a sklenáři. Ke tkalcům se připojili koželuzi a v jednom cechu se sladovníky setrvali ještě vodovarové.¹²³

Šimák bohužel neuvádí, z jakého pramene tento soupis přesně čerpal, a proto jej nemůžeme ani dohledat a není vyloučeno, že mohl být v průběhu let ztracen docela. Zdá se však, že je relevantní, neboť jeho údaje potvrzují další prameny.

Ke stejnému roku máme ovšem k dispozici ještě jeden seznam řemeslníků¹²⁴ sestavený za účelem určení osob, jež měly vybírat poplatky. Vznikl na obecním shromáždění, které se konalo 12. června 1570. Tento soupis ovšem neodpovídá údajům výše zmíněného Šimákova seznamu. Předně soupis z obecního shromáždění neuvádí, ani cech tkalců, ani krejčích, existenci obou je však možné doložit z jiných pramenů. Naopak za samostatné cechy pokládá zámečníky a truhláře, kteří se ovšem od svých mateřských cechů oddělili buďto až později (zámečníci dokonce až roku 1726), nebo byly po celou dobu existence součástí sdruženého cechu (truhláři). Problematické je v obou soupisech rovněž uvedení samostatných kloboučníků, ti totiž byli v této době ještě inkorporováni v kloboučnickém cechu v Mladé Boleslavi.¹²⁵

I přes nedostatky obou soupisů a v souvislosti s dalšími doklady můžeme ke konci 16. století potvrdit existenci 11 cechovních korporací: *řezníků, soukeníků, pekařů, kovářů a kolářů, krejčích, ševců, hrnčírů, bečvářů, kožešníků, provazníků a tkalců*. U čtyř z nich se dochovala rovněž původní statuta, ostatní bohužel své písemnosti ztratili vlivem požárů, které Turnov opakovaně sužovaly a jimž padly za obět i jiné

¹²³ ŠIMÁK, J. V.: *Řády řemeslných cechů*, Turnov 1921, s. 93–94.

¹²⁴ SOKA Semily, AM Turnov, Acta forensia 1567–1574, fol. 98r-v.

¹²⁵ Na rozdíly upozornil již David Marek. Srov. SOKA Semily, Úvod k inventářům turnovských cechů, s. 4–5.

cechovní památky. Část byla zničena i z jiných příčin či nedbalostí, písemnosti kožešníků byly prý dokonce prodány.¹²⁶

Pestrost zdejší řemeslné výroby doplňovala i další povolání, která se sice ještě (nebo vůbec) nezkonstituovala do cechovního pořádku, přesto ale měla v městské společnosti své místo. Mydláři byli v tomto období součástí mladoboleslavského cechu.¹²⁷ Ani jejich dokumentům nepřálo štěstí, dochoval se pouze opis původních artikulí pocházejících z roku 1653. Dále bychom zde našli i konváře, sedláře, řešetáře nebo řemenáře. K poměrně ojedinělým profesím patřil i místní lžičář.

Již na přelomu 16. a 17. století fungovaly v Turnově tři barvírny. Další obyvatelé se živili prodáváním nejrůznějšího zboží, drobný obchod, zejména s potravinami, zastávaly hokyně a působilo zde také několik kramářů.

Určité přerušení vývoje zaznamenalo turnovské cechovníctví v souvislosti s třicetiletou válkou. Opětovný rozkvet pak náležel zhruba konci 17. a počátku 18. století. V této době dochází k obnově řady cechovních artikulí, jež byly během války poškozeny nebo zničeny. Roku 1715 nově dosáhli cechovního zřízení kamenáři. O něco později se od společného cechu s pekaři a perníkáři oddělili mlynáři a stali se samostatnou institucí. Podobně vznikají také pořádky zámečníků, zedníků a tesařů. Konec 18. století byl dobou vzniku sdružení tiskařů a řezáčů tiskařských forem na látky.¹²⁸

Celkově bychom v Turnově za celou dobu existence cechů od jejich počátků až po zrušení v roce 1859 zaznamenali 20 různých cechovních organizací.¹²⁹

Na závěr tohoto krátkého úvodu o vývoji cechovníctví v Turnově je ještě také nutno zmínit, že zdejší cechy se neomezovaly pouze na město samotné, ale jejich působnost zasahovala i do dalších lokalit. Zejména se jednalo o rámec hruboskalského, svijanského a rohozeckého panství, jelikož Turnov byl dlouhá léta rozdělen mezi dvě nebo dokonce tři vrchnosti, které vládly právě těmto držávám. Některé cechy zasahovaly až na území celého severního Boleslavska i do dalších oblastí.¹³⁰

¹²⁶ ŠIMÁK, J. V.: *Řády řemeslných cechů*, Turnov 1921, s. 94.

¹²⁷ TÝŽ: *Příběhy města Turnova*, s. 234.

¹²⁸ TÝŽ: *Řády řemeslných cechů*, Turnov 1921, s. 94.

¹²⁹ SOKA Semily, Úvod k inventářům turnovských cechů, s. 6.

¹³⁰ ŠIMÁK, J. V.: *Řády řemeslných cechů*, Turnov 1921, s. 95.

6.2 POTRAVINÁŘSKÁ ŘEMESLA¹³¹

Cech mlynářů a krupařů

Turnovští mlynáři byli nejprve součástí společného cechu s pekaři a perníkáři, kam přistoupili roku 1567.¹³² Obnovená statuta sdruženého cechu ze 70. let 17. století, která reflektují postavení mlynářů pouze omezeně, podávají obraz alespoň o držbě mlýnů – všechny mlýny na panství i ve městě byly majetkem zdejší vrchnosti, kterou byl v této době Arnošt Josef z Valdštejna. Řádně vyučený mistr si pak mohl mlýn pronajmout na 1–3 roky, musel však být členem cechu.

Od společné organizace se mlynáři odtrhli roku 1717, kdy došlo k založení jejich samostatného cechu, jenž kromě Turnova sdružoval mlynáře i z hruboskalského, maloskalského, svijanského, hradišťského a klášterského panství.¹³³

Statuta jim potvrdil František Josef z Valdštejna a v úvodu se dozvídáme i jeden z důvodů založení cechu: „*Předstoupivše přede mě cechmistři, starší a mistři poctivého řemesla mlynářského [...] byvše až po ten čas vtělení při pořádku perníkářském a pekařském, kdežto o nich v artikulích žádná zmínka se nečiní, sami mezi sebou mlynářský pořádek vyzdvihnouti chtějí...*“¹³⁴

Do čela cechu měli být jmenováni dva nebo tři cechmistři, kteří museli být katolického vyznání. Příslušnost ke katolické konfesi byla podmínkou pro vstup do organizace i pro všechny ostatní členy, v tomto směru se ve statutech již projevilý důsledek třicetileté války.

Z artikulí se dále dozvídáme, že mletí mouky nebylo zdaleka jediným úkolem mlynářů. Starali se o všechno „*co by voda zatáhnouti mohla*“ a zastali tak vlastně hned několik funkcí najednou. Obstarávali mlýny, pily, všelijaké vodní nástroje, vodárny, papírny i stroje k valchování suken a kůží. Zároveň museli zastat překvapivé množství dalších prací, jako bylo přivádění vody do domů, zámků, zahrad, nebo naopak její čerpání ze sklepů a studní. Na starosti měli dokonce opravu jezů, zpevňování břehů nebo stavbu mostů. Není proto divu, že učedníci si měli řemeslo osvojovat dva až tři roky a podmínkou pro přijetí za mistra bylo zhotovení několika mistrovských kusů.¹³⁵

¹³¹ V tomto přehledu neuvádím cech řezníků, protože je mu v této práci věnována samostatná kapitola.

¹³² ŠIMÁK, J. V.: *Příběhy města Turnova*, s. 235.

¹³³ TÝŽ: *Řády řemeslných cechů*, Turnov 1921, s. 95.

¹³⁴ TÝŽ: *Řády řemeslných cechů*, Turnov 1932, s. 91.

¹³⁵ Jednalo se o kola vodní a paleční, na paleční kolo museli ještě zhotovit obrys a hřídel.

Problémy s chováním mlynářské čeledi vedly k zařazení obsáhlého artikulu, který byl uveden: „*Čeled' mlynářská, poněvadž čím dál, tím více jest nepoddaná, pořádku neposlušná, všelijakých vejstupků se dopouštějící a téměř k napravení zmeškalá...*“¹³⁶ a jenž dále popisuje nejruznější prohřešky tovaryšů, kteří nectí ani svého hospodáře, ani vrchnost, rádně se nestarají o své nástroje a melou špatnou mouku. Takoví provinilci měli být potrestáni pokutou, vězením nebo vyloučením z cechovní organizace. Pro tyto nepořádné tovaryše byla dokonce zřízena samostatná registra – „*Kniha černá pro zapsání nepořádných tovaryšů a šelem*“ z let 1725–1736.¹³⁷

Počet mistrů mlynářského cechu nebyl nikdy vysoký, jelikož byl vždy determinován počtem mlýnů ve městě, potažmo na panství. V polovině 17. století působili podle Soupisu poddaných podle víry v Turnově dva mlynáři, Tereziánský katastr evidoval pouze jednoho, přestože mlýny v té době fungovaly tři. Lepší představu o celkovém počtu mistrů, i když až pro následující století, poskytuje Kniha mistrů,¹³⁸ která mezi lety 1780–1859 evidovala 45 mistrů na hruboskalském a 23 mistrů na svijanském panství.

Součástí cechu byli také krupaři, kteří se oddělili od pekařů a perníkářů společně s mlynáři. Jednalo se o řemeslo, které se zabývalo prodejem krupice a mouky. V letech 1776–1859 působil na panstvích 45 mistrů.¹³⁹

Mlýny

Již od středověku stálo na okrajích města Turnova hned několik mlýnů. Podklášterský mlýn (zvaný též Malý) se nacházel na říčce Stebence pod dominikánským klášterem. Dále se jednalo o mlýn Komperovský, který stával zhruba v místech dnešní Sobotecké ulice. Místo na soutoku Stebenky a Jizery zaujímal Shořalý mlýn. Další se nacházel v oblasti mezi mosty, zanikl však ještě během středověkého období, neboť již roku 1502 byl označen jako pusté mlýniště. Mlýn Podkostelní stál na jižní straně města u náhonu Malé Jizery pod kostelem svatého Mikuláše.¹⁴⁰

Mlýny byly pronajímány mlynářům, stále však patřily vrchnosti, která z nich měla značný užitek. Není proto divu, že při opakovaném dělení Turnova mezi více pánů, měnily také mlýny své majitele. V roce 1565, kdy se město rozdělilo mezi bratry Jana

¹³⁶ ŠIMÁK, J. V.: *Řády řemeslných cechů*, Turnov 1932, s. 99.

¹³⁷ SOKA Semily, Cech mlynářů Turnov, inv. č. 7, kn. 5, Kniha nepořádných tovaryšů, 1725–1736.

¹³⁸ Tamtéž, inv. č. 9, kn. 7, Kniha mistrů (1776) 1831–1860.

¹³⁹ Tamtéž, Kniha mistrů (1776) 1831–1860.

¹⁴⁰ PROSTŘEDNÍK, J.: *Pravěké a středověké osídlení Turnova*, s. 23.

a Kryštofa z Vartemberka zůstal mlýn Podkostelní společným majetkem, ostatní byly přidruženy k rohozecké polovině. Při dalším dělení připadl Podkostelní mlýn k hruboskalskému panství, roku 1608 měl 6 moučných kol, 1 kolo sladové a valchy. Měšťané měli povinnost mlít zde slady k vaření piva a pekaři zde mleli žito a pšenici. Při mlýnu fungovala také pila a šlejfirna pro kosaře, kováře a nožíře.¹⁴¹

Mlýn Shořalý byl dlouho předmětem sporu mezi jednotlivými držiteli Turnova, nejprve Eliškou z Donína a Jaroslavem z Vartemberka a posléze jejich nástupci, při soudu byl výnos z mlýna odhadován na nemalou částku 500 kop grošů míšeňských.¹⁴² Mlýn disponoval 5 koly a i u něj pracovala valcha a od konce 18. století také panská bednárna.¹⁴³

V 17. století fungovaly z těchto mlýnů tři a měšťané měli danou příslušnost k určitému z nich. Největší byl mlýn Podkostelní, kde mlelo 165 osob, poté následoval mlýn Shořalý, který sloužil 86 sousedům a nejmenší (o dvou kolech) byl Podklášterský mlýn určený pro 45 osob.¹⁴⁴

V rámci oblasti, kterou turnovský mlynářský cech pokrýval, fungovalo v 18. století dalších 27 mlýnů. Mezi ně patřil například Nebákovský, Žampašský, Koutecký, Podsemínský aj.¹⁴⁵

Cech pekařů a perníkářů

O pekařích se v pramenech dočítáme již roku 1335, v té době prodávali své zboží v tzv. chlebních kobkách uprostřed náměstí. Z jednoho krámu, z něhož plat příslušel rychtáři, platili pekaři 8 grošů ročně. Stejného data se připomínají i perníkáři, kteří byli povinni odvádět „o posvícení klášterském perniku za 3 peníze.“¹⁴⁶

Cech pekařů a perníkářů je jedním z mála cechů, jež si zachovaly původní statuta.¹⁴⁷ Vydána jim byla městskou radou roku 1534, čímž se zařadili na třetí místo v pomyslném žebříčku nejstarších potvrzených turnovských cechů.

¹⁴¹ ŠIMÁK, J. V.: *Příběhy města Turnova*, s. 140.

¹⁴² Tamtéž, s. 140.

¹⁴³ ŠIMÁK, J. V.: *Příběhy města Turnova*, 3. díl, s. 390.

¹⁴⁴ SOKA Semily, Cech mlynářů Turnov, sign. 04–273, inventář, s. 97.

¹⁴⁵ JAKL, Michal, a kol.: *Historie a současnost podnikání na Jilemnicku, Semilsku a Turnovsku*, Žehušice, Městské knihy 2004, s. 76.

¹⁴⁶ ŠIMÁK, J. V.: *Řády řemeslných cechů*, Turnov 1921, s. 35.

¹⁴⁷ SOKA Semily, Cech pekařů a perníkářů Turnov, inv.č. 1, sign. L–I, Turnovská městská rada potvrzuje řád pekařskému cechu, 12. 6. 1534.

Z řádů se dozvídáme informace o organizaci cechu, ale i o způsobu prodeje a rozmanitosti pekařských výrobků. V čele cechu měli stát dva cechmistři, což byl poměrně nízký počet představených vzhledem k tomu, že pekaři byli druhým nejpočetnějším potravinářským řemeslem v Turnově. Nízký počet byl ale zřejmě zachován pouze do přistoupení mlynářů, protože v druhé polovině 16. století máme dochovány doklady o třech cechmistrech a ve století následujícím i o čtyřech.¹⁴⁸

Podobně jako u řezníků bylo jednou s podmínek provozování řemesla vlastnictví krámu, pronajatého od vrchnosti. Ten, kdo kobku vlastnil, ale zrovna v ní nepekl, ji pak mohl podle dohody dále pronajímat. V pekařském řemesle nacházíme velkou míru specializace, ve městě působili jak výrobci chleba a žemlí, tak koláčníci nebo preclíkáři. Toto rozdělení bylo přitom poměrně striktní, statuta například zakazovala koláčníkům péct chléb a naopak. Cílem bylo zajištění spravedlivého odbytu pro všechny pekaře. I proto byli o půstu, kdy se tradičně připravovali preclíky, vybíráni dva nebo tři mistři, kteří měli pečení na starosti. O dalším půstu přišla řada zase na jiné příslušníky cechu, tak aby se spravedlivě prostřídali.

Velmi neobvyklý byl artikul, který umožňoval řemeslo provozovat i těm osobám, které nebyly řádně vyučeny, podmínkou byl pouze vstup do cechu. Neměly sice stejná práva, jako vyučení mistři, nesměly například přijímat učedníky, ale pokud by samy chtěly dosáhnout plnoprávnosti, stačilo jim se rok učit u jiného mistra.

Pekařská statuta také dokonce právně pokrývala možnost budoucího přístupu mlynářských mistrů s odvoláním na to, že jinde je tato praxe běžná. Oficiálně se mlynáři stávají členy tohoto sdruženého cechu až později – roku 1567, kdy jim bylo uděleno povolení od městské obce. V té době působili v Turnově čtyři mlynáři, členy cechu se ale stalo i několik mlynářů venkovských.¹⁴⁹ Spolu s nimi byli součástí cechu zřejmě i turnovští krupaři. Sdružený cech pekařů, perníkářů a mlynářů fungoval až do roku 1717, kdy si mlynáři vymohli založení organizace vlastní.

Okolo roku 1675 byla pekařům, perníkářům a mlynářům vydána nová statuta,¹⁵⁰ jež jim potvrdil Arnošt Josef hrabě z Valdštejna. Řemeslníci se odvolávají na to, že „*ty starodávné artikule v té dlouho trvající válce poněkud jim k porušení*

¹⁴⁸ SOKA Semily, Cech pekařů a perníkářů Turnov, sign. 04–261, inventář, s. 111.

¹⁴⁹ ŠIMÁK, J. V.: *Příběhy města Turnova*, s. 235.

¹⁵⁰ SOKA Semily, Cech pekařů a perníkářů Turnov, inv. č. 3, sign. L–3, Opis cechovního řádu. Datace nebyla uvedena, daný rok je odhadem J. V. Šimáka.

*přicházejí*¹⁵¹, a proto poprosili svou vrchnost o obnovení statut. Řád však není pouze přepisem původního, ale obsahuje i nové články, týkající se perníkářů a mlynářů. Opět se dozvídáme informace o specializovaných výrobcích v rámci pekařského řemesla. Prodej chleba v kobkách byl určen losem, a pokud zůstala některá prázdná, měla být pronajata koláčnicím. Bylo zde také určeno, že mistři si mají nechat mlýt mouku pouze u jim předem určených mlýnů. Perníkáři měli nově zajištěno předkupní právo na med a vosk.

O tom, že i pekaři se potýkali s konkurencí, nám podává důkaz listina Maxmiliána z Valdštejna, který roku 1647 vydává nařízení o řeznících a pekařích. Maxmilián reagoval na stížnosti pekařů, že jim necechovní řemeslníci berou práci takto: „*Co se těch pekařů, kterýmž dle stížnosti jejich od plachetníků se překážka činí, dotýče, to mají purkmistr a konšelé při těch lidech, kteří jiná svá řemesla mají [...] aby svého řemesla hleděli a pekařům do jejich řemesla nevkráčovali, napomenouti, také nad tím ruku držeti.*“¹⁵² Městská obec měla tedy dohlížet na to, aby se domácím cechovním pekařům neděla ze strany jiných řemeslníků křivda.

Jak již bylo řečeno, pekaři tradičně patřili k nejpočetnějším potravinářským řemeslům, ani v Turnově tomu nebylo jinak – zaujímali druhé místo, hned za řezníky. Pokud sečteme osoby zabývající se jak pekařským, tak perníkářským (a případně i mlynářským) řemeslem budou početně převyšovat všechny ostatní turnovské cechovní organizace.

V Soupisu poddaných podle víry jsem našla 13 pekařů, 5 perníkářů a 2 mlynáře, v Berní rule se jejich počet zvýšil na 15 pekařů a 7 perníkářů, (mlynáři nebyli evidováni). Příznávací fase Tereziánského katastru uváděla již 18 pekařů a 5 perníkářů.

Pekařské krámy

Pekařské krámy (nebo také skobky, či kotce) byly spolu s řeznickými původně situovány na náměstí. Na své náklady je vystavěla vrchnost a pekařům pak byly pronajímány za pravidelně odváděný plat. Roku 1565 se jich v Turnově nacházelo šest.¹⁵³ Z každého z nich bylo vrchnosti odváděno 8 grošů ročně.¹⁵⁴ Stejný počet krámů fungoval až do poloviny 17. století, o čemž svědčí zmínka o pořadí pečení chlebě

¹⁵¹ ŠIMÁK, J. V.: *Řády řemeslných cechů*, Turnov 1932, s. 46.

¹⁵² SOkA Semily, Cech řezníků Turnov, inv. č. 7, sign. 1.1, kart.1, Max. z Valdštejna vydává nařízení týkající se řezníků a pekařů, 1647.

¹⁵³ ŠIMÁK, J. V.: *Příběhy města Turnova*, s. 138.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 155.

v nařízení Maximiliána z Valdštejna, které mělo probíhat postupně od prvního do šestého kotce.¹⁵⁵

Stoupajícímu počtu mistrů však takto malé množství krámů zřejmě přestalo dostačovat, což nutně vyvolalo rozepře o způsobu jejich obsazování. Pekaři si na obtížnou situaci stěžovali roku 1675 městské radě, jež se rozhodla problém vyřešit následovně: „*Poněvadž se mezi sebou o místa kde chleby prodávati svadili a porovnali nemohli. Žádostivě vyhledávali, aby jim obzvláštní krámy na skobky, z kterýž by obživy mimo vrchnosti náležející plat odvozovali, na náklad obecní vystavěny byly.*“¹⁵⁶ Obec tedy dala vystavět nové pekařské krámy, a aby se předešlo dalším konfliktům, bylo určeno, který pekař má na konkrétním kotci prodávat. Zápis v městské knize z roku 1676 uvádí celkem 12 osob, které byly povinny z každého krámu odvádět dvakrát ročně 30 krejcarů, což činilo celkem jeden zlatý ročně.¹⁵⁷

V Turnově tedy zásahem obce přibylo 12 nových krámů, celkem jich v 2. polovině 17. století fungovalo ve městě 18.

Cech sladovníků a vodovarů

Sladovnický cech se pravděpodobně ustanovil již v 70. letech 16. století, ačkoliv nejstarší dochované artikule pocházejí až z roku 1647. Z cechovních register¹⁵⁸ z roku 1644 se dočítáme o statutech, kterými se cech údajně řídil již předchozích 70 let. Bohužel o tyto artikule a veškeré další cechovní památky cech přišel při požáru města roku 1643. Sladovnická cechovní truhlice byla uložena v domě Jana Vodsloně, který sice nebyl členem cechu, ale v té době zastával funkci primátora, snad proto byly v jeho domě ukládány sladovnické cechovní pamětihodnosti. Jeho dům byl jedním z mnoha, které při požáru lehly popelem. V jeho troskách bylo nalezeno pouze cechovní pečeti, jež jako jediné požár přečkalo.¹⁵⁹ Datuje se do roku 1614 a přispívá tak k potvrzení stáří cechu.

Dochovaná statuta, potvrzená městskou radou, se také na předchozí shořelý řád odvolávají: „...*poněvadž pak z přepuštění Pána Boha všemohoucího skrze nešťastný oheň a zkázu tohoto města všechno to jim při tom také k porušení a ke zkáze přivedeno*

¹⁵⁵ SOKA Semily, Cech řezníků Turnov, Max. z Valdštejna vydává nařízení, 1647.

¹⁵⁶ Tamtéž, AM Turnov, Liber contractum ab anno 1660, Manuál právní, s. 215.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 216.

¹⁵⁸ Tamtéž, Cech sladovníků Turnov, inv. č. 5, kn. 2, Tovaryšská registra 1644–1682.

¹⁵⁹ Tamtéž, sign. 04–274, inventář, s. 21.

jest. ¹⁶⁰ Statuta byla sice označena jako tovaryšská, nesou ale všechny znaky souboru pravidel pro celou cechovní organizaci. Můžeme tedy předpokládat, že sami sladovníci se vzájemně označovali za spolutovaryše, ačkoliv se jednalo o řádně přijaté mistry. Tovaryšská statuta totiž nebyla běžně potvrzována městskou radou, ale ke confirmaci jim postačovalo svolení cechmistrů a přivěšení cechovní pečeti.

Specifikem sladovnických artikulí byl fakt, že se hned první článek týkal obnovy cechovního oltáře v chrámu Blahoslavené Panny Marie, ¹⁶¹ neboť ani tomuto kostelu se nevyhnul ničivý požár. Jelikož původní oltář byl postaven na náklady jejich předků, zavázali se mistři ve statutech k jeho obnově.

Několik článků se věnovalo pravidlům výroby sladů a vaření piva: „...*aby k práci jak děláni sladův, tak i vaření piv pobožně a dobromyslně přistupovali [...] spravedlivě, upřímně a čistotně takové várky jak na bílo, tak na staro vykonávali, rmuty dobře uvařovati, chmel řádně usmažovati, jako i na pánve dobrý pozor dávati.*“ ¹⁶²

Sdružený cech sladovníků a vodovarů náležel k nejbohatším turnovským organizacím, což nám dosvědčují dochované cechovní počty a další materiály. Cech například roku 1764 zřizuje fundaci k již zmiňovanému oltáři v chrámu Panny Marie, jež činila 150 zlatých a měla zajistit konání osmi mší svatých ročně. ¹⁶³ Roku 1776 si rovněž koupili dům ve městě od Josefa Židů za 143 zlatých. ¹⁶⁴

Nemalé výdaje vynakládali také na cechovní shromáždění. Ta se sice neodehrávala každoročně, protože cech zahrnoval poměrně velké území, takže mistři se nesházeli tak často jako v jiných ceších, za to ale byla shromáždění delší – i dvoudenní. Pro představu si můžeme uvést, jak vypadalo pohoštění mistrů v roce 1779. Na hostinu bylo spotřebováno přes 50 kg různého druhu masa, včetně zvěřiny, navíc ještě 2 prasata, 9 kachen, 17 kuřat a 2 zajíci. K tomu nutno připočíst ještě množství klobás, koláčů, žemlí, chleba, zeleniny, na stole se objevily i takové pochutiny jako citrony, zázvor a šafrán. K tomu mistři vypili 2 sudy piva a víno v hodnotě 27 zlatých. Celková částka za jedno takovéto pohoštění tedy činila více než 103 zlatých. ¹⁶⁵

¹⁶⁰ ŠIMÁK, J. V.: *Řády řemeslných cechů*, Turnov 1921, s. 159.

¹⁶¹ Dnes neogotický kostel Narození Panny Marie.

¹⁶² ŠIMÁK, J. V.: *Řády řemeslných cechů*, Turnov 1921, s. 162.

¹⁶³ SOKA Semily, Cech sladovníků Turnov, inv. č. 9, sign. 1.1.3, kart.1, Zřízení fundace k cechovnímu oltáři, 1764.

¹⁶⁴ ŠIMÁK, J. V.: *Příběhy města Turnova*, 3. díl, s. 196.

¹⁶⁵ SOKA Semily, Cech sladovníků Turnov, inventář, s. 23.

Počet mistrů tohoto řemesla působících ve městě nebyl příliš vysoký. Roku 1651 pracovali ve městě 4 sládci, jejich počet se však s postupem času stále více snižoval. Výroba se totiž postupně přesouvala z právovárečných domů měšťanů do vrchnostenských pivovarů, kterých byl ale pouze omezený počet. Své uplatnění tak sladovníci nacházeli po omezenou dobu ještě v městských sladovnách, ty však byly těžce zasaženy jak třicetiletou válkou, tak požárem města. Zásadní ranou pro městské pivovarnictví byla ale zejména ztráta várečného práva na konci 17. století, kdy se působnost cechu přesunula spíše do oblasti okolních panství.

Sladovnický cech ovšem zaujímal nejrozsáhlejší obvod ze všech turnovských cechovních organizací – soustřeďoval pivovarníky z 24 panství. Jednalo se o sládky a pivovarníky z Turnova, Hrubého Rohozce, Hrubé Skály, Malé Skály, Semil, Mladějova, Návarova, Jesenného, Smržovky, Svijan, Českého Dubu, Kláštera Hradiště nad Jizerou, Bělé, Doks, Mimoně, Velkého Valtinova, Stráže pod Ralskem, Jablonného, Lemberka, Grabštejna, Frýdlantu, Nové Vsi, Liberce a Hodkovic nad Mohelkou.¹⁶⁶

6.3 ODĚVNÍ ŘEMESLA

Cech krejčích

Nejstarším dochovaným pramenem k tomuto cechu je tovaryšský řád pocházející z roku 1536. Tovaryši se v něm odvolávají na hlavní cechovní statuta, z nichž byl jejich řád jakýmsi výtahem. Bohužel tyto nejstarší artikule se nedochovaly, jelikož byly s největší pravděpodobností zničeny při požáru města za švédského vpádu. Pozdější obnovená statuta, pocházející z roku 1654, stvrdil krejčím Maxmilián z Valdštejna. Byla inspirována podobným řádem cechu krejčích a postřihačů z jediného dalšího městečka na hruboskalském panství Rovenska pod Troskami.

Zdá se totiž, že turnovští ševci měli se sestavením vlastních cechovních statut problémy, regent panství Králík ze Zvířetic si na jejich nedostatečnost dokonce stěžoval v korespondenci s městskou radou.¹⁶⁷ Z toho důvodu tedy došlo k pořízení opisu rovenských řádů, jež se dochovaly v cechovní pokladnici spolu s turnovskými. Tato skutečnost by vysvětlovala i poněkud benevolentnější vztahy mezi oběma cechy, z 23. článku statut se dozvídáme, že obyvatelé Rovenska si smějí nechat šít šaty i u turnovských krejčích a naopak.

¹⁶⁶ ŠIMÁK, J. V.: *Řády řemeslných cechů*, Turnov 1921, s. 96.

¹⁶⁷ SOKA Semily, Cech krejčích a postřihačů Turnov, sign. 04–260, inventář, s. 88.

Co se týče počtu krejčích, v období vydání řádu, tedy v polovině 17. století, jich v Turnově působilo poměrně málo – Berní rula eviduje pouze pět osob. Další údaje o velikosti zdejšího pořádku se nám dochovaly až ze století osmnáctého. V té době byli turnovští krejčí součástí širší cechovní organizace, která zasahovala nejen na panství hruboskalské, ale i na sousední svijanské. Na těchto panstvích působilo celkem 27 mistrů a jen v samotném Turnově jich nalézáme 19.¹⁶⁸ Protože až do zmiňovaného zvýšení počtu v 18. století patřili krejčí spíše mezi menší cechy, stáli v jejich čele většinou pouze dva cechmistři, jež byli voleni městskou radou, u které také skládali přísahu. Na jejím základě pak byli povinni dohlížet na to, aby „*se té obci Turnovské, chudým i bohatým, domácím i přespolečným žádné zkrácení v řemesle jejich a nebo jináčeji nedálo, tak aby jeden každý dílo od nich v mírnosti dostávati mohl.*“¹⁶⁹

Cech kloboučníků

Před vznikem vlastní kloboučnické organizace v Turnově byli zdejší mistři nejprve přidružení k mladoboleslavskému cechu. První statuta, která se dochovala, pocházejí z roku 1698 a byla jim poskytnuta kloboučníky pražskými. Samotný cech sice uvádí jako datum svého založení rok 1654,¹⁷⁰ to však nelze spolehlivě doložit.

Jejich statuta jsou jako jediná z turnovských psána německy. O tom, že turnovští kloboučníci byli i nadále členy širšího sdružení řemeslníků, svědčí i úvodní část artikulí, kdy o jejich opis žádají tyto osoby: „*Wolfgangus Helm von Weisswasser, Thomas Wejwoda, Wentzel Miller, Nicolaus Budešínský, Samuel Pecina, gesammte von Turnau, Georg Pluma, Wentzel Tauškovský, beede von München-Gratz und Andreas Helm von Weisswasser.*“¹⁷¹ Jednalo se tedy o obyvatele Turnova, Mnichova Hradiště a Bělé pod Bezdězem. Pražský cech, jenž jim propůjčil artikule, v tomto případě fungoval jako tzv. cech hlavní, kterému byly výše zmíněné cechovní organizace do určité míry podřízeny a musely do Prahy odvádět každoroční poplatek 1 zlatý a 30 krejcarů.¹⁷²

Počty kloboučníků nebyly, i vzhledem k jejich sdružení s organizacemi z jiných měst, zřejmě nikdy příliš vysoké, v samotném městě nacházíme v seznamech obyvatelstva 3–4 osoby věnující se tomuto řemeslu.

¹⁶⁸ SOKA Semily, Cech krejčích a postříhačů Turnov, inventář, s. 88.

¹⁶⁹ ŠIMÁK, J. V.: *Řády řemeslných cechů*, Turnov 1932, s. 24.

¹⁷⁰ SOKA Semily, Cech kloboučníků Turnov, sign. 04–270, inventář, s. 48.

¹⁷¹ ŠIMÁK, J. V.: *Řády řemeslných cechů*, Turnov 1932, s. 58.

¹⁷² Tamtéž, s. 59.

Kožešnický cech

Turnovští kožešníci přejali svá statuta od svých kolegů z Bělé pod Bezdězem, potvrzeny jim byly roku 1591. Originál se do dnešní doby sice nedochoval, ale je znám z opisu z roku 1688, který byl uložen ve vrchnostenské kanceláři, kam byly všechny turnovské cechy povinny dodat kopie svých řádů. Ani tato cechovní organizace nebyla striktně omezena pouze na město, ale zahrnovala také řemeslníky z Liberce, Chrastavy, Českého Dubu, Mnichova Hradiště a později i Frýdlantu a Sobotky.¹⁷³

Do čela cechu byli každý rok vybírání dva cechmistři či starší, volba měla být oznámena městské radě, a pokud byla schválena, skládali cechmistři před obcí přísahu.

Problém s konkurencí se nevyhnul ani tomuto pořádku. Statuta výslovně zakazují necehovním řemeslníkům vykonávat ve městě řemeslo pod hrozbou přísných trestů: „...*takový buď ztrestán šatlavou, a dílo to, kteréž by dělal, s právem přijdouce, aby jemu do cechu pobráno bylo a k tomu aby pokuty ten, kdož by se toho dopustil, půl kopy grošů českých dal.*“¹⁷⁴ Vzájemná konkurence byla i důvodem sporu s městskými krejčími. Ti kožešníkům zasahovali do řemesla výrobou svršků za použití kožešiny, na což si mistři stěžovali i u městské rady.¹⁷⁵

Kožešnický cech patřil také mezi méně početně zastoupené cechovní organizace. V Berní rule dokonce nenacházíme ani jediného kožešníka, Tereziánský katastr uvádí pouze tři mistry vykonávající toto řemeslo.

Cech ševců

Turnovští ševci mají jako jedna z mála zdejších organizací dochována svá původní statuta. K založení cechu došlo roku 1533, kdy jim řády potvrdili oba tehdejší turnovští páni Konrád z Krajku a Jindřich Šťastný z Valdštejna. Je v nich obsažen jak řád řemesla novoševcovského, tak také řád tovaryšský. Přízviskem noví ševci byli označováni proto, aby se odlišili od tzv. vetešníků. Pouze ševci, kteří byli součástí cechu, totiž směli vyrábět nové boty, vetešníci měli právo pouze opravovat staré. Přesto pro ševce představovali určitou formu konkurence, proti které bylo třeba se bránit. Rozlišení mezi oběma skupinami bylo zakotveno i v cechovních artikulech: „*Kdo by*

¹⁷³ ŠIMÁK, J. V.: *Řády řemeslných cechů*, Turnov 1921, s. 95.

¹⁷⁴ TÝŽ: *Řády řemeslných cechů*, Turnov 1932, s. 151.

¹⁷⁵ SOKA Semily, Cech kožešníků Turnov, sign. 04–272, inventář, s. 79.

*jakou faleš v řemesle dělal, aneb staré podešvi dával místo nových, na to pokuty libra vosku do cechu.*¹⁷⁶

V čele cechu stáli tři cechmířtři, kteří měli každé dva týdny kontrolovat produkci mistrů, aby byla dodržována kvalita výrobků. Stejně jako se řád rovenských krejčích stal vzorem pro jejich turnovské kolegy, propůjčili zdejší ševci své artikule do nedalekého Źelezného Brodu, za což jim byly odpuřtény poplatky vybírané ve městě o jarmarcích.¹⁷⁷

Ševci patřili k cechům s největřím počtem členů, jejich řady se značně rozřířily zejména v 18. století. V roce 1654 se ve městě nacházelo 9 mistrů, přiznávací fase Tereziánského katastru jich uvádí již 24, konečný elaborát katastru pak napočítal 20 osob. Z těchto údajů je patrné, že zdejší ševcovský cech k sobě přidruřoval i mistry z okolních panství a také pokrýval svými výrobky i prostor mimo městské hradby.

6.4 TEXTILNÍ ŘEMESLA

Cech soukeníků

Z řádu turnovských soukeníků z roku 1647 se dozvídáme, že cechmířtři požádali Maxmiliána z Valdštejna o opětovné stvrzení jejich artikulů, neboť: „...jim v létu pomínulém 1643 z přepuřtění Pána Boha při neřšťastným vypálení města mého Turnova od nepřátelského lidu švédského jejich obdarování neb artikule, od vrchnosti předeřlých v Pánu Bohu odpočívajících potvrzené, vedle nichž se týž cech soukenický ode sta a osmnácti let řídil a spravoval, k zmaření a spálení přiřly.“¹⁷⁸ Cech tedy dosáhl svého prvotního potvrzení nejpozději již roku 1529. Nesdruřoval přitom pouze soukeníky, ale i mistry dalších řemesel – barvíře a mandlíře.

Celý cech byl ve statutech velmi dobře pojiřtěn proti případné konkurenci. Cizí soukeníci směli své výrobky ve městě prodávat pouze v době výsadních jarmarků, tedy třikrát ročně, jinak měli výsostné právo prodeje pouze zdejší členové cechu. Pokud by některý z přespolních řemeslníků toto pravidlo porušil, cechmířtři mohli veřkeré cizí sukno zabavit a rozdat chudým.

Soukeníci měli dokonce právo i na postřihování suken. Kvůli němu se již roku 1551 dostali do sporu s krejčímí a postřiháči, jeř si toto právo uzurpovali pro sebe. Celá

¹⁷⁶ ŠIMÁK, J. V.: *Řády řemeslných cechů*, Turnov 1921, s. 106.

¹⁷⁷ SOKA Semily, Cech ševců Turnov, sign. 04–267, inventář, s. 47.

¹⁷⁸ ŠIMÁK, J. V.: *Řády řemeslných cechů*, Turnov 1921, s. 145.

rozepře byla nakonec rozsouzena apelačním soudem, který na základě toho, že soukeníci postřihování praktikovali již v minulosti bez právního odporu, rozhodl v jejich prospěch. Toto rozhodnutí bylo rovněž zahrnuto do nového znění statut.

Za zmínku stojí také zákaz poskytování vlny punčochářům, kloboučníkům a mezuláníkům, tato řemesla označují jako nepořádná.¹⁷⁹ Podobně měla čeládka i knapové zakázáno u těchto řemeslníků pracovat, je tedy zřejmé, že je soukeníci považovali za podřadná povolání.

Soukenická organizace sdružovala mistry ze svijanského, rohozeckého a frýdštejnského panství, několik mistrů pocházelo také z Hodkovic nad Mohelkou nebo Železného Brodu. I díky tomu patřili soukeníci zejména ve 2. polovině 16. století k hojně zastoupeným řemeslům, o čemž svědčí i vysoký počet cechmistrů v čele cechu (podobně jako řezníci měli čtyři představené), a význam cechu dále potvrzuje i vlastnictví domu ve městě.¹⁸⁰

Početní údaje máme k dispozici i ze století následujícího, roku 1651 působilo ve městě devět soukeníků, o tři roky později již jedenáct. Čím více se 17. století blížilo ke svému závěru, tím více klesala prosperita cechu. Na vině snad bylo porušování výše daných zásad k ochraně cechu a obnovení konkurence, se kterou se turnovští řemeslníci nedokázali vyrovnat.

Již v 80. letech soukenická organizace v Turnově zcela mizí. O tom, že se situace nezměnila ani později, svědčí nepřítomnost soukeníků v Tereziánském katastru. Soukenické zboží muselo tedy být do města dováženo z okolí.

Cech tkalců

Cechovní organizace dosáhli tkalci již roku 1540, kdy jim jejich statuta potvrdil Jan z Vartemberka. Zařadili se tak k nejstarším turnovským cechům. Původní znění řádu je opět známo pouze díky opisu uchovanému ve vrchnostenské kanceláři, originální privilegium spolu s dalšími písemnostmi padlo za oběť jednomu z řady turnovských požárů.¹⁸¹ Samotná statuta byla roku 1708 znovu obnovena v původním znění pouze s malým dodatkem o výkupu příze.

Počet tkalcovských řemeslníků nebyl příliš velký, Soupis poddaných podle víry uvádí pouze dva, Berní rula tři a Tereziánský katastr pouze čtyři osoby. Cech ale

¹⁷⁹ ŠIMÁK, J. V.: *Řády řemeslných cechů*, Turnov 1921, s. 156.

¹⁸⁰ SOKA Semily, Cech soukeníků Turnov, sign. 04–263, inventář, s. 37.

¹⁸¹ Tamtéž, Cech tkalců Turnov, sign. 04–265, inventář, s. 67

sdužoval i mistry z maloskalského a svijanského panství.¹⁸² Po určitém krátkodobém vzestupu ve 40. letech 18. století (s 25 mistry v Turnově a na svijanském panství), klesl k roku 1775 počet mistrů tak nízko, že se už ani nescházeli na cechovních shromážděních.¹⁸³

6.5 KOŽEDĚLNÁ ŘEMESLA

Cech koželuhů

Před vznikem samostatného cechu byli koželuzi nejprve pravděpodobně součástí cechu tkalců.¹⁸⁴ Původní statuta, propůjčená od pražských mistrů, shořela při švédském vpádu a roku 1651 byla nahrazena novými, tentokrát přejatými z nedalekého Jičína.

Z úvodu k artikulím se dozvídáme, že se jimi řídí mistři „v městě Jičíně, v Městech Pražských, ano i jiní poctiví pořádkové v království tomto Českém...“¹⁸⁵ Z toho je zřejmé, že turnovští koželuzi byli členy tzv. zemského cechu, kde pražský cech fungoval jako hlavní, za poplatek poskytoval svá statuta a působil jako druhá instance v cechovních sporech.

V 17. století pracovalo ve městě pouze několik řemeslníků (v roce 1651 se jednalo o tři osoby, o tři roky později o čtyři), Tereziánský katastr pak uvádí dva mistry.

Ve městě ovšem fungovala i další řemesla zabývající se zpracováním kůží, jako byli jircháři, sedláři a uzdáři. Samotní jircháři byli rovněž součástí koželužského cechu, odlišovali se od nich pouze jiným způsobem zpracování kůží.¹⁸⁶ Jestli pod cechovní pravomoc spadala i dvě zbývající specializovaná povolání zůstává otázkou.

6.6 KOVODĚLNÁ ŘEMESLA

Cech kovářů a kolářů

Statuta tohoto řemesla pochází již z roku 1519, což z kovářů činí nejstarší doloženou cechovní organizaci v Turnově. V cechu původně figurovali pouze kováři, další řemesla (koláři a později také zámečníci a mečíři) byla do cechovních řádů zahrnuta pouze pozdějšími přípisy.

¹⁸² ŠIMÁK, J. V.: *Řády řemeslných cechů*, Turnov 1921, s. 95.

¹⁸³ SOKA Semily, Cech tkalců Turnov, inventář, s. 67.

¹⁸⁴ ŠIMÁK, J. V.: *Příběhy města Turnova*, s. 234.

¹⁸⁵ TÝŽ: *Řády řemeslných cechů*, Turnov 1932, s. 160.

¹⁸⁶ Zpracovávali kůži tzv. na bílo, k vyčinění kůže se používali hlinité soli a další přísady, výsledným produktem pak byla světlá až bílá kůže.

Kovářské řemeslo bylo kvůli využívání ohně potenciaálně nebezpečné, proto není divu, že bylo odsouváno spíše do okrajových částí města a k vodním tokům. Kovárny se v Turnově nacházely jednak v blízkosti Jizery v Palackého a Krajířově ulici, jednak v blízkosti říčky Stebenky.

Kovářská cechovní registra nám podávají ojedinělé svědectví o cechovním majetku – dozvídáme se, že cech disponoval svícemi, pancíři, oštěpem, dvěma koženými korbely a pohřebním příkrovem. Cech vlastnil hned tři truhlice, které byly určeny na uložení statut a cechovních financí, vosku a příkrovu.¹⁸⁷ Prestiž cechu dokládala i chrámová cechovní korouhev, která byla umístěna v kostele svatého Mikuláše.

Kováři, kteří se tradičně řadili k nejdůležitějším městským živnostem, patřili k početnějším turnovským organizacím. Na počátku 17. století čítal cech 21 mistrů, roku 1644 jich ale bylo již jen 12.¹⁸⁸ Můžeme tedy pozorovat sestupnou tendenci v počtu kovářů, která se ještě více prohloubila v posledních letech třicetileté války. Soupis poddaných podle víry evidoval pouze šest kovářů, Berní rula osm, stejný počet se vyskytoval i v priznávacích fasích Tereziánského katastru. Konečný elaborát jich zaznamenal již pouze pět.

Roku 1726 se od sdruženého cechu oddělili zámečníci, kteří si vytvořili vlastní organizaci. Osob věnujících se tomuto řemeslu ale nebylo nikdy mnoho, proto se jejich nepřítomnost na celkovém úbytku mistrů kovářského cechu příliš nepodepsala. Od poloviny 18. století počet mistrů opět mírně stoupá.¹⁸⁹

Cech zámečníků

Turnovští zámečníci byli původně součástí cechu kovářského a kolářského. Toto specializované kovodělné řemeslo dosáhlo založení své organizace roku 1726, přičemž artikule jim byly propůjčeny z příbuzného zámečnického, puškařského a hodinářského cechu z Mladé Boleslavi.

Protože počet mistrů ve městě byl nízký, působnost cechu byla rozšířena nejen na sousední maloskalské, svijanské, frýdštejnské a rohozecké panství, ale také třeba do Liberce nebo Stráže pod Ralskem.¹⁹⁰ V katastrech pro Turnov z let 1654 a 1757 jsem

¹⁸⁷ SOKA Semily, Cech kovářů a kolářů Turnov, sign. 04–559, inventář, s. 58.

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 58.

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 59.

¹⁹⁰ ŠIMÁK, J. V.: *Řády řemeslných cechů*, Turnov 1921, s. 96.

nalezla po dvou zámečnicích. Počet členů se zvýšil až v první polovině 19. století, kdy se pohyboval mezi 22 až 30 řemeslníky¹⁹¹ v celém okruhu působnosti cechu. Zajímavostí je, že zámečníci měli kromě zhotovování běžných výrobků na starosti i natahování a případnou opravu věžních hodin.¹⁹²

6.7 ŘEMESLA ZPRACOVÁVAJÍCÍ DŘEVO A ROSTLINY

Sdružený cech bečvářů, truhlářů a sklenářů

Tento cech patřil v Turnově mezi početnější (zejména v období do třicetileté války), což zřejmě souviselo i s rozvinutým turnovským pivovarnictvím, kdy největší část bečvářské výroby pokrývala výroba sudů pro místní vrchnostenské pivovary. Zajímavostí je, že ačkoliv se jednalo o společný cech, měli jak bečváři, tak truhláři vlastní samostatná statuta. U sklenářů není jisté, kterým řádem se řídili, ani jedny z artikulí je totiž nezmiňují.

Nejstarší statuta, která máme k dispozici, náležela bečvářům a pocházejí z roku 1564. Tím se bečváři zařadili mezi pěti nejstarších turnovských cechů. Originální řád potvrzený Adamem z Vartemberka byl při vpádu saského kurfiřta do města poškozen na pečeti, proto bylo původní nařízení roku 1643 opětovně stvrzeno městskou radou. Do vypracování samostatného řádu se bečvářskými artikulemi pravděpodobně řídili i truhláři. Těm byla vlastní nařízení potvrzena roku 1622. To, že předchozí řád byl pro obě řemesla společný, dokládá také fakt, že tyto nové truhlářské artikule se s ním v řadě bodů shodují.

Z bečvářských statut se dozvídáme o volbě cechmistrů, kteří měli být dva a zastávat svou pozici po dobu jednoho roku. Velká pozornost je věnována výrobě jednotlivých nádob specifického objemu – jednalo se o sudy, achtely, poloachtely a džbery. Bečvářská konkurence označovaná jako horáci, měla sice přístup na trh, ale směla prodávat pouze nádoby určeného objemu.

Otázkou zůstává, jak tento sdružený cech ve skutečnosti prakticky fungoval, když i truhláři si dle svých řádů volí dva cechmistry. Měla-li tedy cechovní organizace cechmistry čtyři (po dvou z každého řemesla), nebo spravovala-li se nějakým jiným způsobem, se bohužel asi již nedozvíme.

¹⁹¹ SOKA Semily, Cech zámečníků Turnov, sign. 04–266, inventář, s. 92.

¹⁹² Tamtéž, inventář, s. 92.

Také truhláři se vymezili proti svojí konkurenci, necechovní řemeslníci byli nazýváni humplíři a jejich činnost byla ve městě striktně zakázána, pouze s tou výjimkou, kdyby zdejší cechovní členové nebyli schopni zhotovit zadaný výrobek, mohl se turnovský měšťan obrátit i na řemeslníka cizího. Podobně vymezují své pravomoci také vůči jiným městským řemeslům (mlynářům či tesařům) a truhlářům z jiných měst.

Cech sdružoval i mistry z hruboskalského panství. Počet jeho členů byl vysoký zejména do 1. poloviny 17. století (např. v letech 1564 až 1631 přistoupilo do cechu 38 mistrů). Po tomto období, ale nastal velký propad, způsobený zřejmě třicetiletou válkou a větší konjunktura nastala až ve století devatenáctém (mezi lety 1830 až 1854 bylo přijato 80 mistrů).¹⁹³

Cech provazníků

Materiály provaznického cechu se dochovaly pouze velmi torzovitě. Základní informace nám poskytují statuta z roku 1653, jež jim byla poskytnuta pražskými mistry a která nahradila řády starší, protože Turnovští „skrze vojenský běh o své artikule přišli...“¹⁹⁴ I přes nedostatek informací lze předpokládat, že dějiny cechu se začaly psát mnohem dříve, neboť v seznamu cechovních organizací z roku 1570 se provazníci již vyskytovali.

Jejich cech zde přitom uváděl pouze dva své představené,¹⁹⁵ jednalo se tedy opět zřejmě o menší společenství a je pravděpodobné, že sdružovalo i mistry z okolních panství. Dochované katastry ze 17. a 18. století totiž stabilně evidovaly pouze po dvou provaznících.

V podstatě všechny dochované prameny se týkají pouze cechovních řádů. Statuta samotná obsahují základní informace o přijímání učedníků, tovaryšů a mistrů do cechu, určují pravidla pro výkup konopí na tvorbu provazů, nebo nařízení o prodeji kolomazi. Tradičně se v nich provazníci také zajišťují proti svým konkurentům, zde označeným jako humplíři, kteří měli být trestáni vězením a pokutou.

Zánik cechu spadá do roku 1825, kdy není již uváděn ani jediný pracující provazník.¹⁹⁶ O necelých padesát let později, když překonanou cechovní výrobu

¹⁹³ SOKA Semily, Cech truhlářů, sklenářů a bečvářů Turnov, sign. 04–282, inventář, s. 80.

¹⁹⁴ ŠIMÁK, J. V.: *Řády řemeslných cechů*, Turnov 1932, s. 18.

¹⁹⁵ SOKA Semily, Cech provazníků Turnov, sign. 04–262, inventář, s. 125.

¹⁹⁶ Tamtéž, s. 126.

vystřídal vzkvétající průmysl, byla ale na břehu řeky Jizery založena továrna na produkci motouzu a jiných provaznických výrobků.¹⁹⁷

Cech tesařů

Tesaři se do cechu sdružili poměrně pozdě, a to až v 1. polovině 18. století. Rozvoj tohoto řemesla zřejmě souvisel, podobně jako například u zedníků, s rozmachem stavebních prací za účelem obnovy města po velkém požáru z roku 1707. Neznamená to ale, že by se tesaři ve městě nevyskytovali již dříve, nalézáme je jak v Soupisu poddaných podle víry, tak v Berní rule, jen jejich počet nebyl tak vysoký, aby si založili vlastní samostatnou organizaci.

Cehovní artikule jim roku 1730 vydává hrabě František Josef Jiří z Valdštejna. Tento řád zřejmě nebyl odnikud přejetý, ale je patrné, že jako jeho vzor byly částečně použity o něco málo starší artikule turnovských mlynářů, neboť některé jejich body se shodují. Samotná nařízení týkající se tesařského řemesla byla však již sepsána přímo turnovskými řemeslníky.

Zajímavostí je, že pouze několik měsíců před těmito statuty si Turnovští vypůjčili řády z Bakova nad Jizerou, které cech stály 40 zlatých a ke složené částce byli ještě povinni zajistit pohoštění za 7 zlatých a 30 krejcarů.¹⁹⁸ I přes tyto nemalé náklady, jež byly vynaloženy na jeho získání, nebyl bakovský řád zřejmě dostačující, když jej pouze o necelé čtyři měsíce později nahradila výše zmíněná statuta. Na druhou stranu ale byla ta nová velmi podrobná, obsahovala dokonce nejvíce článků ze všech dochovaných turnovských řádů (60 bodů).

Ani tento cech se neomezoval pouze na město samotné, ale zahrnoval i řemeslníky z hruboskalského, svijanského a loukovského panství.¹⁹⁹ Přestože na počátku své existence měl cech větší počet členů, jejich stavy se postupně snižovaly a v Tereziánském katastru již není uveden ani jediný tesař. Jelikož však cech zaujímal větší územní obvod, je pravděpodobné, že případnou potřebu turnovských obyvatel po tesařské práci obstarali mistři z okolních panství.

¹⁹⁷ JAKL, M., a kol.: *Historie a současnost podnikání*, s. 192.

¹⁹⁸ SOKA Semily, Cech tesařů Turnov, sign. 04–264, inventář, s. 58.

¹⁹⁹ ŠIMÁK, J. V.: *Řády řemeslných cechů*, Turnov 1932, s. 115.

6.8 ŘEMESLA ZPRACOVÁVAJÍCÍ ŽIVOČIŠNÉ SUROVINY

Cech mydlářů a svícníků

Jako k jedinému ze všech turnovských cechů se k mydlářskému a svícnickému pořádku nedochovaly v semilském archivu žádné prameny. Není však pochyb, že cech byl ve městě zkonstituován kolem poloviny 17. století, protože v městských knihách lze nalézt záznamy o volbě cechmistrů tohoto řemesla. K dispozici máme alespoň opis cechovních statut, které byly roku 1653 přejaty od pražských mydlářů. Mimo nejrůznějších nařízení, týkajících se zejména prodeje a zpracování loje a vosku, se z nich dozvídáme, že podmínkou pro vstup do cechu bylo katolické vyznání.

Mydláři patřili k významnějším turnovským cechům, nacházíme je jak v Berní rule (6 osob), tak v Tereziánském katastru (4 osoby), svou roli hráli rovněž ve správě města.²⁰⁰

6.9 ŘEMESLA ZPRACOVÁVAJÍCÍ ZEMINU A NEROSTY

Cech hrnčírů

Cechovní památky turnovských hrnčírů byly několikrát zničeny požárem. Původní statuta shořela a byla roku 1649 nahrazena řádem propůjčeným od hrnčírů z Nového Bydžova. Novobydžovské artikule byly taktéž přejaty, tentokrát z Hradce Králové a byly dokonce potvrzeny králem Vladislavem II. Jagelonským již roku 1488.²⁰¹

Turnovští hrnčíři užívali však ještě jeden řád²⁰² z roku 1653, který se odvolával na původní turnovská statuta zničená v roce 1643 a byl sestaven dle vzpomínek tehdejších mistrů. Tyto artikule, označené jako doplňující, obsahovaly pouze 4 body, jež byly ovšem velmi podstatné.

Na rozdíl od starších řádů rozlišovaly při přijímání mezi mistrovskými syny a ostatním uchazeči, kdy synové mistrů odváděli pouze poloviční poplatek a nemuseli vytvářet mistrovský kus. Dále zajišťovaly práva mistrovských synů v případě, kdy jejich otec zemřel a matka se znovu provdala. V takovém případě mohl nový manžel dílny a místa k prodeji na náměstí využívat pouze do dospělosti tohoto „sirotka“. Čtvrté

²⁰⁰ SOKA Semily, Úvod k inventářům turnovských cechů, s. 6.

²⁰¹ ŠIMÁK, J. V.: *Řády řemeslných cechů*, Turnov 1932, s. 3–5.

²⁰² Tamtéž, s. 14–18.

pravidlo určovalo podmínky nákupu a prodeje klejtu.²⁰³ Obchod s klejtem drželi sami hrnčíři až do 60. let 17. století, kdy nakonec zřejmě kvůli zadluženosti způsobené mimo jiné třicetiletou válkou, prodali toto právo jistému Židovi Benešovi a nezbývalo jim nic jiného, než aby od něj klejt sami kupovali.

Turnovský hrnčířský cech zřejmě nepůsobil jinde než v samotném městě a ani počet jeho členů nebyl příliš vysoký, patřili spíše k početně středně zastoupeným řemeslům. Jejich stavy se však od 2. poloviny 17. století postupně snižovaly. Berní rula evidovala 6 osob (jedna z nich byla hrnčířka) a Tereziánský katastr uváděl 5 mistrů. Situace se nezměnila ani v následujícím období, za prvních padesát let 19. století nepřistoupilo více než 5 mistrů.²⁰⁴

Cech kamenářů

Řemeslo, které město Turnov asi nejvíce proslavilo, bylo kamenářství. Proto mu i vzhledem k množství dochovaných materiálů budu na tomto místě věnovat o něco větší pozornost než ostatním cechovním organizacím.

Kamenářství se zabývalo řezáním, broušením a rytím drahých kamenů a výrobou a opracováním skelné kompozice, jež přírodní kameny imitovala. Drahé kameny byly již od nepaměti nacházeny v Krkonoších a Jizerských horách, výjimkou nebylo ani okolí Turnova (zejména vrch Kozákov). Dostupnost surovin zřejmě dopomohla ke vzniku kamenářství v této oblasti, ale až objevení technologie výroby skelné kompozice vedlo k jeho skutečnému rozvoji. Prvního štajšnajdra, jak byli kamenáři označováni, nalézáme již v Soupisu poddaných podle víry z roku 1651. V této době se však jednalo spíše o výjimku, neboť rozkvět řemesla spadá až do následujícího století, v Berní rule vydané o tři roky později již není evidován ani jediný kamenář.

Klíčovým faktorem pro rozvoj kamenářství bylo objevení technologie výroby skelné kompozice, což bylo olovnaté sklo, které barvou a také technikou výbrusu imitovalo drahé kameny. Výroba kompozice byla po dlouhý čas tajemstvím benátských sklářů, kteří se výrobě imitací drahých kamenů věnovali na ostrově Murano již od 12. století. Podle legendy, jež ovšem není možné prameně doložit, odcestovali roku 1711 do Benátek dva turnovští obyvatelé, bratři Jan a Václav Fišerové. V benátských

²⁰³ Klejt se v hrnčířství užíval jako součást glazury u hliněných nádob.

²⁰⁴ SOKA Semily, Cech hrnčířů Turnov, sign. 04–269, inventář, s. 13.

hutích se technologii výroby kompozice naučili a získané znalosti použili k zavedení výroby ve svém rodném městě.

Právě pálení a broušení kompozice (tzv. práce na měkkém díle) byla základem turnovského kamenářství. Zpracování přírodních drahých kamenů jako byly granáty, jaspisy či acháty (tzv. práce na tvrdém díle) byla v období rozvoje řemesla na Turnovsku záležitostí spíše ojedinělou.²⁰⁵ Samotné broušení probíhalo podobně jak v případě pravých kamenů, tak jejich skleněných imitací. Vybrušovaly se na kruhovém brusném kotouči do pravidelných plošek zvaných fasety, čímž dostával kámen požadovaný tvar a poté se ještě dále leštil.

Rozvoj řemesla můžeme sledovat od počátku 18. století. Zatímco v příznávacích fasích Tereziánského katastru se uvádějí kamenáři pouze dva, o 6 let později je jich evidováno již deset.

Prudký rozmach řemesla, růst jejich počtu a snaha zabezpečit výrobu proti konkurenci přivedly turnovské kamenáře k potřebě vytvoření cechovní organizace. Cechovní řád jim byl vydán roku 1715 a potvrzen byl purkmistrem a konšely města Turnova. To, že řád nebyl potvrzen přímo vrchností, však poněkud snižovalo jeho váhu, protože právě v tomto období byl Turnov pro své spory s vrchností zbaven všech výsad a svobod a jeho obyvatelé byli v podstatě postaveni na roveň nevolníkům.²⁰⁶ Proto tyto artikule nemohly cechu zajistit řádnou právní ochranu, což se zejména vlivem narůstající konkurence, ukázalo jako velký nedostatek.

Samotná podoba kamenářské organizace se značně odlišovala od ostatních městských cechovních společenstev. Již v úvodu statut se můžeme dočíst: „...*tyto následující artikule, podle kterýchž by se řídití a spravovati mohli, pod titulem bratrstva, poněvadž kunst sluje, jim uděliti i také potvrditi odporní nebyli.*“²⁰⁷ Sami kamenáři se tedy nepovažovali za cech, ale za bratrstvo (jinak také konfraternitu) a jejich práce nebyla řemeslem, ale uměním.

Nezdá se však, že by se konfraternita nějak zásadně odlišovala od ostatních cechovních organizací. S určitostí můžeme říci, že neměla charakter náboženský, k čemuž by označení bratrstvo mohlo odkazovat, ale jednalo se o typ řemeslného společenství. Kamenáři ale zřejmě pociťovali jakousi výlučnost či výjimečnost svého řemesla, a to se zřejmě promítlo i do způsobu prezentace tohoto řemeslného spolku.

²⁰⁵ JAKL, M., a kol.: *Historie a současnost podnikání*, s. 47.

²⁰⁶ SOKA Semily, Cech kamenářů Turnov, sign. 04–281, inventář, s. 24.

²⁰⁷ ŠIMÁK, J. V.: *Řády řemeslných cechů*, Turnov 1932, s. 75.

Určité odlišnosti ale skutečně nalézt můžeme. Zdá se, že bratrstvo do určité míry fungovalo jako volnější sdružení řemeslníků a jeho členy se dokonce mohli stát i ti obyvatelé, kteří se současně zabývali i vykonáváním jiného řemesla a kamenářství měli jako vedlejší zdroj příjmů.²⁰⁸

Co se týče samotných kamenářských statut,²⁰⁹ ta se nijak zásadně neodlišovala od podobných písemností jiných cechů. Obsahovala nařízení o přijímání mistrů a učedníků a poplatků z toho plynoucích, pravidla chování na společných shromážděních a zajištění proti konkurenci. U tohoto posledního bodu se na chvíli pozastavím, neboť patřil k nejdůležitějším. Konkurencí se zaobíraly celkem tři artikuly, první zakazoval působení cizích mistrů, dokud by nedosáhli přijetí do cechu a udělení měšťanského práva, druhý zakazoval prodej výrobků přinesených z jiných míst a zapovídal židům obchod s nimi a poslední určoval, že nikdo, kdo není členem bratrstva, nesmí provozovat štajnsnajdrovské řemeslo pod pokutou tří kop grošů míšeňských.

Dozvídáme se také, že jediná výjimka byla udělena turnovskému zlatníkovi: „*mimo zlatníka zdejšího, který spolu měšťanem jest, ten toho užiti moci bude a ne jinéj.*“²¹⁰ Zlatníci se, jako povolání příbuzného charakteru, o něco později stali dokonce členy kamenářského bratrstva.²¹¹

Obrana proti konkurenci však fungovala pouze v rámci města, na okolních panstvích nebyli turnovští kamenáři schopni si zajistit ochranu svých zájmů. Již roku 1729 vznikl konkurenční cech spojující venkovské řemeslníky z hruborohozeckého panství hraběte Des Fours. O něco později (1747) byl založen podobný cech v Rovensku pod Troskami, jenž sdružoval i řemeslníky z panství Hrubá Skála.²¹² Oba tyto cechy měly navíc statuta potvrzena příslušnou vrchností, čehož se turnovským podařilo dosáhnout až v 60. letech 18. století.²¹³ To byl zřejmě také jeden z důvodů, proč byly stížnosti Turnovských na nekalou konkurenci oslyšeny.

O významu kamenářského řemesla vypovídá i počet přistupujících členů. Například mezi lety 1715–1781 mělo být podle cechovních register přijato až 182

²⁰⁸ SOKA Semily, Cech kamenářů Turnov, inventář, s. 25.

²⁰⁹ Tamtéž, inv. č. 1, sign. L–1, Řád kamenářského bratrstva v Turnově, 1715.

²¹⁰ ŠIMÁK, J. V.: *Řády řemeslných cechů*, Turnov 1932, s. 80.

²¹¹ SOKA Semily, Cech kamenářů Turnov, inventář, s. 28.

²¹² JAKL, M., a kol.: *Historie a současnost podnikání*, s. 51.

²¹³ SOKA Semily, Cech kamenářů Turnov, inventář, s. 26.

řemeslníků,²¹⁴ zde je sice nutno počítat s určitým zkreslením, protože registra byla doplňována zpětně, přesto tento údaj podává svědectví o velkém rozmachu tohoto bratrstva, kterému se počty přistoupivších mistrů v jiných ceších nemohly rovnat. Pro srovnání uvádím ještě počet přijatých mistrů za léta 1782–1792, který činil 164 osob.²¹⁵

Ačkoliv turnovské kamenářství zažívalo v průběhu 1. poloviny 18. století svůj velký rozkvět, rozmach zažívala i již výše zmiňovaná konkurence, proto byly hledány nové oblasti odbytu zboží. Roku 1720 dva zdejší štajšnajdři Jan Pacovský a Samuel Subitan podnikli obchodní cestu do Rakouska, Uher a Itálie, kde nabízeli turnovské skleněné imitace drahých kamenů, karneoly a české granáty.²¹⁶

Výroba skelné kompozice se jistě i díky novým odbytištím zvyšovala a v 50. a 60. letech 18. století dosáhla svého největšího vrcholu a slávy. O tom svědčí i to, že turnovští obchodníci vyváželi místní produkty do řady dalších zemí. Josef Vorel a Václav Svoboda obchodovali s Německem, Švýcarskem a Itálií. Jiná společnost Mikuláše Svobody a Jakuba Janků dodávala kompozici i hotové výrobky do Milána.²¹⁷ Podobným obchodem se zahraničím se zabývalo ještě dalších 14 turnovských měšťanů.²¹⁸

V tomto období se také objevil první návrh na založení manufaktury na výrobu skelné kompozice. Jan Modestin předložil tento projekt hraběti Františku Josefovi z Valdštejna, ten jej však z důvodu nedostatku dřeva, surovin a vzhledem k celkové situaci zamítl.²¹⁹

Nová technologie skelných polotovarů vyráběných mačkáním ze skleněných tyčí, která zapříčinila prvotní všeobecný rozvoj výroby, poměrně záhy ukázala také odvrácenou tvář tohoto technického pokroku. Tímto vynálezem se totiž výroba zjednodušila a výrazně zrychlila. To sebou přineslo nejen pokles kvality, protože tímto způsobem mohly kompozici zpracovávat i méně kvalifikované osoby, ale také masivní nadvýrobu. V důsledku toho začala cena kompozičních kamenů výrazně klesat a s ní klesaly i výdělky – brusič, který si dříve za den vydělal jeden tolar, dostával teď pouze 6 krejcarů.²²⁰ Problémy s odbytem se ještě více prohlubovaly působením židovských

²¹⁴ SOKA Semily, Cech kamenářů Turnov, inventář, s. 27.

²¹⁵ Tamtéž, s. 27.

²¹⁶ JAKL, M., a kol.: *Historie a současnost podnikání*, s. 51.

²¹⁷ SOKA Semily, Cech kamenářů Turnov, inventář, s. 29.

²¹⁸ JAKL, M., a kol.: *Historie a současnost podnikání*, s. 52.

²¹⁹ Tamtéž, s. 52.

²²⁰ Tamtéž, s. 48.

obchodníků, kteří nevyváželi hotové výrobky, ale ještě nezpracovanou surovinu - kompozici, čímž ještě více ubírali možnost uplatnění pro místní brusiče a další výrobce.²²¹ Tato krize trvala až do 80. let 18. století, kdy dochází opět k období poměrně krátké konjunktury.

Dvorním dekretem z roku 1787 se řezání kamenů a křišťálu stalo tzv. svobodným řemeslem. Nově jej tak mohl provozovat každý, kdo prokázal jeho znalost, což umožnilo další rozšíření kamenářství zejména do venkovských oblastí, kde začalo fungovat na základě nákladnického systému. Přesto je pravděpodobné, že si turnovské bratrstvo podrželo alespoň částečně svůj význam a určitým způsobem kontrolovalo výrobce působící ve městě,²²² protože noví mistři do konfraternity vstupují i po výše zmíněném vyjmutí kamenářství z cechovního zřízení.

Války s Francií a ztráta odbytišť vyvolaly další propad, který trval až do 20. let 19. století, kdy kamenářství postupně opět nabývalo na významu. Toto období je také dobou působnosti Antonína Paclta, který provozoval v bývalé městské části Sklenařice huť na pálení skelné kompozice fungující do 60. let 19. století.

Byly nalezeny i nové oblasti, kde byl o turnovskou kompozici i drahé kameny zájem. Například František Marek a Michal Kotler podnikli cestu až do Ruska, které se stalo odběratelem českých granátů. Kamenářské zboží bylo vyváženo mimo jiné také až do Moldávie, Besarábie, Španělska nebo Ameriky.²²³

To se však již pomalu dostáváme do období, kdy cechovní systém jako takový roku 1859 zaniká a do kamenářské výroby postupně proniká průmyslová výroba. Od 80. let fungovaly například brusírny F. Šlechty, F. Durycha nebo firmy Herman a Palma. V roce 1869 zde vznikla také průmyslová škola, která měla vyučovat nové obchodníky s kamenářským zbožím. Turnovské kamenářství obohacené o nové technologie tak přečkalo i do století následujícího.

6.10 STAVEBNÍ ŘEMESLA

Cech zedníků, kameníků a pokrývačů

Sdružený cech zedníků, kameníků a pokrývačů bohužel patří k organizacím, ke kterým se opět nedochovalo příliš mnoho materiálů. Díky statutům víme, že tento

²²¹ SOKA Semily, Cech kamenářů Turnov, inventář, s. 30.

²²² Tamtéž, s. 26.

²²³ JAKL, M., a kol.: *Historie a současnost podnikání*, s. 54.

cech patřil k nejmladším v Turnově, svého založení dosáhl až roku 1729 (mladší jsou pouze tesáři), kdy jim byly artikule potvrzeny Františkem Josefem z Valdštejna.

Turnovští zedníci, kameníci a pokrývači se již na počátku existence společné organizace zřejmě potýkali s finančními problémy, protože řád obdrželi kvůli své chudobě bez jakéhokoliv poplatku.²²⁴ Mnoho informací nemáme ani o počtu mistrů, Soupis poddaných podle víry ani Berní rula ani jedno z těchto řemesel nezmiňují, ve vizitacích Tereziánského katastru se objevují tři kameníci a jeden zedník. V roce 1740 pracovalo v Turnově, na svijanském a hruboskalském panství 10 mistrů,²²⁵ konečný elaborát Tereziánského katastru pak uvádí ve městě již pouze jednoho zedníka.

²²⁴ SOKA Semily, Cech zedníků, kameníků a pokrývačů Turnov, sign. 04–275, inventář, s. 101.

²²⁵ Tamtéž, s. 101.

7 CECH ŘEZNÍKŮ

První dochovaná písemná zmínka o turnovských řeznících pochází již z roku 1335, a to ze seznamu výsad a důchodů, jež přináležely ke zdejší rychtě. Mezi těmito platy nalezneme také částku odváděnou z masných krámů, která činila 1 groš týdně.²²⁶ Stejně jako v jiných městech patřili řezníci i v Turnově k nejdůležitějším a také nejvýnosnějším řemeslům. O jejich majetnosti svědčí mimo jiné i doklady o koupi domů, včetně těch nejdražších umístěných na náměstí. Řezníci rovněž figurují na předním místě v soupisu cechů z roku 1570²²⁷ zmiňovaného J. V. Šimákem, ve kterém pořadí v seznamu určovalo prestiž cechu.

Nezodpovězenou otázkou zůstává, kdy vlastně došlo k vytvoření organizovaného řeznického společenství. Ačkoliv základní dokument dokazující již plnou existenci cechu, tedy jeho statuta, pochází až z roku 1726, není pochyb o tom, že se zkonstituoval podstatně dříve, jak ostatně dokládá i výše zmiňovaný soupis cechů. Řezníci však o své původní řády i knihy přišli pravděpodobně vlivem požárů, proto je obtížné rekonstruovat jejich dávnější minulost.

O existenci staršího řádu, který se nedochoval, ovšem svědčí záznam z knihy přijatých mistrů z roku 1620: „...od Jana Tomáše, že se podle artikulů cechovních neoženil. Na přímlovu cechovních přijata 1 kopa míšeňská.“²²⁸ Již tehdy tedy musel existovat určitý článek statut, který nařizoval, že se mistr měl oženit, a pokud tak neučinil, byl pokutován.

Vůbec nejstarším důkazem o fungování cechu je záznam o volbě čtyř řeznických cechmistrů, o níž se dozvídáme ze zápisu v městské knize z 5. dubna 1568.²²⁹ Díky dochovaným registrům²³⁰ pak můžeme volby představených dále kontinuálně sledovat od roku 1595.

Všechny tyto údaje společně s faktem, že řezníci obecně patřili k nejdůležitějším řemeslníkům ve městě, dokazují existenci plně organizovaného cechu nejpozději již kolem poloviny 16. století.

Řezníci se dlouhodobě řadili k živnostem s největším počtem členů. Soupis poddaných podle víry evidoval 15 řeznických mistrů, Berní rula 17 osob – v obou

²²⁶ ŠIMÁK, J. V.: *Příběhy města Turnova*, s. 37.

²²⁷ SOKA Semily, AM Turnov, Acta forensia 1567–1574, fol. 98r–v.

²²⁸ Tamtéž, Registra, 1620.

²²⁹ Tamtéž, AM Turnov, Acta forensia 1567–1574, fol. 45r.

²³⁰ Tamtéž, Cech řezníků Turnov, inv. č. 3, kn.1, Registra řeznického cechu (1595) 1651–1696.

těchto seznamech obyvatelstva tak tvořili nejpočetnější skupinu řemeslníků. Konečný elaborát Tereziánského katastru uvádí 16 osob, řezníci zde zaujali druhé místo na pomyslném žebříčku, v tomto období je předstihli pouze ševci.

7.1 STATUTA ŘEZNICKÉHO CECHU

Jak už bylo výše zmíněno, jediná dochovaná řeznická statuta pocházejí z roku 1726. Jedná se o artikule přejaté – byly Turnovským propůjčeny od pražských řezníků, kterým je potvrdil sám císař Ferdinand III. roku 1652.

„*Vyzdvižení a obnovení*“ turnovské verze statut proběhlo dne 10. března 1726, kdy pražský cechmistr Václav Ujka uvítal na Starém Městě pražském turnovskou řeznickou deputaci. Slavnostního předání artikulů se zúčastnili dva turnovští cechmistři Jan Petr Kobus a Samuel Antonín Vejrich.

Samotná privilegia mají podobu knihy vázané v kožených deskách, které jsou zdobené vtačenými florálními motivy, a sestávají ze dvou částí. První skupina nařízení označená jako *artikulové hlavní*, se skládá z 6 bodů. Věnují se zejména způsobu a podmínkám vstupu a setrvání v cechovním společenství. Kromě toho jsou v těchto řádech vtěleny ještě artikule mladší pocházející původně z roku 1680. Ty mimo jiné obsahují podmínky prodeje a zpracování masných výrobků, jakož i zásady vnitřního fungování cechu, to vše je shrnuto do 16 článků.

První z hlavních artikulů zdůrazňoval postavení mistrových dětí, které, pokud vzešly z manželského svazku, měly získat plné právo k provozování řemesla po svých rodičích. Mistrovský syn si směl vzít pannu nebo vdovu, jež pocházela z rodiny živící se jakýmkoliv poctivým řemeslem (podobné nařízení fungovalo zřejmě i pro dcery). Takový sňatek byl zároveň jednou z podmínek přijetí do řeznického pořádku, statuta byla v tomto případě velmi striktní: „*Avšak žádnému jinému buď synu nebo dceři, dokud se syn neožení a dcera nevdá, aby mohli řemeslo k své ruce provozovati.*“²³¹ Pokud byla podmínka řádného sňatku naplněna, mohl být nový člen cechu přijat za mistra. K tomu docházelo vždy v pondělí po Smrtné neděli²³² a přistoupiší mistr byl povinen uhradit nemalý poplatek 10 kop grošů míšeňských.

V případě uchazečů z jiného panství, nebo turnovských měšťanů, kteří však nepocházeli z řeznické rodiny, bylo přijetí podmíněno dalšími požadavky. Předně musel

²³¹ ŠIMÁK, J. V.: *Řády řemeslných cechů*, Turnov 1932, s. 103.

²³² Tedy v období mezi 9. březnem a 12. dubnem.

tovaryš doložit svůj manželský původ prostřednictvím zachovacího listu. Pokud přišel z jiného panství, musel se prokázat také zhostem, v němž mu vrchnost povolila vystěhování. Další podmínkou bylo dodání výučního listu, vydaného a stvrzeného od té cechovní organizace, kde se vyučil. Posledním, avšak zřejmě nejzávažnějším nařízením bylo oženění se s pozůstalou vdovou, případně dcerou některého zdejšího řezníka. Tímto způsobem došlo k převzetí mistrovského práva od nové manželky. Poplatek za přijetí v případě těchto cizích mistrů činil dokonce celých 20 kop grošů míšeňských.

Druhý artikul se zaměřoval na vdovy pozůstalé po mistrech. Manželka měla plné právo převzít masný krám a potažmo i vykonávání řemesla, za předpokladu, že se chovala počestně a nijak se neprovinila proti cechovním nařízením. Směla rovněž zaměstnávat tovaryše.

Další bod nám přibližuje charitativní a sociální funkce cechu. Zajišťovali se jím staří mistři či vdovy, jež kvůli svému věku již nebyli schopni řemeslo sami provozovat. Těm měla být „*od pánů starších podle možnosti pořádku nějaká pomoc na vychování každého týhodne jim učiněna.*“²³³

Čtvrtý článek postihoval nepořádné členy cechu. Hovořil o tom, že pokud by se mistrovský syn, dcera nebo vdova chovali nešlechtně a nepoctivě, mohli být z cechovního pořádku vyloučeni.

Následující bod řádu popisuje proces přijímání učedníků. Zájemce o vyučení musel o své přijetí nejprve požádat na cechovním shromáždění. Za to, že setrvá v učení určenou dobu i za jeho řádné chování se museli zaručit dva hodnověrní měšťané, tzv. rukojmí. Učedník musel přislíbit „*že se pořádně témuž řemeslu poctivému řeznickému vyučí a pána svého i paní, též pány starší i všechny pány mistry, všelikého člověka ve vážnosti a uctivosti míti chce, i po vyučení na potomní časy huntýřem a proti svému pořádku nebude a se nepostaví.*“²³⁴ Pokud by se zpronevěřil danému slibu, nebo se dokonce nedoučil, museli rukojmí zaplatit cechu značnou pokutu ve výši 50 kop grošů.

K samotnému aktu přijetí učedníků docházelo taktéž při hlavním cechovním shromáždění. Učedník hned při zapsání do cechovních knih odváděl 10 kop grošů a 8 liber vosku a zároveň byl povinen předložit zachovací list. Učební doba byla

²³³ ŠIMÁK, J. V.: *Řády řemeslných cechů*, Turnov 1932, s. 103.

²³⁴ Tamtéž, s. 104.

stanovena na 2 roky. Podobně jako v případě tovaryšů mohl i učedník pocházet z jiného panství, pokud doložil povolení k učení od své vrchnosti.

Poslední z těchto novějších artikulů se věnoval dalším členům cechovní hierarchie, jež dosud nebyli zmíněni – tovaryšům, kteří jsou zde označeni pojmem čeládka. V podstatě obsahuje povolení pro vandrovní tovaryše, že u zdejšího cechu mohou vykonávat službu pod podmínkou, že při příchodu předloží výuční list a doklad o svém řádném chování.

Kromě těchto výše zmíněných základních článků obsahovala statuta také několik doplňků upřesňujících předchozí nařízení. Mezi ně patřilo například poučení o tom, co má mladý mistr pronášet při samotném ceremoniału přijímání do cechu. Pro zajímavost zde část uvádím: „*Urození a stateční vladykové V[aše] M[ilos]ti p[áni] p[áni] inspektore, V[aši] M[ilostiví] páni páni starší a mistři všichni, prosím pokorně, že mě mezi sebou a Milostmi Vašimi živnosti přijítí ráčíte, já připovídám rád právo starobylé obyčejně, tajnost řemesla chovati, předně Pánem Bohem a pány staršími nynějšími i budoucími se řídití a spravovati.*“²³⁵

Cechmistři a starší měli po této přísaze mladého mistra seznámit se zněním cechovního řádu a také jej poučit, aby se slušně a šlechetně choval a měl starší členy v úctě. Dále mu bylo připomenuto, jakému právu podléhá (vrchnosti, purkmistru, radním a konečně cechovním starším).

Nový mistr musel rovněž přislíbit, že bude zachovávat tajnost řemesla, čili: „*Nic jiného než to, co se bude k dobrému poctivému pořádku řídití a mluvití, to aby u sebe zachoval; jestli by se kdo toho dopustil a tajnost jakou z plnosti pořádku někomu pronesl, takový každý nás prázen míti má.*“²³⁶ Z toho je patrné, že uzavřenost řeznické komunity byla dále utužována i touto povinností dodržovat cechovní tajemství. Jeho prozrazení bylo trestáno velmi přísně – vyloučením z cechovní korporace.

Následující část originálních statut pocházela původně z roku 1680, kdy byly pražské cechovní artikule „*s vůlí celého pořádku zostřeny a čteny.*“²³⁷ Zřejmě se tedy objevila potřeba normativně zajistit další oblasti cechovní působnosti a došlo tak k vypracování nových bodů, které rozšířily původní znění statut. Těchto dalších 16 článků se zabývalo zejména praktickou stránkou chodu řeznického společenství,

²³⁵ ŠIMÁK, J. V.: *Řády řemeslných cechů*, Turnov 1932, s. 103.

²³⁶ Tamtéž, s. 105.

²³⁷ Tamtéž, s. 106.

a to zvláště zpracováním a prodejem masa. Podrobněji upravovalo také vztahy mezi členy cechu a jeho běžný chod.

Hned první článek obsahoval nařízení náboženského charakteru. V neděli měli mistři zakázáno se vzdálit z města za účelem vykonávání živnosti, dokud neproběhlo tradiční ranní kázání a mše svatá. Za porušení tohoto artikulu byla stanovena pokuta dvou kop grošů. Ustanovením podobného charakteru byl také zákaz domácího prodeje masa v postní době, který byl postihnutý stejně vysokou pokutou.

Několik dalších artikulů se týkalo vnitřního fungování cechu. Mistři byli povinni se na základě obeslání dostavit na cechovní shromáždění, a kdo by tak neučinil, měl být potrestán. Dohled nad členy cechu vykonávali cechmistři, kteří dohlíželi mimo jiné také na to, kolik masa se toho času nachází v jednotlivých masných krámech. Pokud by některý z mistrů uvedl nepravdivou informaci, mělo mu být všechno nepřiznané zboží zabaveno a rozdáno chudým. Čtvrtý bod se pak opět týkal zákazu vynášení cechovního tajemství.

Celkem šest článků vymezovalo pravidla pro prodej a zpracování masa. Zřejmě proti plýtvání masem byl namířen artikl, jenž určoval, že pokud zůstane nějaké maso ze sobotního prodeje, musí se znovu vynést na krám hned v pondělí a nové maso se nesmí vybíjet, dokud se staré neprodá. Kdo by neuposlechl, tomu mělo být toto maso zabaveno. Pod pokutou 10 kop grošů bylo také zakázáno bití hubeného a nemocného dobytka.

Mistři měli dále zapovězeno se předkupovat, naopak si měli vzájemně vypomáhat pro dobro cechu. Proti dlužníkům byl zaměřen osmý článek, který se týkal koupě volů na trzích. Každý, kdo koupil dobytek ve vlastní režii, byl povinen zaplatit kupci, a pokud z důvodu získání prostředků na tento nákup došlo k půjčce mezi mistry, měli cechmistři dohlédnout na to, aby byl dluh splacen. Cechmistři měli dokonce právo omezit dočasně dlužníkovi živnost, dokud by věřiteli nezaplatil.

Podobně byl kontrolován obchod s dršťkami: „*Jestli by kdo z pánů mistrů dršťky od mydláře komukoliv v jisté sumě zastavil a potom pod zastavením týchž drštěk od mydláře peníze vyzvedl a dršťky dlužníku prázdný zůstaly, ten každý za podvodníka v plnosti pořádku vyhlášen a všeho pořádku prázen býti má.*“²³⁸ Trestem za takové podvodné jednání bylo tedy opět vyloučení z cechovního společenství.

²³⁸ ŠIMÁK, J. V.: *Řády řemeslných cechů*, Turnov 1932, s. 108.

Z nejrůznějších cechovních nařízení nebyly vyňaty ani manželky mistrů, které se často podílely na práci v mužově dílně, nebo prodávaly jeho výrobky. Řeznickým ženám statuta přímo určovala, jak se mají při prodeji masa chovat: „...aby jedna každá v krámě svém seděla, pokojně své maso prodávala, před viko nevycházela, od jiného krámu kupců neodvolávala, uctivě, jak bohatému tak chudému, potřebnému se chovala, za žádným – jestli masa nekoupí – nepomlouvala.“²³⁹ Pokud by se manželka nechovala řádně podle znění artikulů, byla jí vyměřena pokuta, již za ni musel paradoxně zaplatit její muž.

Dluhy byly zřejmě všudypřítomným problémem nejen při výkupu zvířat a masa, ale i v rámci vztahů mezi mistry. Další artikul totiž určoval, že pokud by členové cechu jeden druhému něco dlužili a dluh následně zapřeli, měli být opět přísně potrestáni vyloučením.

Specifický byl zákaz rozsvěcování světla v masných krámech o sobotách a večerech, který mohl mít souvislost s nebezpečím požárů, nebo případně výrobou či prodejem zboží mimo určenou dobu. Provinilec měl v tomto případě příhodně zaplatit libru vosku.

Častým problémem, se kterým se cech potýkal, bylo „odluzování“ tovaryšů od jednoho mistra k druhému. Bylo proto zakázáno tovaryše zaměstnat, dokud nebyl řádně propuštěn od svého původního mistra. I tento bod měl být postížen pokutou, nicméně její výše nebyla do statut vepsána.

Poslední dva články statut se týkaly zachování cti cechu a zajištění řádného chování jeho členů. Pro tovaryše i mistry platil přísný zákaz jakýchkoliv her o peníze, a to pod pokutou 4 kop grošů, čeledínům dokonce za toto provinění hrozil týden v šatlavě. Slušného chování se týkal i šestnáctý artikul, jenž v případě, že by mistři „Podávali sobě hanlivých slov neb nepamatujíce se v šarvátku a bití se dali...“²⁴⁰ uplatňoval soudní pravomoci cechmistrů. Trestem za tento prohřešek byly buď 2 kopy grošů pokuty, nebo pokud dotyčný nemohl částku splatit 2 týdny vězení. Postihnuti přitom měli být i ti mistři, kteří by konfliktu přihlíželi a neoznámili to cechovním představeným.

²³⁹ ŠIMÁK, J. V.: *Řády řemeslných cechů*, Turnov 1932, s. 107.

²⁴⁰ Tamtéž, s. 109.

7.2 REGISTRA ŘEZNICKÉHO CECHU

Cechovní statuta představovala určitý ideální vzor, dle kterého se měli jednotliví členové cechu chovat. Je však třeba počítat s tím, že tato nařízení nebyla striktně dodržována. Aby bylo možné se více přiblížit poznání skutečné reality fungování cechovních organizací, je třeba tyto normativní prameny porovnat s jinými písemnostmi cechovní provenience. Další prameny totiž přinášejí podrobnosti o každodenním chodu těchto korporací a pomáhají dokreslit obraz nejen o působnosti a roli cechů, ale také o životě v raně novověkých městech vůbec.

Vzhledem k poměrně velkému časovému rozsahu pramenů, které se k turnovskému řeznickému cechu dochovaly (pohybují se od konce 16. století až do století devatenáctého), jsem si pro svou analýzu vybrala nejstarší cechovní úřední knihu, a sice *Registra řeznického cechu*.²⁴¹ Ty bývají také označovány jako Kniha přijatých mistrů a pokrývají časové rozmezí od roku 1651 do roku 1696. Registra mají podobu nefoliované knihy s rozměry 19x13 cm a jsou poměrně dobře zachovalá a čitelná, v průběhu staletí přišla pouze o desky. Cenná jsou zejména díky tomu, že ačkoliv byla založena v polovině 17. století, obsahují některé ještě starší zápisy, které sem byly zřejmě dodatečně přepsány ze starší knihy, jež se bohužel nedochovala.

Tato registra v sobě vlastně spojují hned několik cechovních knih. Jak už napovídá sám jejich titul, hlavním posláním byla evidence přistoupičích mistrů. Tyto údaje můžeme zpětně vysledovat až k roku 1595 a díky druhé knize cechovních register,²⁴² která byla dovedena až do roku 1843, je v podstatě dochována mistrovská posloupnost téměř pro celou známou dobu existence cechu.

Kromě údajů o každoročním přijímání mistrů obsahují registra také jména zvolených cechmistrů a starších. Jejich součástí jsou rovněž údaje o příjmech a výdajích cechu. Přestože nebyly zaznamenávány zcela pravidelně a jejich podrobnost se rok od roku odlišovala, jsou důležitým dokladem o hospodaření cechu, zvláště vezmeme-li v úvahu, že se jiné cechovní počty nedochovaly. Ojediněle v knize nacházíme i další záznamy, například zmínky o přijetí tovaryšů (samostatná *Kniha přijatých učňů a tovaryšů*²⁴³ je dochována až z 19. století), několik kšaftů, kde obyvatelé města

²⁴¹ SOKA Semily, Cech řezníků Turnov, Registra řeznického cechu (1595) 1651–1696.

²⁴² Tamtéž, inv. č. 4, kn. 2, Registra řeznického cechu 1683–1843.

²⁴³ Tamtéž, inv. č. 5, kn. 3, Kniha přijatých učňů a tovaryšů 1823–1896.

odkazují cechu určitý finanční obnos, nebo zápisy o odváděných pokutách za provinění proti cechovním artikulím.

Registra nám rovněž umožňují vysledovat způsoby předávání masných krámů a tím pádem také živnosti po celé 17. století. Protože řeznické řemeslo (podobně jako třeba pekařské) bylo velmi těsně závislé na těchto objektech prodeje, budu se způsobu jejich získávání věnovat podrobněji v jedné z podkapitol.

7.2.1 Od počátku cechu do třicetileté války

Knihy přijatých mistrů je uvedena těmito slovy: „V létu 1595 registra založena k přijímání mistrů do cechu plného našeho řemesla poctivého řeznického a zase nyní přepsána a obnovena v létu 1651 ode mě Jindřicha mladšího Bohdaneckého a spolucechovního.“²⁴⁴ Samotné zápisy v knize jsou do roku 1618, v porovnání s novějšími, poměrně strohé, povětšinou se omezují pouze na uvedení data a vypsání jmen nově zvolených cechmistrů, stručného uvedení stavu cechovní pokladnice a zapsání nově přijatých mistrů společně s poplatky s tím spojenými. V průběhu let 1595-1617 bylo do cechu přijato celkem 22 nových mistrů, přičemž nejvyšší počet za jediný rok činil tři osoby. V některých letech nebyl přijat ani jediný nový člen.

Podobně jako tomu bylo u jiných cechů, nacházíme i u řezníků doklady o výhodách poskytovaných mistrovským synům. Tato do určité míry privilegovaná vrstva odváděla zpravidla nižší poplatky. V Turnově se v tomto období jednalo o 25 grošů míšeňských tzv. příjemného, dále 2 libry vosku a povinností bylo také vystrojiti mistrům svačinu, ta byla ceněna na 3 kopy grošů.

Neprivilegovaní uchazeči odevzdávali podstatně vyšší částku – příjemné činilo celé 2 kopy grošů, odváděli 4 libry vosku a svačina musela být v hodnotě 5 kop grošů.

Mistři nemuseli celý poplatek splatit hned, bylo však třeba, aby se za ně zaručili tzv. rukojmí, kteří garantovali, že nový mistr dostojí svým závazkům. Takto se například roku 1598 dozvídáme, že do cechovní společnosti byl přijat Václav Moravec, který odvedl určené příjemné a vosk a dále „za svačinu zastavil rukojmí Václava Libigana, Simeona Jarošku do Sv[atého] Václava nejprve příštího 5 kop grošů míšeňských anebo svačinu slušnou strojiti má.“²⁴⁵ Je tedy patrné, že místo vystrojení hostiny pro mistry bylo možné pouze odvést příslušný obnos do cechovní pokladnice.

²⁴⁴ SOKA Semily, Cech řezníků Turnov, Registra, 1595.

²⁴⁵ Tamtéž, Registra, 1598.

Tyto doposud nevystrojené (či nezaplacené) svačiny tvořily také podstatnou část dlužných částek, které byly v cechovních počtech uváděny.

Kromě evidence přijímání mistrů, k čemuž byla ostatně určena, posloužila registra i k zapsání dalších záležitostí, které se cechu týkaly. Díky tomu lze nalézt i několik ojedinělých záznamů o dalších důležitých členech cechovní hierarchie – tovaryších. Roku 1596 byli přijati hned tři: Jiřík Semík, Jan Kozderka a Tomáš Doupek. Poslední z nalezených tovaryšů, Jan Horský, byl zapsán v roce 1604. Na rozdíl od mistrů se v případě tovaryšů dozvídáme také informaci, odkud do Turnova přišli. Semík zřejmě bydlel přímo v Turnově, druzí dva pocházeli z blízkého okolí, Kozderka ze vsi Příšovice a Doupek z městečka Rovenska. Z největší dálky přicestoval Horský, který byl z Kutné Hory. Bohužel tyto údaje byly zaznamenány pouze výjimečně, žádného dalšího tovaryše jsem již v celých registrech nenalezla. Z toho důvodu není možné utvořit si lepší představu o geografické mobilitě uchazečů o mistrovské právo.

O důležitosti řeznického řemesla a výlučnosti postavení řezníků ve městě vypovídá také několik záznamů o kšaftech zdejších obyvatel, jež odkázali část svého majetku právě řeznickému cechu. Ve sledovaném období se jednalo o dvě vdovy. Magdaléna Motyčková odkázala cechu poměrně specifickou částku 2 kopy a 30 grošů míšeňských. Druhá z těchto žen v zápise označená jako: „*poctivá matrona, vdova a starožitná sousedka v městě Turnově*“²⁴⁶ poručila, aby od ní cech obdržel 10 kop grošů.

Hospodaření cechu nám přibližují každoroční záznamy o stavu cechovní pokladnice při jejím předání do správy novým cechmistrům. Příjmy cechu se rok od roku poměrně výrazně odlišovaly, pohybovaly se v rozmezí od 17 do 221 kop grošů míšeňských, přičemž výši nad 100 kop si cech stabilně udržoval od roku 1608.

Je ovšem třeba si uvědomit, že tyto částky často neoznačují reálnou sumu, jež se v pokladnici skutečně nacházela. Jak podotkl Z. Winter: „...*některé sumy byly od mistrů buď z pokladnice vypůjčeny, nebo povinné platy do pokladnice nesloženy a nezaplaceny, že byly tedy „na dlužích“.* Ty dluhy byla aktiva.“²⁴⁷ I v Turnově byly úhrnné částky v pokladnici často zapisovány včetně těch dlužných, zvláště tehdy, pokud byly obnosy vysoké. Někdy však docházelo k zapsání pouze skutečné částky, nebo oba

²⁴⁶ SOKA Semily, Cech řezníků Turnov, Registra, 1615.

²⁴⁷ WINTER, Z.: *Český průmysl*, s. 123.

údaje nebyly rozlišeny, což také částečně vysvětluje i velké kolísání výše ročního kapitálu cechu.

Bližší určení dalších cechovních příjmů chybí, v některých případech je pouze ještě zvlášť vypsán tovaryšský dluh, ojediněle také příjem vybíraný o suchých dnech²⁴⁸ a také množství sádla, kterým cech disponoval. Výdaje v tomto období uváděny nebyly.

7.2.2 Řeznický cech za třicetileté války

Stejně jako mnoho jiných měst po celých Čechách nebyl ani Turnov ušetřen hrůz třicetileté války. Zpočátku sice unikl větším škodám díky tomu, že se stal součástí valdštejnského dominia, které společně s celým panstvím Skály získal jako konfiskát po odbojném Adamovi z Vartemberka frýdlantský vévoda Albrecht z Valdštejna.

Po Valdštejnově smrti se situace změnila a Turnovu se nevyhnuly četné průtahy vojsk, ať už císařských nebo nepřátelských. Kontribuce, probíhající rekatolizace a další nesnáze značně ztrpčovaly život zdejších obyvatel. Bylo přitom lhostejno, která ze zneprátených stran měla právě navrch. Největší ranou pro město byl ale požár, vzniklý při vpádu švédských vojsk v roce 1643, s jehož následky se Turnov vyrovnával téměř další polovinu století.

Jak se válka podepsala na běžném chodu města, můžeme do jisté míry vysledovat i ze zkoumaných register. Předně, záznamy ze dvou let (1634 a 1640) chybí zcela, časově se však shodují se dvěma vpády vojsk do Turnova. Zda právě ony vpády mohly být příčinou toho, že neproběhla ani tradiční každoroční volba cechmistrů, se ze statut bohužel nedozvíme.

Přijímání nových mistrů bylo značně nevyrovnané, v 9 případech nebyl za rok zapsán ani jediný nový mistr. V celkovém úhrnu je však přírůstek nových členů zhruba srovnatelný s předcházejícím obdobím – v průběhu války bylo přijato 38 mistrů.

Co se týče poplatků, v případě privilegovaných uchazečů se pouze mírně zvýšily, stouply o 1 groš – mistrovští synové tedy odváděli 26 grošů příjemného, 2 libry vosku a 3 kopy grošů za svačinu mistrům.

Jiný případ ovšem představovali mistři nově usazení – do roku 1635 u nich zůstalo příjemné stejné, v dalších letech však značně kolísalo a v některých případech bylo až neúměrně vysoké. Zatímco roku 1636 zaplatil Jan Vodňanský 2 kopy 34 grošů a 2 denáry, činilo v témže roce příjemné Václava Labského 5 kop 8 grošů a 4 denáry

²⁴⁸ Pravidelný kvartální poplatek.

míšeňské. U dalších osob se pak pohybovalo kolem 5 kop, aby se nakonec v roce 1642 vrátilo na původní 2 kopy grošů míšeňských.

Poměrně dobře postihnuteľný je také vliv válečných událostí na hospodářství, konkrétně na růst cen některých surovin. Turnovští řezníci ve svých každoročních počtech udávali kromě sumy peněz v cechovní pokladnici také množství sádla, kterým cech disponoval. Zpravidla se pohyboval mezi 1–2 tunami. Tato situace se změnila, když se po několika prvních letech války začal cech potýkat s problémem sádlo získat. Roku 1621 řezníci neshromáždili vůbec žádné, cechovní registra o tom svědčí takto: „Což se stalo po těžkém vpádu lidu vojenského slezského do města Turnova v létu 1620 den Štědrého večera od kteréhož lidu téměř všechen Turnov vydrancován jest.“²⁴⁹ Oním „slezským lidem“, který vyplenil Turnov, byla myšlena vojska markraběte Jana Jiřího Krnovského, která zřejmě pro své potřeby zrekvírovala potraviny, mezi nimi i sádlo.

Nedostatek pak zřejmě způsobil rychlý nárůst ceny. O rok později řezníci totiž opět nic neshromáždili, protože se libra sádla začala prodávat za 18 krejcarů.²⁵⁰ Situace se opakovala i v nadcházejícím období. Roku 1623 stála libra již 33 grošů míšeňských a následujícího léta se vyšplhala dokonce na 1 kopy a 5 grošů míšeňských.²⁵¹ Ani roku 1625 nepřijal cech žádné sádlo, i když informace o ceně zde chyběla, po zbytek války pak přestal být tento údaj uváděn zcela.

Několik zápisů v registrech nám rovněž umožňuje podrobněji poznat, co v tomto období obnášel celý proces přijetí nového mistra, pokud se nejednalo o původního turnovského obyvatele, a zároveň zprostředkovat nahlédnutí do života jednoho konkrétního řemeslníka.

Roku 1618 se mistrem stává Mikoláš Jindrův, který pocházel z Jilemnice, ale vyučil se u řeznického cechu v Nové Pace. Při svém uvádění do cechu musel předložit jednak výuční list, jednak list zachovací „o řádném na svět zplození“ (tedy potvrzení, že pochází z manželského svazku). Dále musel přislíbit, že bude vykonávat všechny povinnosti, jež příslušely mistrům řeznického řemesla – účastnit se shromáždění, chovat se podle artikulí a zachovávat věrnost cechu. K tomu se zavázal podáním ruky cechmistrům a do pokladnice odvedl příjemné 2 kopy grošů, 4 libry vosku a za svačinu spolucechovním složil 5 kop.

²⁴⁹ SOKA Semily, Cech řezníků Turnov, Registra, 1621.

²⁵⁰ Tamtéž, Registra, 1622.

²⁵¹ Tamtéž, Registra, 1624.

Řemeslo však zřejmě nezačal v Turnově vykonávat hned, ostatně neměl zatím ani masný krám, ve kterém by působil. O rok později se uvedl v poddanost jedné z tehdejších turnovských vrchností, již v té době byla Markéta Saloména Slavatová z Chlumu a Košumberka. Nový turnovský poddaný také zakoupil dům po nebožtíkovi Václavovi Brožkovi v Hluboké ulici ve smiřické části města. Protože Brožek býval členem cechu a neměl dědice, mohl se Mikuláš ujmout i jeho masného krámu a konečně se tak stát právoplatným členem řeznického cechu.

Již roku 1624 jej nalézáme i mezi zvolenými cechmistry. Zdá se, že jméno Jindrův zůstalo spojeno s řeznickým cechem i nadále. Roku 1644 vstupuje do šlépějí svého otce Mikuláš Jindrův mladší, když po (tehdy již zemřelém) otci přejímá masný krám.

Od roku 1643 můžeme v knize nalézt podrobnější údaje také o příjmech a vydáních cechu, což nám dovoluje provést drobný exkurz do běžného ročního hospodaření cechu, přestože nemáme k dispozici rejstříky příjmů a výdajů.

Například roku 1644 po učinění počtu si noví cechmistři zapsali 160 kop a 30 grošů míšeňských. Jednalo se ovšem opět o dlužnou částku mistrů: „*Předně na dluzích za pány mistry zůstávajících jakoby hotových peněz byly.*“²⁵² Cech jimi tedy aktuálně nedisponoval, nicméně je mohl na svých členech vymáhat.

V nových příjmech cechu pak byly uvedeny tyto částky:

<i>Úroky od p[ánů] mistrů z nadepsané sumy, toliko 155 kgm z každé kopy po 6 gr. m.</i>15 k. 30 gr.m.
<i>Suchých dní od 10 osob, které pro funere drží</i>1 k. 8 gr. 4 d.m.
<i>Od Mikuláše Jindrova příjemného přijato</i>25 gr. m.
<i>Od Adama Žáka, když jeho syn k učení přistupoval přijato</i>4 kgm
<i>Od Jana syna Tomáše Lišovského učedníka</i>2 kgm

²⁵² SOKA Semily, Cech řezníků Turnov, Registra, 1644.

<i>Ze dvou vepřů k cechu zabitých užitku přijato</i>1 k. 29 gr. 1 d. m.
<i>11. decembra od Jana Kantůrka na restatnt cechovní od něho povinný totiž na 5 k. 30 gr. m. přijato</i>2 k. 30 gr. m.
<i>Od p[ana] Mikuláše Matůchy za svačinu</i>5 kgm
<i>z 1 hovada a z 4 drobného s povolením pánů cechmistrů zabitých přijato</i>3 k. 25 gr. 5 d. m.

Celková částka, se kterou cech tento rok disponoval, tedy činila 195 kop 8 grošů a 3 denáry míšeňské.

Jak je patrné z předchozího přehledu, značnou část cechovního příjmu tvořily platby jejich členů, ať už se jednalo o pravidelné poplatky (např. poplatek o suchých dnech či odváděné úroky), nebo jednorázové částky (příjemné od mistrů nebo učedníků). Spíše menší část poté zaujímaly peníze získané za bití dobytka. Specifickou kategorií byly příspěvky těch osob, které byly členy cechu pouze *pro funere*. Ty řemeslo skutečně nevykonávaly, avšak platily pravidelně poplatky, tím pádem byly považovány za součást cechu a měly právo na vystrojení cechovního pohřbu.

Poněkud stručnější jsou informace o cechovních výdajích. Když cechmistrů 1. dubna téhož roku činili další zápis do cechovní knihy, uvedli, že: „*Na všelijaké potřeby cechovní vynaloženo a vydáno bylo v sumě 37 k. 46 g. 3 d. m.*“²⁵³ K této nepřilíš vysoké útratě ovšem cechmistrů připojili ještě onu dlužnou částku za mistry, která činila celých 160 kop a 30 grošů.

Celkové výdaje cechu tedy dosáhly výše 198 kop 16 grošů a 3 denáry, a překročily tak příjem. Vzniklý deficit cechmistrů dorovnali: „*A tak převyšuje vydání příjem, ze svých vlastních vynaložili 2 k. 18 gr. m.*“²⁵⁴ Peníze jim však měly být zpětně proplaceny od jejich nástupců.

Podobné hodnoty cechovních počtů se udržovaly až do konce války – pouze roku 1645 převyšoval příjem vydání o více než 2 kopy míšeňské a roku 1647 se obě sumy

²⁵³ SOKA Semily, Cech řezníků Turnov, Registra, 1644.

²⁵⁴ Tamtéž, Registra, 1644.

vyrovnaly. Jak podotýká Z. Winter, pohled do cechovních pokladnic byl často značně neutěšený již v 16. století.²⁵⁵ Nejinak tomu bylo ani v námi zkoumaném období na samém konci třicetileté války. Ačkoliv výdaje vynaložené zřejmě na běžný chod cechu byly poměrně malé, dlužné částky je vysoce převyšovaly.

7.2.3 Od konce třicetileté války do 80. let 17. století

V období více než třiceti let²⁵⁶ po skončení třicetileté války bylo mezi turnovské řezníky přijato celkem 43 mistrů. Nejčastěji byl ročně přijímán pouze jediný mistr, celkově nejvíce jich bylo zapsáno v letech 1653 (4 mistři), tři mistři v jediném roce přistoupili v letech 1649, 1650, 1654 a 1669. Zajímavostí je pak přijetí hned tří synů semilského purkrabího Jana staršího Hlubučka najednou. Je zřejmé, že mírný nárůst počtu mistrů následoval bezprostředně po válce a byl umožněn mimo jiné také tím, že v posledních válečných letech bylo přijato jen velmi málo mistrů.

Co se poplatků za přijetí týká, i ty postupně rostly. Výše příjemného pro mistrovské syny stoupla z válečných 26 na 35 grošů. Zvedla se i jimi odváděná suma za svačinu na 3 zlaté a 30 krejcarů.

U neprivilegovaných členů se částky opět značně odlišovaly. Například roku 1667 Jiřík Holub odvedl 5 kop grošů příjemného, 4 libry vosku, a pokud by se rozhodl nestrojít svačinu, ale nahradil by ji penězi, měl odevzdat 10 kop. O tři roky později Samuel Soukal platil 4 zlaté, 4 libry vosku a za svačinu 5 zlatých 50 krejcarů. Přestože zřejmě neexistovala jednotná sazba poplatků pro tyto nově se usadivší mistry, i zde lze vypozorovat postupné zvyšování přijímacího poplatku.

7.3 VZÁJEMNÁ KOMPARACE STATUT A REGISTER

Jak je patrné z předcházejících podkapitol, statuta jako základní normativní pramen každého cechu stanovovala pravidla jak pro běžné každodenní fungování cechu, tak do určité míry vymezovala vztahy mezi jeho členy a v neposlední řadě určovala také všeobecné zásady pro stěžejní činnost řezníků – zpracování a prodej masa. Věnovala se rovněž přijímání nových členů a poplatkům s tím spojených, stejně tak jako definovala pokuty související s porušením těchto nařízení.

²⁵⁵ WINTER Z.: *Český průmysl*, s. 123.

²⁵⁶ Záznamy v registrech byly pravidelně zapisovány do r. 1682, později byl ještě doplněn jediný zápis z roku 1696.

Jak už jsem však zmínila v kapitole věnující se turnovským cechovním řádům, byla by chyba domnívat se, že statuta byla zcela striktně dodržována. Naopak je možné předpokládat, že si jednotlivé cechy (zvláště v případě pokud artikule přežaly odjinud) znění článků upravovaly podle praktických potřeb a specifických podmínek v daném městě. Stejně tak jistě existovala nařízení, která nebyla v rádech zapsána, přesto však byla zvykově dodržována. I o nich se můžeme dozvědět z dalších pramenů. Jelikož máme k řeznickému cechu k dispozici jak cechovní statuta, tak registra, rozhodla jsem se pro jejich vzájemnou komparaci, jež by mi umožnila poznat, do jaké míry byla daná nařízení skutečně dodržována a zároveň mi pomohla osvětlit další oblasti cechovního života, která cechovní statuta neobsáhla.

Jedinou významnější oblastí, jež artikule nepokrývaly, byla vlastní organizace cechu, čili určení jeho čelních představitelů a jejich pravomocí, ustanovení konání cechovních shromáždění nebo určení pravidelných poplatků. Zde nám mohou pomoci právě knihy přijatých mistrů, jež tyto údaje zaznamenávaly.

V čele cechu stáli čtyři cechmistři. K jejich volbě docházelo na hlavním cechovním shromáždění, které se konalo jednou za rok, většinou v pondělí po Smrtné neděli. Součástí tohoto uvádění nových představitelů do funkce bylo také tzv. učinění počtu. Při něm byla novým cechmistrům symbolicky předána pokladnice a do cechovních knih byla zaznamenána suma, jež se v ní aktuálně nacházela stejně jako množství sádla. Od roku 1618 se poté k hlavním představitelům zařadili také cechovní starší (zde tzv. starší ku pomoci), kteří byli většinou také čtyři.

Při nahlédnutí do novější knihy přijatých mistrů²⁵⁷ lze zjistit i skutečnou výši poplatků odváděných mistry za přijetí. V cechovních statutech z roku 1726 byla tato částka stanovena na 10 kop pro syny mistrů a 20 kop grošů míšeňských pro neprivilegované uchazeče. Ačkoliv zápisy z toho období nebyly vedeny pravidelně,²⁵⁸ dozvídáme se, že v roce 1729 se mistrem stává Jiřík Vorel, jenž jako neprivilegovaný uchazeč odvedl částku 16 kop grošů (dohromady za příjemné a svačinu) a 8 liber vosku. Podobně roku 1732 vyjednal Václav Svoboda vstup do cechu pro svého syna, který zaplatil 4 kopy příjemného, za svačinu se zavázal odvést 20 kop a vosku po 8 librách. Vidíme tedy, že v artikulích nařízené částky neodpovídaly skutečnosti ani svou výší, ani tím, že vůbec nezohledňovaly odevzdávané množství vosku, ačkoliv byl součástí

²⁵⁷ SOKA Semily Cech řezníků Turnov, Registra řeznického cechu 1683–1843.

²⁵⁸ Pro léta 1726–1728 chybí zcela.

vstupního poplatku i po celé předchozí století. Zachována byla pouze rozdílnost poplatků mezi zvýhodněnými a nezvýhodněnými osobami.

Dále se ukázalo, že řeznická komunita nebyla tak uzavřená, jak by se z cechovních statut mohlo zdát. Ta totiž striktně uváděla, že nový mistr musel buď z řeznické rodiny pocházet, nebo se do ní přiznít prostřednictvím sňatku s mistrovou dcerou nebo vdovou. Několik příkladů sňatků tovaryšů s vdovami jsem sice v registrech našla, nebylo jich ale mnoho a nepotvrdilo se, že by to skutečně byla podmínka pro získání mistrovského práva. Vstup na masný krám si mistr totiž mohl prostě zakoupit, nebo si jej pronajmout na určitou dobu (např. do dospělosti dědiců krámu).

Samotné manželství mistrů však povinné skutečně bylo. Již v 17. století totiž nacházíme doklady o tom, že mistr, který do určené doby nepojal počestnou ženu za manželku, musel zaplatit pokutu. To se stalo například roku 1620, kdy Jan Tomáš zaplatil jednu kopu grošů míšeňských za to, že se dle nařízení artikulů neoženil. Dvě kopy za stejné provinění zaplatil roku 1624 i Samuel Preclíček.

Statuta obsahují řadu nařízení týkajících se nakládání s masem a porážení dobytka, nicméně se přímo nevěnují obraně proti řeznické konkurenci, zde označované pojmem *huntýři*.²⁵⁹ Pouze v článku 5, který se týkal přijímání učedníků, bylo novým členům kladeno na srdce, aby se právě *huntýry* sami nestali.

O řeznické konkurenci a opatření proti ní se ale dočítáme v městských knihách a dalších pramenech městské provenience. K prvnímu omezení došlo již roku 1571, kdy bylo městským obyvatelům zakázáno, aby „*v domích hovad bili na ublížení řezníků a řemesla a živnosti jejich nedávali*“.²⁶⁰

V 17. století byl však monopol řezníků znovu ohrožen, tentokrát konkurencí židovskou. Podle privilegia, které mělo být židům uděleno od Albrechta z Valdštejna, měli mít mimo jiného také právo ke své potřebě porážet dobytek, a to způsobem, jenž jim přikazoval jejich rítus, a nespotřebované maso mohli dále prodávat.²⁶¹ Jelikož se židé na toto privilegium (shořelé při vpádu vojska na Hrubou Skálu) později odvolávali, došlo nakonec k pokusu o dohodu o porážení dobytka mezi nimi a místními řeznickými cechmistry, která se však nezdařila. Obě strany byly nakonec porovnány až vrchností,

²⁵⁹ Jednalo se o neplnoprávného řezníka, který směl v určenou dobu prodávat na trhu a jeho působení bývalo i jinak omezeno (např. určením jaké maso smí prodávat či méně výhodným prodejním místem). Jméno měl od *huntu* (necek či vozíku), kterým dopravoval zboží na trh.

²⁶⁰ SOKA Semily, AM Turnov, Acta forensia 1567–1574, fol. 153v.

²⁶¹ Tamtéž, Cech řezníků Turnov, sign. 04–268, inventář, s. 9.

jíž byl v té době Maxmilián z Valdštejna, a kterou bylo židům přesně nařízeno, kolik dobytka smějí pro svou potřebu porazit.²⁶²

Výsadní práva turnovských řezníků pak byla znovu zabezpečena Maxmiliánovou listinou vydanou roku 1647. Valdštejn v ní vymezoval práva a povinnosti turnovských řezníků i pekařů. O řeznících se dočítáme: „*Předně, co se řezníků dotýče, lidem všechněm, svolajíc obec dostatečně v známost uvedli a neopomenuli, i jistou pokutu vyměřili, aby jinde mimo od řezníků v městě maso i jakéhokoliv nekupovali. Naproti tomu však oni řezníci povinni budou vždycky všelijaké maso netoliko ku prodeji míti, ale s lidmi se o ně jak náleží, aby obstáti mohli, smlouvali, vedle vyšacování od osob k tomu skrze purkmistra a konšely deputýrovaných maso odprodávati. Jináč sice by se lidem jinde maso zvláště, kterého by v městě neměli, hledati a kupovati brániti nemělo.*“²⁶³

Z pozdějších zpráv ale vyplývá, že židé se daným nařízením přesto neřídili. Městská rada tak měla v tomto případě nadále zaštitovat práva řezníků a množství masa nad stanovený rámec mělo být židům zabaveno.²⁶⁴

7.4 MASNÉ KRÁMY A ZPŮSOB JEJICH ZÍSKÁVÁNÍ

Nezbytnou podmínkou provozování řeznické živnosti bylo vlastnictví masného krámu, kde mohl řemeslník a často i jeho manželka na určeném místě nabízet své výrobky, v tomto případě maso a další produkty.

První písemná zmínka o masných krámech v Turnově se datuje do roku 1335, ze kterého pochází darovací listina, jíž Zdeněk z Valdštejna udělil panu Ješkovi dědičně rychtu.²⁶⁵ Rychta byla nadána různými výsadami a příslušely k ní také důchody, mezi nimi „*roční peníz 1 kopy bez 8 gr. z masného krámu*“²⁶⁶. Masné lavice se v té době nacházely v samém srdci města, uprostřed náměstí v ose západ–východ.²⁶⁷

V námi sledovaném období raného novověku, konkrétně v 16. století, vysekávali řezníci maso již v 15 krámech. Platy z nich byly odváděny hned několika stranám - výnos z jednoho stále ještě příslušel rychtáři, zbývajících 14 odvádělo poplatek vrchnosti. Odvody probíhaly dvakrát do roka (o Svatém Martinu a o první

²⁶² SOKA Semily, Cech řezníků Turnov, inventář, s. 9.

²⁶³ SOKA Semily, Cech řezníků Turnov, Max. z Valdštejna vydává nařízení, 1647.

²⁶⁴ SOKA Semily, Cech řezníků Turnov, inventář, s. 10.

²⁶⁵ ŠIMÁK, J. V.: *Příběhy města Turnova*, s. 35.

²⁶⁶ Tamtéž, s. 35.

²⁶⁷ PROSTŘEDNÍK, J.: *Pravěké a středověké osídlení Turnova*, s. 28.

neděli postní) a činily 52 grošů z jednoho krámu, celkem tedy 12 kop a 8 grošů českých.²⁶⁸

Od roku 1560 příslušel z nařízení Adama z Vartemberka plat ze dvou krámů turnovskému špitálu, z ostatních dvanácti měli řezníci odevzdávat taxu 1 kopy grošů českých z každého z nich. K roku 1608 mezi tyto panské krámy přibyl ještě třináctý.²⁶⁹

Během 17. století počet krámů dále vzrůstal. V roce 1654 jich bylo už 26, řezničtí mistři odváděli z jednoho každého z nich 2 zlaté a 20 krejcarů.²⁷⁰ Roku 1722 nechala vrchnost na základě zprávy skalského hejtmana vystavět další masné krámy, tyto „30 a 2 světnice“ pak byly pronajaty cechu.²⁷¹

Počet krámů jasně determinoval i počet řeznických mistrů, neboť jednou z podmínek provozování tohoto řemesla bylo právě jeho vlastnictví. Kolem poloviny 17. století se počet mistrů pravděpodobně pohyboval mezi 15 až 30 osobami,²⁷² příliš tedy nepřesahoval množství krámů. Spolupráce dvou mistrů v jedné provozovně byla sice možná, ale měla skoro vždy podobu pouze dočasného spoluvlastnictví.

Cechovní registra podávají velmi dobré svědectví o běžné praxi předávání masných krámů. Jak jsem již zmínila, bez masného krámu nebylo v podstatě možné řemeslo řádně provozovat a protože se jich ve městě nacházel pouze omezený počet, snažili se mistři zajistit krámy pro své syny (pokud se vyučili řemeslu), případně pro další příbuzné. Řeznická statuta z roku 1726 dokonce hovoří o tom, že krám přechází pouze na děti mistrů a jediným způsobem, jak se mezi zdejší řezníky mohl dostat mistr cizí, byl sňatek s mistrovou dcerou či vdovou. Z register vyplývá, že se toto velmi striktní pravidlo nepraktikovalo. Samotné artikule sice pocházejí z novější doby než mnou zkoumaná řeznická registra, nicméně se domnívám, že ani v 18. století se tato praxe nedodržovala, zvláště vezmeme-li v potaz, že počet masných krámů postupně rostl.

Přesto ale není pochyb, že přístup k řeznickému cechu byl komplikovanější než u jiných řemesel a počet tovaryšů, kteří dosáhli na mistrovské právo, byl bezesporu omezený. Mistrovští synové pak mohou být považováni za jakési předem privilegované členy cechu, neboť jejich vstup do cechu byl podstatně jednodušší i díky tomu, že jim krám mohl zajistit otec.

²⁶⁸ ŠIMÁK, J. V.: *Příběhy města Turnova*, s. 138.

²⁶⁹ Tamtéž, s. 138.

²⁷⁰ SOKA Semily, Cech řezníků Turnov, inventář, s. 8.

²⁷¹ ŠIMÁK, J. V.: *Příběhy města Turnova*, 3. díl, s. 24.

²⁷² SOKA Semily, Cech řezníků Turnov, inventář, s. 8.

Předávání krámů v rámci rodiny bylo skutečně běžné, zejména právě v případě, kdy mistrovské právo přecházelo z otce na syna. Synové měli přitom přednostní právo na krám i tehdy, když otec zemřel předčasně a jeho potomek nebyl ještě dospělý. Mistrova rodina byla v tomto směru zaštitěna cechovním právem, povinností cechu totiž bylo se o členy rodiny po zesnulém mistru postarat.

Nebylo ovšem možné, aby krám nebyl po celou „čekací“ dobu využíván, bylo potřeba, aby z něj plynul zisk. Běžnou se tedy stala praxe pouze dočasného užívání krámu, turnovské prameny to označují jako vlastnictví do „vzrůstu sirotků“. Takovýto dočasný pronájem ovšem končil v okamžiku dospělosti právoplatných dědiců a mistr se musel znovu ucházet o další krám.

Například roku 1653 byl do cechu uveden Tomáš Lišovský, toho času důchodní písař svijanského panství. Krám mu byl postoupen od Zuzany, vdovy po někdejším řeznickém mistru Václavovi Bohdaneckém, takovýmto způsobem: „...do vzrůstu Jaroslava, syna jejího, pod plat obyčejný jemu postoupen a odevzdán, z kteréhož každého roku dotčenému sirotku Jaroslavovi Bohdaneckému 7 kop grošů míšeňských k jeho dobrému beze všeho odporučí.“²⁷³ Zápis je doplněn o dodatek, že pokud by dědic Jaroslav zemřel, masný krám měl s veškerými právy připadnout právě Lišovskému. To se však nestalo a o 5 let později vstoupil „sirotek“ Jaroslav již jako mistr do cechovního společenství a ujal se krámu po svém otci. O tom, že Bohdanecký zřejmě dosáhl dospělosti čerstvě, svědčí i připomínka, že: „Poněvadž je člověk mladý a časem při takových veliká všetečnost se nachází, že bude povinen jak pánům cechmistrům poslušnost i jiným spolu mistrům všelijakou uctivost prokazovati.“²⁷⁴

Podobně vstoupil do cechu Jiřík Šic, když přejal krám od své matky Kateřiny, jež v něm od smrti svého manžela až doposud hospodařila. Syn se zavázal jí poskytovat veškerou pomoc a také ji dle potřeby „kusem masa fedrovati“.²⁷⁵

O snaze zajistit masný krám pro své dědice svědčí také několik v registrech zapsaných závětí, kdy starší mistři ještě za svého života odkazují živnost svým příbuzným. Například roku 1653 čteme zápis o Odkazu Václava Boudy, který: „jsouc člověk starožitný, že jest způsobiljší ke smrti nežli k dalšímu živobytí, kdyby jej koliv Pán Bůh všemohoucí prostředkem smrti z toho světa povolati ráčil, že po smrti své témuž Janovi synu svému vždycky poslušnému přede všemi jinými přáteli takový krám

²⁷³ SOKA Semily, Cech řezníků Turnov, Registra, 1653.

²⁷⁴ Tamtéž, Registra, 1653.

²⁷⁵ Tamtéž, Registra, 1671.

*masný [...] jemu poroučí a odevzdává.*²⁷⁶ A skutečně o pouhé dva roky později Václav zemřel a jeho syn Jan byl jako jediný pravý dědic beze všeho prodlení přijat mezi cechovní mistry a získal krám po svém otci.

Zřejmě se nejednalo o ojedinelou praxi. Roku 1664 předstoupili před hlavní cechovní shromáždění, na kterém byli přítomni všichni mistři a cechmistři, Matěj Záborský se svým synem Danielem. Matěj, jenž, jak sám uvedl, nebyl již pro sešlost věkem schopen řeznické řemeslo provozovat a hradit kontribuční platy, a proto odevzdal krám synovi. S rolí nového mistra se ovšem pojily také určité povinnosti. Zdá se, že masný krám zajišťoval nejen obživu nastupující generaci, ale z jeho výnosů bylo třeba uživit i předchozího mistra, který odešel na odpočinek. Daniel se konkrétně zavázal svým rodičům doživotně odvádět každý rok 3 zlaté a také je „*i jinou pomocí synovskou dle možnosti své fedrovati.*“²⁷⁷ Zároveň musel uhradit veškeré další platy, které ke krámu náležely.

Masné krámy se ale nepředávaly pouze mezi rodiči a dětmi. Nalezla jsem několik příkladů, kdy byl krám odkázán od děda vnukovi, jako v případě Jana Slaniny, který získal krám kšaftem od svého dědečka Jana Marvana.²⁷⁸ Ani zde se nezapomnělo na rodinné povinnosti. Slanina se zavázal vyživovat svou pozůstalou babičku pravidelným ročním platem a k výročním svátkům ji měl taktéž zásobovat masem.

Krám se mohl rovněž předávat mezi bratry, dále jsem našla i několikrát postoupení provozovny od strýce na synovce a v jednom případě odevzdala tchýně krám svému zeti. V těchto případech se ale výše příjmacích poplatků obvykle nesnižovala, jako tomu bylo u mistrovských synů.

Zájemce o krám však nemusel striktně pocházet pouze z turnovských řeznických rodin. Méně rozšířeným, avšak ne neobvyklým způsobem bylo také prosté zakoupení či odevzdání krámu, ať už k jeho prodeji vedla nepřítomnost dědiců, finanční problémy nebo jiné důvody.

Odkaz krámu kšaftem cizímu mistru ukazuje následující příklad. Roku 1669 byl do cechu přijat Václav mladší Subitan, syn turnovského rychtáře. Krám byl jeho otci odkázán od Jiříka Budešínského, který byl v té době již „na smrtelné posteli“. Cechovní pravidla si v tomto případě vyžádala i přítomnost svědků. Do domu Budešínských se tak vypravil zdejší radní spolu s písařem, aby potvrdili a písemně zaznamenali učiněné

²⁷⁶ SOKA Semily, Cech řezníků Turnov, Registra, 1653.

²⁷⁷ Tamtéž, Registra, 1664.

²⁷⁸ Tamtéž, Registra, 1654.

předání. Protože Budešínský neměl dědice a nebyla naděje, že by se jeho zdravotní stav zlepšil, odkázal krám právě turnovskému rychtáři Václavovi Augustinovi Subitanovi staršímu, za předpokladu, že ten uhradí všechny jeho pozůstalé dluhy a vezme na sebe náklady za pohřeb. Subitan ale již jeden krám vlastnil, a proto tento odkázaný s povolením cechmistrů přenechal svému synovi, který díky této poměrně spleťté cestě získal vlastní živnost a byl přijat za mistra.

Druhý důvod dokládá případ Mikuláše Matůchy, jenž byl do cechu přijat roku 1641 díky sňatku s vdovou Kateřinou Jaroškovou. V roce 1667 se ale dostal do nesnází, byl označen za velkého dlužníka, a jelikož jeho situace byla zřejmě bezvýchodná, rozhodl se ji řešit prodejem krámu Jiřímu Holubovi, což mu bylo na cechovním shromáždění schváleno.

Další způsob nabytí krámu byl uskutečňován prostřednictvím sňatku s mistrovskou vdovou nebo dcerou, které jej obhospodařovaly po svém zemřelém muži nebo otci. Případ oženění se s dcerou jsem v registrech nenalezla, manželství s vdovou bylo v průběhu 17. století hned několik. Ostatně takovéto sňatky představovaly pro tovaryše rychlý způsob jak dosáhnout sociálního vzestupu, zařadit se mezi mistry a v případě řezníků také získat masný krám.

Řeznické řemeslo vskutku nemůžeme považovat za běžné ženské povolání, přesto se setkáváme i s vdovami, které se rozhodly znovu neprovdát a řemeslem se živily samy. Kateřina Chlemestová po smrti manžela Mikuláše řídila krám sama „*pro obživení své a jiných dítek.*“²⁷⁹ Její syn Jan se ujal krámu až po její smrti. Podobně může být za řeznici považována i Alžběta Bohdanecká, která pravděpodobně stála v čele krámu více než dvě desetiletí, než jej „*poněvadž již jest na věku svém sešlá a na zdraví nedostatečná*“²⁸⁰ postoupila synovi Karlovi.

O tom, že vdovy sehrávaly v řemesle nezanedbatelnou roli, svědčí také pronajmutí krámu vdovy Anny Dubkové. Ta jej totiž nepronajala jinému mistru, jak to bývalo běžné, ale jiné ženě – Dorotě, vdově po primátorovi Simeonovi Šalamounovi. Takové předání bylo ale zřejmě pouze výjimečnou událostí, zdá se totiž, že vdovy si běžně nesměly pronajímat cizí krám, ale měly využívat pouze ten, který jim připadl po jejich manželích. Cechmistři k tomu sice svolili, ovšem s následující výtkou: „*...že budoucně při tomto poctivém cechu našem nikdy žádného příkladu aby vdovy víceji*

²⁷⁹ SOKA Semily, Cech řezníků Turnov, Registra, 1671.

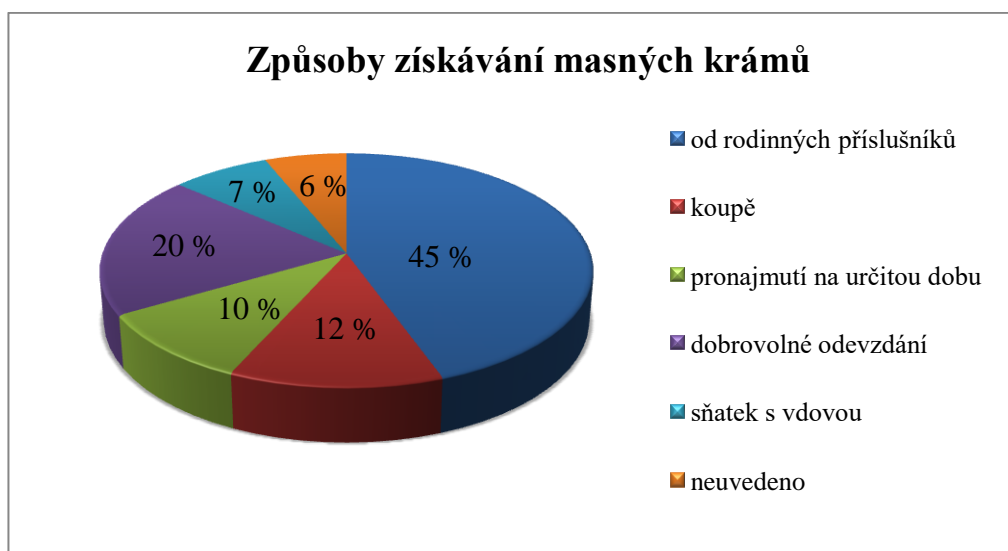
²⁸⁰ Tamtéž, Registra, 1680.

*mimo své vlastní krám najímání měly, podobného příkladu býti nemá, nyní i na časy budoucí.*²⁸¹

Na závěr je ještě nutno dodat, že existovaly případy, kdy byli na jeden masný krám přijati hned dva mistři. Roku 1654 zdělili po Anně Šolcové krám Jan Hebrant a Daniel Fendrych, kteří byli v příbuzenském svazku (jednalo se o strýce a synovce). Již o dva roky později se dozvídáme, že Jan Hebrant nebyl již pro nedostatečné zdraví schopen krám užívat a proto přešel na jeho synovce s tím, že Fendrych měl strýci pravidelně odvádět libru masa a chleba.

Podobně byl roku 1674 kšaftem jejich otce postoupen krám bratrům Václavovi a Jiříkovi Čermákovým, aby jej „*rovným dílem užívali*.“ Protože ale Václav odešel z města a řemeslo nevykonával, ba dokonce neodvedl cechu ani slíbený poplatek, připadla jeho polovina krámu bratrovi Jiříkovi. Jak je z výše zmíněných příkladů patrné, společná držba jednoho krámu byla situací spíše výjimečnou a takovéto rozdělení nemělo dlouhého trvání.

Údaje o předávání masných krámů se v registrech začaly zapisovat od roku 1618. Procentuální zastoupení jednotlivých způsobů jejich získávání je uvedeno v následujícím grafu.

Graf 1: Způsoby získávání masných krámů²⁸²

²⁸¹ SOkA Semily, Cech řezníků Turnov, Registra, 1633.

²⁸² Údaje jsou čerpány z let 1618–1682, což je doba uvádění tohoto údaje o předávání ve zkoumaných řeznických registrech. Do kategorie *Pronajmutí na určitou dobu* spadá pronájem krámu do dospělosti sirotků, kategorie *Dobrovolné odevzdání* se týká předávání mezi nepříbuznými osobami, u kterého nebyla výslovně uvedena peněžité odměna, je však pravděpodobné, že se v některých případech i zde jednalo o koupi.

Provedená analýza způsobů získávání masných krámů mě přivedla k několika závěrům. Předně při předávání masných krámů hrály velmi důležitou roli rodinné svazky, což byl i jeden z důvodů proč byla řeznická komunita uzavřenější než společenstva jiných řemesel. V Turnově bylo odkázání krámu rodinným příslušníkům nejběžnějším způsobem jeho nabytí, tvořilo téměř 45 % ze všech způsobů získání krámu.

Z členů rodiny byl krám nejčastěji předáván z otce na syna, a to buď prostřednictvím kšaftu v případě otcova úmrtí, nebo v menším počtu případů i za jeho života. V takové situaci byl syn většinou povinen odvádět z krámu určitou částku na vyživení rodičů. Masný krám ale mohl přecházet i na další členy rodiny, například vnuky, synovce, strýce či zete.

Malá část mistrů se k vlastnictví krámu dostala také prostřednictvím sňatku s vdovou, čímž se v podstatě stali součástí původní řeznické rodiny, neboť mistrovské právo přecházelo po smrti manžela na jeho choť a přeneseně pak i na jejího nového muže.

Není ovšem pravda, že by tyto dva předešlé způsoby byly jedinou možností, jak krám získat, ačkoliv se toto pravidlo tradovalo a je zmíněno i v řeznických statutech. Masný krám bylo možno získat i prostou koupí, případně jinou formou dobrovolného odevzdání nepříbuzným osobám. Oběma těmito způsoby byly krámy předány ve 32 % případů.

Užívání jednoho krámu nemuselo být trvalou záležitostí, mistr mohl být také na krám uveden pouze na omezenou dobu. To se stávalo v okamžiku, kdy mistr vstupoval na krám po zemřelém kolegovi, který po sobě zanechal v té době ještě nedospělého dědice. V takovém případě obhospodařoval nový mistr dočasně uvolněnou provozovnu pouze do dospělosti mistrovského syna a byl povinen odvádět pravidelné poplatky určené na vychování a obživu tohoto „sirotka“. Když dědic dosáhl dospělosti, musel mu krám být opět navrácen. Posledním poznatkem bylo zjištění, že o jediný krám se mohli dělit dva mistři, tato společná držba však byla vždy pouze dočasným řešením.

8 TURNOVSKÁ ŘEMESLA A ŽIVNOSTI VE SVĚTLE PROTOSTATISTICKÝCH PRAMENŮ

K doplnění celkového obrazu o turnovských ceších a řemeslech všeobecně jsem se rozhodla podložit svůj výzkum také statistickými údaji o počtu řemeslníků a rozmanitosti zdejších živností. Vzhledem ke sledovanému období raného novověku jsem pro účely této analýzy použila tři nejvýznamnější prameny státní provenience, které sloužily k evidenci populace, a to Soupis poddaných podle víry, Berní rulu a Tereziánský katastr.

Soupis poddaných měl za úkol určit náboženské složení obyvatelstva, zatímco dva nejstarší české katastry byly určeny k evidenci vlastnictví půdy a dalšího majetku za účelem výběru daní. Kromě těchto základních údajů však obsahovaly i další informace, které byly v době zpracování spíše vedlejší, ale dnes nám mohou poskytnout cenné podněty pro nejrůznější druhy studií. Tyto soupisy obyvatelstva jsem zvolila nejen kvůli době vzniku, ale i pro jejich unifikovanou formu, jež umožňuje a také značně usnadňuje případnou komparaci mezi jednotlivými městy či oblastmi.

Podle druhu pracovní činnosti a zpracovávaného materiálu lze řemesla rozdělit do několika skupin, já jsem pro potřeby této práce využila začlenění do kategorií používaných A. Míkou,²⁸³ přičemž tam, kde to bylo třeba, jsem je uzpůsobila podle turnovských specifik. Získané výsledky jsem pro větší přehlednost uspořádala do přiložených tabulek.

8.1 TURNOVSKÁ ŘEMESLA A ŽIVNOSTI V SOUPISE PODDANÝCH PODLE VÍRY

Hlavním úkolem Soupisu poddaných podle víry bylo zmapovat vyznání obyvatelstva a s ním i (ne)úspěšnost probíhající rekatolizace v zemi, jejímž jediným oficiálním náboženstvím měl být již od vydání Obnoveného zřízení zemského katolicismus. Poskytuje nám ovšem také řadu dalších doplňujících informací. Pro účely této práce je důležité, že u jednotlivých obyvatel bylo kromě vyznání a věku zapsáno také povolání. Je však třeba počítat s tím, že zjištěné údaje zobrazují počty řemeslníků

²⁸³ Jednalo se o tyto kategorie řemesel a živností: *I. potravinářská; II. oděvní; III. textilní; IV. kožedělná; V. kovodělná; VI. zpracování dřeva a rostlinných surovin; VII. zpracování živočišných surovin; VIII. zpracování zeminy a nerostů; IX. tisk, malíři, výrobci hudebních nástrojů aj.; X. stavební, služby; XI. obchodníci.* Viz MÍKA, Alois: *Řemesla a obchod v českých městech ve světle tereziánského katastru*, in: *Pražský sborník historický* XI., Praha, Panorama 1978, s. 108–109.

v jednotlivých odvětvích pouze orientačně, protože vykonávaná činnost nebyla uvedena u všech obyvatel. Absence zaznamenání povolání je nejvíce patrná u hlavních činitelů města, konšelů a radních, u nichž byla dána přednost zapsání vykonávané funkce před uvedením samotné živnosti. Přesto nám soupis vydává důležité svědectví o rozmanitosti a složení turnovské řemeslnické složky obyvatelstva k roku 1651.

Z celkového počtu 119 hospodářů, u kterých byla v soupisu uvedena profese, jich nejvíce (32,8 %) zpracovávalo potraviny, na druhém místě se nacházeli výrobci oděvů a obuvi (19,3 %) a na třetí příčce zhotovitelé látek a tkanin (10,9 %). Největší počet turnovských řemeslníků se řadil mezi řezníky a pekaře, hojněji zastoupeni byli také soukeníci a ševci.

Co se týče rozmanitosti zdejší výroby, napočítala jsem 36 různých tradičních řemesel a několik dalších povolání, které jsem rovněž zahrnula do celkového přehledu. Jednalo se o obchodníky (v tomto případě kramáře a handlíře) a několik spíše ojedinělých povolání, jež by se dala zahrnout do souborné kategorie *řemesla stavební, služby a jiné*, kam jsem zařadila šlotýře, lazebníka, kuchaře, felčara a hudece.

Pro novověká města všeobecně byla nejvýznamnější řemesla potravinářská, oděvní, textilní a kovozpracující, v tomto ohledu se tedy Turnov nijak zvlášť nevymykal soudobým měřítkům. I zde byli nejpočetnější zástupci tzv. silných řemesel, tedy řezníci, kováři, ševci a soukeníci.

V Soupisu již také nalézáme kamenáře, i když pouze jediného, jejich řemeslo dosahuje největšího rozkvětu až ve století osmnáctém.

Tab. 4: Řemesla a živnosti v Soupisu poddaných podle víry

Řemesla a živnosti v Soupisu poddaných podle víry		
řemeslná odvětví	počet osob	procentuální zastoupení
Potravinářská	39	32,8 %
Oděvní	23	19,3 %
Textilní	13	10,9 %
Kožedělná	5	4,2 %
Kovodělná	8	6,7 %

Zpracování dřeva a rostlin	9	7,6 %
Zpracování živočišných surovin	2	1,7 %
Zpracování zeminy a nerostů	5	4,2 %
Stavební, služby a jiné	7	5,9 %
Obchodníci	8	6,7 %
Celkem	119	100%

8.2 TURNOVSKÁ ŘEMESLA A ŽIVNOSTI V BERNÍ RULE

Jedním z hlavních zdrojů financí státní pokladny byl výběr daní. Potřeba lepší evidence majetku a z něj následně odváděného poplatku vedla ke vzniku berních rejstříků, které zaznamenávaly obyvatelstvo s uvedením jeho ekonomického potenciálu. Starší prameny tohoto druhu však své údaje často zakládaly pouze na přiznáních plátců, nelze se proto divit, že byly mnohdy zkreslené a nespolehlivé. Z tohoto důvodu vznikla v 17. století nová forma evidence – katastry. Prvním takovýmto celozemským katastrem byla Berní rula vznikající mezi lety 1653–1656.²⁸⁴ Jejím úkolem bylo nově určit daňové možnosti obyvatelstva, neboť efektivní výběr berně měl přispět k obnově monarchie po třicetileté válce. Jednotné formuláře a funkce kontrolních komisí pak měly přispět k větší spolehlivosti získaných informací.

Turnovská berní rula rozděluje obyvatelstvo podle drženého majetku do tří kategorií: *sousedí effective*, *chalupníci* a *zahradníci*. To nám mimo jiné umožňuje zjistit, jak velký majetek vlastnili zdejší řemeslníci. Zaměříme-li se na přední skupinu *sousedí effective*, kam se řadili nejmajetnější obyvatelé (alespoň co se týče držby půdy a chovu zvířat), nalezneme zde řemeslníků celou řadu. Zdá se, že na vrcholu pomyslného žebříčku stáli řezníci, kterých bylo v této kategorii nejvíce a nijak překvapující není ani fakt, že všichni chovali zvířata. Následovala tradičně výdělečná zaměstnání jako kováři, pekaři s perníkáři a ševci. Mezi větší vlastníky půdy ovšem patřili i příslušníci méně početných řemesel, zde se jednalo o mydláře a krupaře, z málo obvyklých povolání sem náležel i jeden mandlíř.

Celkově jsem v Berní rule našla celkem 129 osob provozujících 34 různých řemesel či povolání. Nejvíce jich opět pracovalo v potravinářském odvětví (32,6 %),

²⁸⁴ CHALUPA, Aleš – LIŠKOVÁ, Marie, a kol.: *Tereziánský katastr český*, s. 5.

ve kterém se také nacházela nejpočetněji zastoupená řemesla vůbec, totiž řezníci a pekaři. Následovaly profese související s výrobou oděvů (14,7 %) a textilu (11,6 %), v těchto kategoriích dosahovali nejvyššího počtu ševci a soukeníci. Rozvinuly se rovněž činnosti zpracovávající dřevo a rostliny (9,3 %), kam patřili například truhláři, bednáři nebo provazníci.

Ačkoliv Soupis poddaných podle víry a Berní rulu od sebe dělí poměrně nepatrný časový rozdíl, můžeme je přesto využít ke vzájemné komparaci a seznámit se s rozvojem výrobní činnosti v horizontu několika let. Počet řemesníků se zvýšil o deset, čímž se rozšířily řady řezníků, pekařů, krejčích, soukeníků nebo kovářů. Přibyla i některá další řemesla a povolání. Nově tak můžeme v Rule nalézt bednáře, plachetníka, zvoníka, posticháře, pláteníci, mandlíře či hokyňi.

Tab. 5: Řemesla a živnosti v Berní rule

Řemesla a živnosti v Berní rule		
řemeslná odvětví	počet osob	procentuální zastoupení
Potravinářská	42	32,6 %
Oděvní	19	14,7 %
Textilní	15	11,6 %
Kožedělná	5	3,9 %
Kovodělná	11	8,5 %
Zpracování dřeva a rostlin	12	9,3 %
Zpracování živočišných surovin	6	4,7 %
Zpracování zeminy a nerostů	6	4,7 %
Stavební, služby a jiné	5	3,9 %
Obchodníci	8	6,2 %
Celkem	129	100 %

8.3 TURNOVSKÁ ŘEMESLA A ŽIVNOSTI V TEREZIÁNSKÉM KATASTRU

Již od samého svého vydání byla Berní rula kritizována kvůli četným nedostatkům. I přes několik pokusů o její opravu (revizitace či tzv. Kinského katastr), nebyla totiž schopna zajistit optimální rozvržení při výběru daní. Na počátku 18. století bylo proto přikročeno k vytvoření nového katastru. Tento ambiciózní projekt vstoupil v život již roku 1711 a trval bez mála půl století. Jeho první fáze byla dokončena poměrně záhy – roku 1714, kdy došlo ke shromáždění většiny rustikálních fasí. Dalším krokem bylo šetření vizitačních komisí, jež ověřovaly, zda se přiznané údaje shodují se skutečným stavem. Celý proces tvorby katastru se tímto protáhl až do 40. let 18. století, kdy byla konečně roku 1748 vydána jeho první verze, tzv. rektifikovaný katastr.²⁸⁵ Zpracování se však ani poté neukázalo jako dostačující a proto následovaly další úpravy. Konečný elaborát – revizitační katastr – byl poté dokončen až roku 1757.²⁸⁶

Ačkoliv řemesla byla vždy stěžejní pro městskou ekonomiku, dlouhou dobu unikala pozornosti centrálních úřadů. Jak bylo ukázáno výše, informace o nich se sice objevily jak v Soupisu poddaných podle víry, tak v Berní rule, ale zde byly tyto údaje spíše vedlejší či doplňující. Tereziánský katastr si jako první všímal řemeslníků a obchodníků z fiskálních důvodů,²⁸⁷ proto byla jejich evidence přesnější. Mimo to poskytuje i informace o jejich výdělcích a umožňuje nám tak lépe poznat hospodářskou situaci v Turnově v 1. polovině 18. století.

Katastr rozděloval města do pěti tříd, podle kterých byla určena daň z domů ve městě a na předměstí. Kritériem pro jejich určení bylo zhodnocení hospodářského a kulturně politického významu jednotlivých měst. Právě proto byly shromažďovány i údaje o výdělcích řemeslníků a obchodníků, které umožňovaly zjistit sociálně ekonomickou úroveň měšťanů. Turnov byl zařazen do třetí kategorie spolu s dalšími osmi poddanskými městy (za všechny jmenujme Českou Lípu, Třeboň nebo Vrchlabí) a deseti městy královskými (např. Karlovy Vary, Tábor, Trutnov).²⁸⁸ Jednalo se o skupinu sídel, která měla výhodnou polohu při zemských silnicích a zároveň se v nich konaly výnosné výroční a týdenní trhy.

²⁸⁵ HRADECKÝ, Emil: Tereziánský katastr. Rozbor fondu, in: *Sborník archivních prací*, roč. 6, 1956, č. 1, s. 129.

²⁸⁶ Tamtéž, s. 112.

²⁸⁷ MÍKA, A.: *Řemesla a obchod*, s. 105.

²⁸⁸ Tamtéž, s. 107.

Pro Turnov jsem shromažďovala údaje z edice příznávacích fasí z roku 1714 a vizitačních nálezů zhotovených roku 1719, díky tomu může opět dojít k porovnání v kratším časovém úseku. V roce 1714 se v Turnově nacházelo 178 osob, které vykonávaly 39 různých profesí. Přiložená tabulka ukazuje početní a procentuální zastoupení jednotlivých řemesel a živností.

Tab. 6 – Řemesla a živnosti v Tereziánském katastru²⁸⁹

Řemesla a živnosti v Tereziánském katastru				
řemeslná odvětví	fase		vizitace	
	počet osob	procentuální zastoupení	počet osob	procentuální zastoupení
Potravinářská	43	24,2 %	41	22,5 %
Oděvní	51	28,7 %	50	27,5 %
Textilní	9	5,1 %	9	4,9 %
Kožedělná	5	2,8 %	7	3,8 %
Kovodělná	12	6,7 %	10	5,5 %
Zpracování dřeva a rostlin	14	7,9 %	14	7,7 %
Zpracování živočišných surovin	4	2,2 %	4	2,2 %
Zpracování zeminy a nerostů	5	2,8 %	14	7,7 %
Tisk, malíři, výrobci hudebních nástrojů aj.	3	1,7 %	3	1,6 %
Stavební, služby a jiné	4	2,2 %	5	2,7 %
Obchodníci	5	2,8 %	4	2,2 %
Intelligence	3	1,7 %	3	1,6 %
Nájemné práce	10	5,6 %	10	5,5 %
Zemědělství	10	5,6 %	8	4,4 %
Celkem	178	100%	182	100%

²⁸⁹ Údaje čerpány z edice rustikálních fasí a vizitací – Viz BOHÁČEK, Jan: Tereziánský katastr pro město Turnov – rustikální fase a vizitace, in: *Archiv Českého ráje doby nové a nejnovější 1*, Turnov, Muzeum Českého ráje 2003, s. 84–214. Ke kategoriím použitým v předchozích tabulkách byly přidány další: *intelligence* (zahrnující chirurga a písaře), *nájemné práce* (nádeníci) a *zemědělství*.

Mezi nejdůležitější řemesla stále patřila potravinářská a oděvní, jež byla také hojně početně zastoupena, činila 24,2 a 28,7 %. První čtyři příčky četnosti zaujímali ševci, krejčí, řezníci a pekaři. Počet ševců byl přitom neobvykle vysoký (24 osob), zdá se tedy, že svými výrobky mohli nejen naplňovat potřeby městských obyvatel, ale rovněž zásobovat širší trh. Hojnější byly také řady kovářů, truhlářů a perníkářů. Zemědělství (*od rolí živ*) bylo způsobem obživy deseti osob, stejný byl pak také počet těch, kteří se živili jako nádeníci. Ve městě působili také dva písaři a lékař označený jako chirurgus, kteří by se dali zařadit do kategorie inteligence. Příložená tabulka ukazuje početní a procentuální zastoupení jednotlivých řemesel a profesí.

Nálezy vizitační komise nevykázaly příliš mnoho rozdílů. Počet osob vykonávajících určitou živnost mírně vzrostl na 182. Nově se objevila zaměstnání bečvář, kameník a sklenář, jejichž profese ve fasích nenacházíme. Rozložení výroby do jednotlivých odvětví zůstalo prakticky stejné. Markantní je pouze zvýšení procentuálního podílu v kategorii *Zpracování zeminy a nerostů* z 2,8 % na 7,7 %. To lze vysvětlit nárůstem počtu kamenářů ze dvou na deset. Je otázkou, čím to bylo způsobeno. Řemeslníky snad mohla lákat atraktivita a ekonomický potenciál tohoto nového řemesla, které teprve roku 1715 dospělo k cechovnímu zřízení. Objevilo se totiž několik příkladů změny dosavadní živnosti. Štajnsnajdrem se tak například stal Daniel starší Benátský původním povoláním truhlář, Jan starší Subitan, který byl „*domáci prací od motyky živ*“ nebo Samuel Blažek označený jako chudý pekař. Také několik synů mistrů vykonávajících jiné řemeslo se stalo kamenáři. Druhý důvod mohl být více prozaický, a sice že se ve fasi kamenářské řemeslo, snad zpočátku provozované jako přivýdělek, zatajovalo.²⁹⁰ Předpokládám, že zde působily oba výše zmíněné faktory.

Na rozdíl od fasí si vizitace také všimaly povolání ne jen u držitelů gruntů nebo hospodářů, ale i u ostatních obyvatel města bez vlastních gruntů či pozemků. Uváděly tedy nově také údaje o tovaryších, podruzích, nádenících nebo nájemnicích, kteří tak rozšířili řemeslnou základnu. Vzhledem k počtu řemeslníků bylo tovaryšů překvapivě málo, zapsáno jich bylo pouze sedm – tři u zednických mistrů, dva u jirchářů a po jednom u ševce a také u rolníka. Berní rula tovaryše neviduje, srovnání ale lze provést se Soupisem poddaných podle víry z roku 1651, který jich zaznamenal celkem osmnáct. Pokles může být samozřejmě způsoben možnou neúplností evidence,

²⁹⁰ BOHÁČEK, J.: *Tereziánský katastr pro město Turnov*, s. 97.

k uvážení je rovněž fakt, že hned několik tovaryšů pracovalo v polovině 17. století u soukenických mistrů a v Tereziánském katastru není zmíněn ani jediný soukeník.

U celkem 23 osob byla ve vizitacích uvedena poznámka „*nedělá*“, tedy že zanechaly živnosti. Jednalo se o sedm ševců, čtyři krejčí, po dvou členech u řezníků, pekařů, tkalců a kovářů a dále o jednoho kloboučníka, bednáře, truhláře a nádeníka. Zde se projevila pečlivost vizitační komise při zjišťování skutečného stavu věcí, neboť ve fasích se u několika z těchto výše zmíněných řemeslníků objevilo přízvisko chromý, čili ani předtím zřejmě nebyli schopni řemeslo skutečně vykonávat.

Katastr obsahuje také údaje o výdělcích řemeslníků, tato kolonka však představuje v případě Turnova problematickou oblast. Částky ve fasi a vizitaci se totiž často diametrálně liší, a to až o několik řádů. Zatímco ve fasi se výdělky pohybují v rozmezí od 30 krejcarů do 20 zlatých, kde zdaleka nejvíce řemeslníků uvádí příjem 1 zlatý, nebo jej vůbec neuvádí, vizitace ukazují škálu od 13 až do 500 zlatých. Tento jev se ale netýkal pouze Turnova. Jak zmiňuje ve své studii E. Hradecký, ani v některých jiných městech nelze přesně určit, co uvedené částky představovaly – zda se jednalo skutečně o výnos z řemesla, nebo pouze o čistý zisk po odečtení nákladů na režii, či dokonce o výslednou částku po odečtení režijních i životních nákladů současně.²⁹¹ Neobvykle nízké výdělky v příznávacích fasích by mohly potvrzovat třetí možnost, ačkoliv je víc než podivné, že by většina řemeslníků neměla vůbec žádný zisk, stejně jako že by jich takové množství vykazovalo po jednom zlatém.

Mohlo také docházet k záměrnému podhodnocování výdělku, v tomto případě by se však podvodu musela dopouštět většina řemeslníků ve městě. Ostatně není pochyb o tom, že jim vyšetřování vizitační komise nebylo nikterak příjemné. Komisaři, kteří nejdříve kontrolovali výměru polí, si posléze začali zvat na hruboskalský zámek postupně všechny turnovské řemeslníky a ti museli uvést, jakou živnost vykonávají a jak vysoký je jejich roční výdělek. Dále byli dotazováni na počet členů domácnosti či případný další privýdělek. Komisařům zřejmě nic neuniklo, neboť si údajně dokonce všimli, jak honosný mají příchozí na sobě oděv²⁹² a tedy, jestli se nemají lépe, než uvádějí. Cokoliv zamlčet přitom nebylo lehké, neboť pohotoví turnovští radní již zřejmě komisi předem informovali o skutečném stavu věcí. Zdejší pekař Kristián Josef Vejrich si ve své kronice stěžuje: „...*ti naši zrádci vyhradili, kdo jaký obchod vede, již sme byli*

²⁹¹ HRADECKÝ, E.: *Tereziánský katastr*, s. 120.

²⁹² BOHÁČEK, J.: *Tereziánský katastr pro město Turnov*, s. 89.

*všichni vyzrazení od nich a tak nemoh žádný nic zapřítí. Jestli povídal jináč, oni mu dali za lež a hned jemu povídali, jakou živnost vede, tu se musel přiznati.*²⁹³

Vedle tohoto pokusu oklamat vizitační komisi by se ale vysoké částky zaznamenané ve vizitacích daly vysvětlit i započítáním výdělků všech členů domácnosti, protože počty osob žijících u řemeslníků zde byly nově uváděny. Tuto otázku je nutno ponechat bližšímu zkoumání, já se proto spokojím pouze s informacemi získanými z vizitací, neboť předpokládám, že právě ty by měly poskytovat nejpravděpodobnější výsledky, které nám mohou poskytnout alespoň rámcový přehled o výdělečnosti jednotlivých profesí, ačkoliv je třeba mít na paměti výše zmíněná úskalí.

Řemeslníkem s největším ročním výnosem byl kotlář s částkou 500 zlatých, 300 zlatých uvádějí oba zdejší jircháři, stejně jako jeden z mydlářů, další dva jeho kolegové vydělávali 250 zlatých podobně jako městský barvíř. Všechna tato řemesla byla i podle měřítek tereziánského katastru zařazena do I. třídy řemeslníků.²⁹⁴ Do II. třídy se pak řadili perníkáři, jejichž výnos činil také 250 zlatých. Zdá se tedy, že v tomto měřítku se zdejší řemeslníci nijak nevymykali všeobecnému standardu.

Údaje konečného elaborátu tereziánského katastru z roku 1757 nám umožňují komparaci počtu řemesel a živností v Turnově s ostatními městy. Ze srovnávacích tabulek sestavených A. Míkou²⁹⁵ zjišťujeme, že Turnov měl nejvyšší procentuální zastoupení v kategorii zpracování zeminy a nerostů ze všech měst své třídy, kvantitativně se mu přibližovalo pouze královské město Žatec. Tento jev je zřejmě výsledkem nárůstů počtu kamenářů, neboť rozkvět jejich řemesla spadá právě do období kolem poloviny 18. století a tuto tendenci lze do určité míry vyzorovat již v porovnání fasí s vizitacemi, jak bylo zmíněno výše. Taktéž v potravinářských řemeslech patřila Turnovu vrchní příčka. Naopak počet řemeslníků v textilním odvětví byl v porovnání s ostatními velmi nízký, spolu se Žatcem a Litoměřicemi se řadil k městům s nejmenším zastoupením textilní výroby. To lze zřejmě částečně vysvětlit také úbytkem soukeníků, zatímco jak v Soupisu, tak v Berní rule jich nacházíme poměrně hodně (9 a 11), Tereziánský katastr již neviduje ani jednoho.

Ze zjištěných výsledků lze konstatovat, že po celé sledované období zaujímal v Turnově přední místa řemesla zajišťující výrobu pro užší místní trh, tedy řemesla

²⁹³ BOHÁČEK, J.: *Tereziánský katastr pro město Turnov*, s. 89.

²⁹⁴ Podle těchto tříd bylo odstupňováno zdanění jednotlivých řemeslníků.

Viz CHALUPA, A. - LIŠKOVÁ, M.: *Tereziánský katastr český*, s. 18–19.

²⁹⁵ MÍKA, A.: *Řemesla a obchod*, s. 122–123.

potravinářská, v čele se řezníky a pekaři. V 18. století je poté na vrcholu pomyslného žebříčku vystřídala řemesla oděvní, kde počet krejčích a ševců stoupl více než dvojnásobně. Jejich výrobky tedy zřejmě zásobovaly také širší lokální trh v rámci přilehlých panství. Naopak textilní řemesla zaznamenala určitý propad, zejména vlivem vymizení soukeníků z města. Po celou dobu si však zdejší řemeslná výroba zachovala poměrně velkou rozmanitost.

9 ŽENY V CEŠÍCH

Cechy bývají většinou vnímány jako čistě patriarchální organizace, v nichž hlavní úlohu hráli řemeslničtí mistři. Představovat si ovšem provozování řemesla všeobecně jako ryze mužskou záležitost by bylo chybné. Navzdory značně rozšířenému mínění o ideálu ženy jako matky a pečovatelky o domácnost, které bylo hlásáno soudobými moralisty, bylo v raném novověku běžné uplatňování ženské práce, a to jak v tradičně zemědělském prostředí venkova, tak rovněž v prostředí městském.²⁹⁶

Řada žen provozovala samostatnou živnost, typickými povoláními byly hokyně a další prodavačky různého drobného zboží nebo pradleny. V těchto případech se často jednalo o ženy z nižších společenských vrstev, například manželky poddruhů nebo nádeníků. Tato zaměstnání však zřejmě nelze považovat za vykonávání řemesla jako takového. Existovala však některá povolání ryze řemeslného charakteru, jež byla dokonce pokládána za typicky ženská. To se týkalo zejména oblasti textilní a potravinářské výroby. Některá z nich, za všechny jmenujme švadleny či šlojířnice,²⁹⁷ měla nadto i některé aspekty cechovní organizace. Podobně jako mistři mohla kupříkladu i bohatší švadlena brát dívky do učení. Jelikož však ženy nedosahovaly stejných práv jako jejich mužské protějšky začleněné do cechovního pořádku, výuční listy dívkám místo „mistrových“ udělovalo město.²⁹⁸

Kromě nezávislého podnikání žen často fungovala také určitá forma jejich spolupráce s cechovními mistry, například soukeníci zaměstnávali přadleny či mykačky příže. Ty v tomto případě vykonávaly práce, které by se daly označit za pomocné či námezdní, a zřejmě požívaly určité ochrany cechu, ačkoliv nebyly jeho členy v pravém slova smyslu. První písemný doklad o ženské práci v rámci cechu nacházíme ve statutech pražských zlatníků,²⁹⁹ kde se mezi artikuly týkajícími se tovaryšů objevuje zmínka o dělnicích či pomahačkách. Zdali se českým řemeslnicím podařilo také zcela oprostít od spolupráce s mistry a vytvořit tak samostatný ženský cech, nebo zdali takovéto snahy alespoň vyvíjely, o tom dochované prameny bohužel mlčí. Organizace

²⁹⁶ LENDEROVÁ, Milena: *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2009, s. 369.

²⁹⁷ Jinak také roušnice, řemeslnice vyrábějící šlojíře – ženský závoj nošený jako samostatné zavítí hlavy, nebo v kombinaci s diadémem či čepečkem

²⁹⁸ LENDEROVÁ, M.: *Žena v českých zemích*, s. 370.

²⁹⁹ Není jasné, kdy přesně jednotlivé části řádů vznikly, nejstarší články se kladou do roku 1324. Viz WINTER, Zikmund: *Dějiny řemesel*, s. 187–190.

tohoto typu, stejně jako ty genderově smíšené, ovšem fungovaly například ve Francii nebo Německu.³⁰⁰

Naproti tomu existuje řada dokladů o tom, že se ženy chtěly stát součástí stávajících mužských cechů. Kupříkladu už zmíněné šlojiřnice, které vyráběly tehdy módní zboží určené částečně i pro export, se zřejmě pokoušely začlenit do společného cechu v příbuzném tkalcovském oboru. O těchto jejich snahách svědčí například restriktivní opatření rožmberských tkalců z počátku 16. století: „...ženy, kteréž šlojiře a rouchy ženské dělají, k jejich cechu nepřislušejí.“³⁰¹ Stejně se vyjádřili i tkalci z Kouřimi a zakázali výuku učednic, neboť: „ženy do cechu nenáležejí.“³⁰²

Odpor tkalců nebyl ojedinělý. Podobná nařízení spatřujeme v 16. století ve statutech řemeslníků i v dalších městech. Tato fakta by nasvědčovala tomu, že ženy byly v průběhu raného novověku vyčleňovány z cechovních korporací, nebo byly odsouvány do pozice vykonavatelek pomocných či přípravných prací, přestože v předcházejícím středověkém období byly v některých řemeslech běžně inkorporovány. Na tuto skutečnost upozornil i Zikmund Winter: „Lze tedy „ženskou otázku“ XVI. století shrnouti v tyto skutečnosti: mistryně tkalcovské přestaly, pomoci ženské, kde práce pro tovaryše byla vedlejší a nízkou, užíváno i na dále; ale mimo manželku a dceru nižádná ženská pomocnice nesměla pracovati v dílně podle mužských.“³⁰³ Tyto tendence se pak v 17. století dále prohlubovaly. Winter usuzuje, že eliminace žen z řemeslné výroby měla své důvody hospodářské, tedy měla zajistit, aby mistři nepřicházeli o své pole působnosti a tím pádem i o výtěžek.

Podle studie S. Ogilvie docházelo k takovému vývoji i v německých městech³⁰⁴ a podobné závěry byly historiky učiněny i pro oblast Dánska, Španělska nebo Itálie.³⁰⁵ V Německu je tato situace přisuzována malému vlivu centrální moci v kontrastu se silným postavením cechů, které byly schopné efektivně kontrolovat trh a také prosazovat své zájmy.³⁰⁶ Přesto však nelze tento trend generalizovat, protože svou roli pro jednotlivé lokální oblasti zřejmě sehrávala řada politických, ekonomických

³⁰⁰ WINTER, Z.: *Český průmysl*, s. 274.

³⁰¹ WINTER, Z.: *Dějiny řemesel*, s. 769.

³⁰² Tamtéž, s. 767.

³⁰³ WINTER, Z.: *Český průmysl*, s. 276.

³⁰⁴ OGILVIE, Sheilagh: How Does Social Capital Affect Women? Guilds and Communities in Early Modern Germany, in: *American Historical Review* [online], roč. 109, 2004, č. 2, s. 324–359.

³⁰⁵ CROWSTON, Clare Haru: *Women, Gender and Guilds in Early Modern Europe*, in: LUCASSEN, Jan-DE MOOR, Tine – ZANDEN, Jan Luiten van (edd.): *The Return of the Guilds* [online], Cambridge 2008, s. 24.

³⁰⁶ CROWSTON, C. H.: *Women, Gender and Guilds*, s. 27.

či kulturních zájmů. Z novější studie C. Crowston vyplývá, že například pro Francii se naopak 17. století stalo obdobím nárůstu ekonomických příležitostí pro ženy. V Paříži a Rouenu pak roku 1675 dokonce vznikly samostatné cechy švadlen a prodavaček květin.³⁰⁷ Ukazuje se tedy, že pro období raného novověku je otázka role žen v českých značně komplikovanější. Případná rezistence cechovních organizací vůči nim, podobně jako přístup k ekonomickému uplatnění žen se odlišovaly region od regionu a jsou tématem, které si jistě zaslouží další zkoumání i vzhledem k absenci novějších studií pro naši oblast zájmu.

9.1 ŽENY V TURNOVSKÝCH CECHOVNÍCH ŘÁDECH

Ačkoliv se z výše popsaného vývoje zdá, že omezování ženské práce v cechu se v českých zemích stávalo od 16. století běžnou praxí, není pravdou, že by z cechovního života byly vyloučeny všechny ženy bez výjimky. Proto jsem se v této kapitole zaměřila na to, jak bylo jejich postavení zakotveno a reflektováno v turnovských cechovních řádech.

Přestože většina normativních nařízení byla zaměřena na podmínky pro muže - učedníky, tovaryše a mistry, velký počet turnovských statut obsahuje články, které se přímo či nepřímo týkají žen. Výjimku tvoří pouze nejstarší řády kovářů (1519), ševců (1533), pekařů a perníkářů (1534) a tkalců (1540), z čehož lze usuzovat, že ke kodifikaci postavení žen ve zkoumaných statutech došlo až kolem poloviny 16. století. Nejběžnější byly jednak artikule mající souvislost s privilegovanými členy cechu, jednak ty týkající se vdov.

9.1.1 Manželky a dcery

Jednou z častých podmínek zisku mistrovského práva bylo uzavření sňatku s počestnou ženou. Toto pravidlo mělo samozřejmě souvislost s postavením mistrů ve společnosti. Členové cechu se měli chovat příkladně, tak aby nedošlo k újmě cechovní vážnosti. I proto působí poněkud neobvykle zdůvodnění potřeby sňatku u turnovských kamenářských mistrů, jež se měli oženit, protože kdyby tak neučinili: „...jsa svobodný a nějaký drahý kámen k rukám do díla by přijal, takový buďto přetrhl neb pokazil, jsouc samotný snadně by zběhnouti mohl.“³⁰⁸ Zdá se tedy, že sňatek nesloužil pouze k ochraně dobré pověsti cechu, ale v tomto případě také jako určitá

³⁰⁷ CROWSTON, C. H.: *Women, Gender and Guilds* s. 26.

³⁰⁸ ŠIMÁK, J. V.: *Řády řemeslných cechů*, Turnov 1932, s. 76.

pojistka před jeho hospodářskou újmou. Pokud měl mistr takovýto závazek v podobě manželky a případně i rodiny, bylo pro něj teoreticky mnohem těžší cech a potažmo město opustit.

Některé řády rovněž konkretizují sňatky tovaryšů s mistrovskými vdovami nebo dcerami. Z takového manželství plynuly uchazečům značné výhody, tovaryšům poskytovalo dosažení rychlého sociálního vzestupu a také usnadnění zisku dílny nebo krámu. Ženiši rovněž požívali různá zvýhodnění finanční, v řádu turnovských tesařů se v podmínkách pro vstup do cechu mimo jiné dozvídáme: „*Kdyby kterej poctivej přespólní neb domáci tovaryš pozůstalou vdovu nebo mistrovskou dcerku v poctivosti za manželku sobě pojal, má se jemu polovice outrat, které přespólní složiti povinen, když za mistra přistupovati bude, pasírovati...*“³⁰⁹ Několikrát se také objevila formulace o předání polovice práva kupříkladu u cechu truhlářů³¹⁰ a tkalců.³¹¹ Je tedy zřejmé, že oženění tovaryši často platili pouze polovinu příjemného nebo nemuseli ostatním mistrům vystrojovat obvyklou svačinu.

V případě řezníků, kteří tvořili poměrně uzavřenou společnost, byl, alespoň podle znění jejich statut, sňatek s vdovou či dcerou v podstatě jedinou možností, jak mohl cizí mistr přijít k vlastnictví masného krámu: „*Jiní pak, kteří by bud' z cizích krajin neb domáci krom řemesla našeho byl a při pořádku řeznickém našem osaditi se chtěl, [...] potom pojmcou sobě dceru některého řezníka anebo pozůstalou vdovu po některém řezníku poctivě za manželku, ten právo k řemeslu po ní dostane a do poctivého pořádku přijati býti má a jiný žádný, a podle snešení dvacet kop míš[eňských] složiti povinen jest.*“³¹² Při bližším zkoumání praxe předávání masných krámů v Turnově, jak bylo provedeno v předcházející části práce, se však dozvídáme, že toto pravidlo nebylo striktně dodržováno. Nicméně jako norma se tradovalo i u řeznických cechů v jiných městech.

V širším slova smyslu cech netvořili pouze ti členové, kteří požívali mistrovské právo, do jeho okruhu spadali také tovaryši, učedníci, čeled' a zahrnuta byla rovněž rodina mistrů včetně manželek a dcer. Nebylo výjimkou, že ženy se na práci v manželově dílně dále přímo podílely, zvláště u těch řemesel, jež byly v dřívějších dobách jejich doménou, tedy zejména v textilním a potravinářském odvětví. Rozsah

³⁰⁹ ŠIMÁK, J. V.: *Řády řemeslných cechů*, Turnov 1932, s. 121.

³¹⁰ TÝŽ: *Řády řemeslných cechů*, Turnov 1921, s. 140.

³¹¹ TÝŽ: *Řády řemeslných cechů*, Turnov 1932, s. 67.

³¹² Tamtéž, s. 103.

jejich zapojení do práce se pak mohl pohybovat od prostého vypomáhání v dílně při různých vedlejších pracích, společného podnikání s manželem, anebo dokonce samostatného vedení dílny v pozici mistrové.³¹³ Posledně jmenovaná činnost se ovšem v raném novověku v našem prostředí týkala téměř výlučně vdov, jež zdědily mistrovské právo po svém muži.

Nejběžnější náplní práce manželek mistrů byl prodej mužových výrobků. O tom ostatně hovoří i turnovská statuta cechů hrnčírů a řezníků. Při prodávání zřejmě docházelo mezi družkami mistrů k častým sporům, protože jejich řešení bylo vtěleno do samostatných artikulů. Hrnčíři v článku 13 nařizují: „*Aby žádná hrnčírka jedna s druhou v trhu při prodeji se nevadila ani skrze klevety žádných svárův nepůsobila, pod pokutou jedné libry vosku a potom šatlavou podle zasloužení.*“³¹⁴ Řezníci jsou v podmínkách, jak se mají manželky při prodeji chovat ještě konkrétnější: „*Manželce své, aby jeden každý, které v krámích sedají a masa prodávají, jak se chovati mají, a to tak, aby jedna každá v krámě svém seděla, pokojně své maso prodávala, před víko nevyházela, od jiného krámu kupců neodvolávala, uctivě jak bohatému tak chudému, potřebnému se chovala, za žádným – jestli masa nekoupí – nepomlouvala.*“³¹⁵ Poněkud úsměvně působí fakt, že pokud by se žena těmto zásadám zpronevěřila, měl na to cech upozornit manžel a pokutu, která by jí byla uložena od cechmistrů, měl sám zaplatit.

9.1.2 Vdovy

Nejvýznamnějšího postavení v rámci cechu dosahovaly vdovy po zesnulých mistrech. Na ně přecházelo po smrti manžela mistrovské právo a bylo jim umožněno vést dílnu či krám. Většinou zaměstnávaly kvalifikované tovaryše a samy na výrobu pouze dohlížely. O právech vdov se zmiňuje většina turnovských statut od 2. poloviny 16. století, naopak ve starších řádech kovářů (1519), ševců (1533), pekařů (1534) a tkalců (1540) se tyto informace neobjevují. Svou roli mohl sehrát i fakt, že tato statuta zřejmě nebyla přejímána z jiných měst, kde bylo právní zajištění vdov v cechovních řádech běžné. V nových artikulích turnovských pekařů, jež jsou více než o století mladší, už ale tyto články nalézáme. Z novějších řádů opomíjí přítomnost vdov i cech kamenářů, výskyt žen v řemesle tohoto typu nebyl zřejmě obvyklý.

³¹³ LENDEROVÁ, M.: *Žena v českých zemích*, s. 369.

³¹⁴ ŠIMÁK, J. V.: *Řády řemeslných cechů*, Turnov 1932, s. 7.

³¹⁵ Tamtéž, s. 107.

Vdovy zpravidla provozovaly činnost pouze po omezenou dobu, buď do nového sňatku, kdy kompetence opět přejímal manžel, nebo do dospělosti syna, případně do odprodání krámu či dílny. Mistrovské vdovy byly žádanou partií, protože takový sňatek poskytoval tovaryšům naději na sociální vzestup. Pokud se znovu vdaly za muže necechovního nebo mistra jiného řemesla své právo většinou ztratily, jak ukazují například artikule turnovských hrnčířů z roku 1649: „*Ovdověla-li by kterého mistra téhož řemesla žena, ta má právo v řemesle jako jiní mistři i čeládku chovati, až do změnění stavu svého vdovského. A proměnila-li by stav svůj která a toho řemesla hrnčířského muže by sobě nepojala, tehdy toho řemesla prázdna býti má a učedníka žádného chovati nemá.*“³¹⁶

Mistrové ale nedisponovaly stejnými právy jako muži. Mohly sice dále vykonávat řemeslo a zaměstnávat tovaryše, nové učedníky však již přijímat nesměly. Ve statutech turnovských truhlářů se objevuje i formulace, že ostatní cechmistrři a mistři nad ní měli: „*...ve všelijakých slušných potřebách ruku ochrannou držeti, ji nižádným způsobem v ničemž neubližovati, čeládkou a tovaryši fedrovati. Než učedníka žádného aby k učení nepřijímala, leč by který za živobytí mistra a jejího manžela ještě byl přijat; ale po smrti mistrově žádného učedníka nově přijímati nemá.*“³¹⁷ Právo vdov tedy bylo do určité míry omezené a zřejmě také podléhaly nějaké formě kontroly cechovních mistrů. Pro některé vdovy však mohlo být vedení řemeslnické dílny způsobem seberealizace a řemeslo provozovaly i po dlouhá léta bez manžela. Vykonávaly i ta povolání, která by mohla být považována za čistě mužská, vedly například zvonářské či knihařské dílny.³¹⁸

9.2 TURNOVSKÉ ŽENY V ŘEMESLECH - SONDA

Dochované archivní prameny umožňují provedení drobné mikrohistorické sondy do života několika řemeslnic, několika „obyčejných“ žen (a jejich rodin) v 17. století. V této podkapitole jsem kromě již zmíněných pramenů použila rovněž údaje z turnovského místopisu zpracovaného J. V. Šimákem.³¹⁹ Přestože získané informace jsou spíše kusé a týkají se zejména majetkového vlastnictví, přesto poskytují určitou představu o roli a postavení žen – řemeslnic v raně novověkém městě.

³¹⁶ ŠIMÁK, J. V.: *Řády řemeslných cechů*, Turnov 1932, s. 10.

³¹⁷ TÝŽ: *Řády řemeslných cechů*, Turnov 1921, s. 141.

³¹⁸ LENDEROVÁ, M.: *Žena v českých zemích*, s. 374.

³¹⁹ ŠIMÁK, J. V.: *Příběhy města Turnova*, 3. díl, Turnov 1904.

První dvě ženy, Salomenu Matouškovou a Alžbětu Bohdaneckou, spojovalo povolání řeznice. Salomena byla dcerou Jana Kubčiny, zdejšího pekaře. Provdala se hned třikrát, a to pokaždé za řeznického mistra. Jejím prvním manželem byl Theofil Žářský, který získal mistrovské právo roku 1635 a převzal masný krám od Václava Simonova.³²⁰ Již dříve zakoupil také dům v Hluboké ulici, pozemky a stodolu za 430 kop míšeňských. Patřil tedy k majetnějším řezníkům. Salomena s ním dle záznamů měla neurčený počet dětí.³²¹

Nicméně k roku 1641, kdy se ujala pustého místa pro zahradu, je již uváděna jako manželka Jiříka Šice, taktéž řezníka. Jiřík, který sám vlastnil stavení ve Skálově ulici, se stal také majitelem pozemků po Žářském. Dům manželů vyhořel při velkém požáru Turnova v roce 1643, byl však znovu obnoven, protože o několik let později je jako jeho vlastník již uvedena sama Salomena.

Posléze se dovídáme, že v roce 1651 je manželkou již třetího muže Mikuláše Matušky Jilemnického. Lze předpokládat, že ke sňatku došlo právě toho roku, protože Mikuláš se v té době stal rovněž řeznickým mistrem.³²² V té době bylo Salomeně 40 a Mikulášovi 24 let³²³. Mohlo by se zdát, že se v tomto případě se i vzhledem k velkému věkovému rozdílu jednalo o typický případ sňatku vdovy s mladším tovaryšem. Ze zápisu z cechovních register ovšem vyplývá, že Mikulášovi byl dán v užívání krám po nebožtíku Jeremiáši Libiganovi, a to do dospělosti jeho pozůstalého sirotka. Při tom měla Salomena stále ještě v držení krám po svém prvním muži. Je tedy možné, že oba krámy obhospodařovali manželé společně, nebo že si Salomena ponechala krám pro obživu svou a svých dětí z předchozích manželství. Víme totiž, že měla tři dcery Salomenu, Dorotu a Annu. Nicméně nelze popřít, že sňatek se Salomenou znamenal pro Mikuláše vstupenku do řeznického cechu, který byl tradičně velmi uzavřený, vzhledem k omezenému počtu masných krámů.

Alžběta Bohdanecká, povoláním rovněž řeznice, zdědila krám po manželovi Jindřichovi Bohdaneckém a v jeho čele stála velmi dlouhou dobu.

V Soupise poddaných podle víry se manželé Bohdanečtí nacházeli v kolonce *Kostelníci*. Nedělil je tak velký věkový rozdíl jako v předchozím případě, v době zpracování Soupisu bylo Jindřichovi 39 a Alžbětě 32 let, měli spolu jedenáctiletou

³²⁰ SOKA Semily, Cech řezníků Turnov, Registra, 1635.

³²¹ Roku 1641 se Salomena „s *dítkami po Th. Žářském*“ ujímá pustého místa pro zahradu. Viz ŠIMÁK, J. V.: *Příběhy města Turnova*, 3. díl, s. 434.

³²² SOKA Semily, Cech řezníků Turnov, Registra, 1651.

³²³ PAZDEROVÁ, A.: *Soupis poddaných podle víry*, s. 637–638.

dceru Alžbětu³²⁴ a syna Karla, který ovšem není v Soupise uveden a proto neznáme ani jeho věk³²⁵. Kdy přesně Alžběta ovdověla, není známo, ale dům, který její muž koupil od Jiříka Šice (jednoho z manželů výše zmíněné vdovy Salomeny), byl v jejím držení v roce 1655. Již o 4 roky později kupuje její dům Alžběta Vodičková s tím, že Bohdanecká s dětmi si zde smí doživotně ponechat jednu světnici.

Až roku 1680 se objevuje záznam, ve kterém pro „sešlost věkem“ odevzdává masný krám synovi Karlovi, nicméně s tou výminkou: „...*dokud ji Pán Bůh na tom světě ponechati ráčí co tak platu ročního z pronajetí krámu takového vychází pro obživení své, do zachování v moci své toliko do smrti sobě zanechává.*“³²⁶ Zároveň se musel Karel zavázat, že bude odvádět také určitou částku své sestře Dorotě. To, že byla Alžběta v čele krámu po více než dvě desetiletí dokazuje, že ženy byly schopny vést živnost zděděnou po manželech, ať byla jejich motivace dosažení určité formy soběstačnosti či seberealizace, nebo zcela prozaicky zajištění obživy pro sebe a své děti.

Další ženou, kterou jsem našla v Berní rule, byla Alžběta Vodičková. Živila se jako plátenice. I ona byla provdána nejméně dvakrát, a to za Václava Vodičku Rovenského, který byl povoláním knihař a posléze za Mikuláše Buděšinského turnovského kloboučníka. Jak jsme si mohli všimnout výše, toho času již ovdovělá Alžběta zakoupila dům od řeznice Alžběty Bohdanecké za 70 kop míšeňských. Již roku 1665 má však dům v držení její druhý muž Mikuláš, když jej předtím odkoupil „*od nápadníků po neb. Alžbětě, manželce své*“³²⁷, manželství tedy asi netrvalo příliš dlouho.

Do záznamů k domu Bohdaneckých se o tři roky později dostává další žena - Magdalena Acheliska, jinak Palounková, pětáctýřicetiletá vdova, která se živila jako krejčová. Živnost zřejmě zdědila po svém muži Václavovi, s nímž měla dva syny Václav a Jiříka. Nutno také podotknout, že po celou tu dobu byl v domě výměnek Alžběty Bohdanecké.

Je jistě zajímavé, že jediný dům v Skálově ulici byl provázán s osudy hned několika řemeslnic. Snad mezi nimi fungovala i určitá forma sounáležitosti, ať už s vdovským údělem nebo sdílenými zkušenostmi z provozování řemesla.

³²⁴ PAZDEROVÁ, A.: *Soupis poddaných podle víry*, s. 630.

³²⁵ Turnovský Soupis totiž neevidoval dětskou složku populace v předzповědním věku, proto můžeme předpokládat, že syn Karel byl mladší deseti, resp. jedenácti let.

³²⁶ SOKA Semily, Cech řezníků Turnov, Registra, 1680.

³²⁷ ŠIMÁK, J. V.: *Příběhy města Turnova*, 3. díl, s. 175.

9.3 TURNOVSKÉ ŽENY V ŘEMESLECH VE SVĚTLE PROTOSTATISTICKÝCH PRAMENŮ

Pro zjištění podílu žen jsem, stejně jako v případě obecné statistiky počtu řemeslníků, opět využila Soupisu poddaných podle víry, Berní ruly a Tereziánského katastru. Podobně jako tyto prameny umožňují utvořit si určitou představu o struktuře a zastoupení jednotlivých řemesel, mohou rovněž, alespoň ve skromné míře, poskytnout náhled na profesní působení žen ve městě a doplnit tak celkový obraz řemeslnické organizace v Turnově.

První ze zkoumaných pramenů Soupis poddaných podle víry nám příliš informací o ženských povoláních neposkytuje, protože u většiny žen byla dána přednost zapsání rodinného stavu (manželka, matka, dcera, vdova), nebo sociální kategorie (podruhyně, děvečka) před profesním zaměřením. Stejně jako u mužů lze ale předpokládat, že řada žen označených jako podruhyně se mohla věnovat provozování nějaké formy živnosti, zejména tehdy, pokud se jednalo o vdovy. Nicméně i přes tyto problémy lze nalézt několik konkrétních zaměstnání. Nejblíže k řemeslné živnosti měly předlice, jež předly vlákna ze lnu, vlny, nebo podobných materiálů. Jednalo se však pouze o dvě osoby z celého města. Samozřejmě mezi pracující ženy musíme zařadit také ženskou čeleď, která tvořila velmi početnou složku obyvatel ve služebním postavení. V Turnově se k ženské čeledi počítaly děvečky a skotačky, za do určité míry specializované povolání lze také označit funkci chůvy.

Berní rula předkládá poněkud bohatší obraz o profesní působnosti turnovských žen, ačkoliv ani ona, vzhledem ke svému charakteru, neskýtá detailní údaje o celé městské populaci. K roku 1654 vykonávalo některé z povolání celkem deset žen: mydlářka, dvě řeznice, kovářka, koželuška, ševcová, krejčová, hrnčířka, plátenice a hokyně. Turnovanky měly své zastoupení v textilních a oděvních živnostech, kde ženy tradičně sehrávaly důležitou úlohu. Pozoruhodná je však jejich účast v takových řemeslech, jako bylo kovářství nebo řeznictví, která byla poměrně fyzicky náročná, zvláště vezmeme-li v úvahu, že v Soupise poddaných podle víry (který rule o tři roky předcházela) nebyli v těchto případech v jejich domácnosti uvedeni žádní tovaryši ani učedníci. Je samozřejmě možné, že k fedrování tovaryšů mohlo dojít až později, přesto to vypovídá o schopnostech tehdejších žen. Některé z nich byly také dozajista součástí cechovních pořádků, a to hlavně v případě vdov. Komparací se

Soupisem lze zjistit, že několik z nich bylo ve vdovském stavu již v roce 1651 a dá se tedy předpokládat, že mistrovské právo zdědily po manželovi.

Porovnáme-li počty ženských povolání v Berní ruli s příznávacími fasemi Tereziánského katastru, které od sebe dělí více než půl století, dojdeme k závěru, že přinejmenším účast žen v cechovní organizaci znatelně poklesla. I zde však musíme počítat s určitou mírou zkreslení, protože u některých žen v katastru byl opět uváděn pouze rodinný stav, nikoliv případné zaměstnání. Ve fasi z roku 1714 jsem napočítala již pouze pět žen, přičemž pouze dvě z nich zastávaly povolání sdružující se v ceších, jednalo se o kloboučnici a hrnčířku. Ve městě dále působily ještě dvě krupičářky, jež pravděpodobně svou živnost vykonávaly v součinnosti s manželem (jedna z nich byla ženou mlynáře), a tento skromný výčet povolání uzavírá jedna šenkýřka.

Dle zkoumaných pramenů pro město Turnov došlo tedy ve sledovaném období k poklesu účasti žen v cechovních korporacích a řemeslech všeobecně zhruba o polovinu. Jaká byla příčina tohoto poklesu? Předně ani v údajích z Berní ruly z roku 1654 nenalzáme příliš dokladů o ženské práci, proto je potřeba mít na paměti hledisko nedostatečné evidence, či prostě důvod, že ačkoliv se ženy živností věnovaly, bylo pro zhotovitele katastrů důležitější uvádět jejich rodinný stav, příp. vztah k majiteli domu či pozemku.

Pokud budu vycházet striktně ze získaných výsledků, jeví se mi jako jedno z možných vysvětlení postupné překonávání důsledků třicetileté války, při níž došlo k většímu úbytku mužské složky obyvatelstva, což mělo za následek větší počet vdov. Na počátku 18. století byla však již tato demografická krize překonána, a tak mohl klesnout počet vdov, jež vykonávaly řemeslo.

Pokles by mohl být rovněž vysvětlen výše zmíněnou teorií S. Ogilvie o postupném vyčleňování žen z cechovních korporací v průběhu raného novověku a jejich odsouvání na pozice spíše pomocných pracovních sil.

Vzhledem k tomu, že je zkoumaný turnovský vzorek ženské populace příliš malý, není možné daná zjištění generalizovat ani vztahovat na ženy v ceších v českých zemích všeobecně. Pro bližší potvrzení či vyvrácení těchto domněnek by bylo potřeba provést komparaci s dalšími prameny, nebo údaji pro jiné oblasti, protože však tomuto tématu nebyla zatím věnována příliš velká pozornost, není v možnostech této práce dojít k relevantním závěrům. Nicméně toto téma jistě není vyčerpáno a zasloužilo by si pozornost dalších badatelů.

ZÁVĚR

Ve své práci jsem se pokusila vykreslit obraz turnovských cechů v raném novověku na základě dochovaných pramenů cechovní provenience. Mým cílem nebylo přinést vyčerpávající popis všech řemeslnických spolků, které na území města působily, ale spíše jsem se zaměřila na jejich všeobecné představení a následnou analýzu některých konkrétních aspektů jejich fungování a organizace.

V první části své práce jsem se zaměřila na rozbor turnovských cechovních statut a provedla jsem také komparaci nejstarších řádů, pocházejících z 16. století a 1. poloviny 17. století, z různých hledisek. Mimo jiné se ukázalo, že většina zkoumaných statut nebyla přijata a s největší pravděpodobností tedy byla vytvořena samotnými turnovskými řemeslníky. Dále jsem se zevrubně zabývala podmínkami a poplatky za přijetí učedníků a mistrů do cechu, rolí cechmistrů a cechovních shromáždění, nebo způsobu jakým byla v řádech zdůrazňována zbožnost řemeslníků.

Z dochovaných statut a dalších pramenů cechovní provenience jsem vycházela i v další části práce, která se věnovala obecnému představení jednotlivých cechů. Nejprve jsem se pokusila stručně přiblížit historický vývoj turnovských cechů a řemesel všeobecně. Zjistila jsem, že v Turnově působilo v tomto období 20 různých cechovních organizací, u nichž jsem stručně popsala jejich vznik, působení a tam, kde to bylo možné, jsem uvedla i statistické údaje o počtu jejich členů. Zvláštní pozornost jsem věnovala řemeslům potravinářským (zejména pekařům a mlynářům), která tradičně zaujímala velmi důležité místo v městském hospodářství a životě vůbec. Nemohla jsem rovněž opomenout poskytnout větší prostor turnovskému řemeslnému fenoménu, kamenářství, přestože nestálo ve středu zájmu této práce.

Vzhledem k velkému množství cechovních organizací jsem se rozhodla pro podrobnější rozbor pouze jedné z nich – řeznického cechu. Nejdříve jsem se zabývala procesem jeho vzniku, dále rozbořím statut a konečně také analýzou register, které mi mimo jiné umožnily poznat běžný chod cechu, praxi získávání mistrovského práva nebo nahlédnutí do cechovních počtů. Díky registrům bylo možné sledovat přistoupení mistry téměř po celé 17. století, nebo postihnout vliv třicetileté války na tuto organizaci.

Následnou komparací řeznických statut a register jsem pak dospěla k několika zjištěním: řeznické společenství bylo skutečně uzavřenější než jiné cechy a dosažení členství bylo těžší, podmínky přijetí však nebyly zdaleka tak striktní, jak se uvádělo v cechovních artikulech, rovněž výše poplatků se v obou pramenech odlišovala. Dále

jsem se podrobněji zabývala objekty nutnými k provozování řeznického řemesla - masnými krámy a způsobem jejich získávání. Ačkoliv statuta určovala, že se masné krámy měly předávat buďto v rámci rodiny, nebo sňatkem s mistrovou dcerou či vdovou, zjistila jsem, že v praxi se toto nařízení nedodržovalo. Při získávání krámů hrály skutečně velmi důležitou roli rodinné svazky, ale běžným způsobem byla také koupě krámu nebo jeho dobrovolné odevzdání nepříbuzné osobě. Zisk krámu prostřednictvím sňatku byl spíše ojedinělý. Mistr mohl být na krám také uveden pouze na omezenou dobu, nejčastěji se tak stávalo v případě, že dědic po bývalém vlastníkovi ještě nedosáhl dospělosti.

V poslední části práce jsem na turnovské cechy nahlédla očima protostatistických pramenů státní provenience, konkrétně se jednalo o Soupis poddaných podle víry, Berní rulu a Tereziánský katastr. To mi umožnilo zjistit alespoň orientační početní zastoupení jednotlivých řemeslných odvětví. Mohu tedy konstatovat, že v 16. a 17. století zaujímal přední místa potravinářská řemesla, v čele s řezníky a pekaři, v 18. století je vystřídala řemesla oděvní.

Jelikož jsem v průběhu svého výzkumu narazila na údaje o několika ženách věnujících se řemeslům, pokusila jsem se jejich roli ve statutech i v ceších obecně obsáhnout v závěrečné kapitole.

Předkládanou prací jsem se pokusila přispět k doposud neprobádaným dějinám turnovských cechovních organizací, které tvořily neoddělitelnou součást městského obyvatelstva v raném novověku. Doufám, že by se rovněž mohla stát jakýmsi pomyslným odrazovým můstkem pro další studie věnující se například podrobněji konkrétním cechům.

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

AM = archiv města

č. = číslo

d = denár

fol. = foliace

gr. = groš

inv. = inventární

k = kopa

kart. = karton

kgč = kopa grošů českých

kgm = kopa grošů míšeňských

m. = míšeňský

kn. = kniha

rkp = rukopis

s. = strana

SOAL = Státní oblastní archiv Litoměřice

SOkA = Státní okresní archiv

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

PRAMENY

Archivní prameny

Národní archiv:

Národní archiv, fond: Stará manipulace, sign. R 109/45, kart. 2001, Soupis poddaných podle víry z roku 1651 pro Turnov.

Národní archiv, fond: Tereziánský katastr, inv. č. 44, Město Turnov

Státní oblastní archiv Litoměřice – Státní okresní archiv Semily (dále SOAL a SOkA):

SOAL, SOkA Semily, fond: Archiv města Turnov, rkp. 2, Acta forensia 1567–1574.

SOAL, SOkA Semily, fond: Archiv města Turnov, rkp. 3, Acta forensia, 1586-1594.

SOAL, SOkA Semily, fond: Archiv města Turnov, rkp. 29, Liber contractum ab anno, Manuál právní 1660.

SOAL, SOkA Semily, fond: Cech hrnčírů Turnov, sign. 04–269, inventář.

SOAL, SOkA Semily, fond: Cech kamenářů Turnov, inv. č. 1, sign. L-1, Řád kamenářského bratrstva 1715.

SOAL, SOkA Semily, fond: Cech kamenářů Turnov, sign. 04–281, inventář.

SOAL, SOkA Semily, fond: Cech kloboučníků Turnov, sign. 04–270, inventář.

SOAL, SOkA Semily, fond: Cech kovářů a kolářů Turnov, sign. 04–559, inventář.

SOAL, SOkA Semily, fond: Cech kožešníků Turnov, sign. 04–272, inventář.

SOAL, SOkA Semily, fond: Cech krejčích a postřihačů Turnov, sign. 04–260, inventář.

SOAL, SOkA Semily, fond: Cech mlynářů Turnov, inv. č. 7, kn. 5, Kniha nepořádných tovaryšů 1725–1736.

SOAL, SOkA Semily, fond: Cech mlynářů Turnov, inv. č. 9, kn. 7, Kniha mistrů (1776) 1831–1860.

SOAL, SOkA Semily, fond: Cech mlynářů Turnov, sign. 04–273, inventář.

SOAL, SOkA Semily, fond: Cech pekařů a perníkářů Turnov, inv.č. 1, sign. L-I, Turnovská městská rada potvrzuje řád pekařskému cechu, 1534.

SOAL, SOkA Semily, fond: Cech pekařů a perníkářů Turnov, inv. č. 3, sign. L-3, Opis cechovního řádu, nedatováno.

SOAL, SOkA Semily, fond: Cech pekařů a perníkářů Turnov, sign. 04–261, inventář.

SOAL, SOkA Semily, fond: Cech provazníků Turnov, sign. 04–262, inventář.

SOAL, SOkA Semily, fond: Cech řezníků Turnov, inv. č. 7, sign. 1.1, kart.1, Maxmilián z Valdštejna vydává nařízení týkající se řezníků a pekařů 1647.

SOAL, SOkA Semily, fond: Cech řezníků Turnov, inv. č. 3, kn.1, Registra řeznického cechu (1595) 1651–1696.

SOAL, SOkA Semily, fond: Cech řezníků Turnov, inv. č. 4, kn. 2, Registra řeznického cechu, 1683–1843.

SOAL, SOkA Semily, fond: Cech řezníků Turnov, inv. č. 5, kn. 3, Kniha přijatých učňů a tovaryšů, 1823–1896.

SOAL, SOkA Semily, fond: Cech řezníků Turnov, sign. 04–268, inventář.

SOAL, SOkA Semily, fond: Cech sladovníků Turnov, inv. č. 5, kn. 2, Tovaryšská registra 1644–1682.

SOAL, SOkA Semily, fond: Cech sladovníků Turnov, inv. č. 9, sign. 1.1.3, kart.1, Zřízení fundace k cechovnímu oltáři 1764.

SOAL, SOkA Semily, fond: Cech sladovníků Turnov, sign. 04–274, inventář.

SOAL, SOkA Semily, fond: Cech soukeníků Turnov, sign. 04–263, inventář.

SOAL, SOkA Semily, fond: Cech ševců Turnov, sign. 04–267, inventář.

SOAL, SOkA Semily, fond: Cech tesařů Turnov, sign. 04–264, inventář.

SOAL, SOkA Semily, fond: Cech tkalců Turnov, sign. 04–265, inventář.

SOAL, SOkA Semily, fond: Cech truhlářů, sklenářů a bečvářů Turnov, inv. č. 2, sign. L-2, Vidimus cechovního řádu, 1643.

SOAL, SOkA Semily, fond: Cech truhlářů, sklenářů a bečvářů Turnov, sign. 04–282, inventář.

SOAL, SOkA Semily, fond: Cech zámečnicků Turnov, inv. č. 1, sign. L-1, Cechovní privilegia, 1726.

SOAL, SOkA Semily, fond: Cech zámečnicků Turnov, sign. 04–266, inventář.

SOAL, SOkA Semily, fond: Cech zedníků, kameníků a pokrývačů Turnov, sign. 04-275, inventář

Vydané prameny

BOHÁČEK, Jan: Tereziánský katastr pro město Turnov – rustikální fase a vizitace, in: *Archiv Českého ráje doby nové a novější 1*, Turnov, Muzeum Českého ráje 2003, ISBN 80-239-2987-9, s. 87–214.

CHALUPA, Aleš – ČECHURA, Jaroslav – RYANTOVÁ, Marie: *Berní rula 8-9: Kraj Boleslavský*, Praha, Státní ústřední archiv 2001, ISBN 80-854759-79-0.

CHALUPA, Aleš – LIŠKOVÁ, Marie, et al.: *Tereziánský katastr český. Svazek 1. Rustikál (kraje A-CH)*, Praha, Archivní správa ministerstva vnitra 1964.

PAZDEROVÁ, Alena: *Soupis poddaných podle víry z roku 1651: Boleslavsko I.*, Praha, Národní archiv 2005, ISBN 80-86712-28-1.

ŠIMÁK, Josef Vítězslav: Řády řemeslných cechů turnovských z XV. – XVIII. století, in: *Osmá zpráva muzea turnovského za léta 1907–1920*, Turnov 1921, s. 91–164.

ŠIMÁK, Josef Vítězslav: Řády řemeslných cechů turnovských z XV. – XVIII. století, in: *Devátá zpráva muzea pro Turnov a okolí za léta 1921–1931*, Turnov 1932, s. 3–179.

LITERATURA

BĚLINA, Pavel: *Česká města v 18. století a osvícenské reformy*, Praha, Academia 1985.

BÍLEK, Tomáš Václav.: *Reformace katolická, neboli, Obnovení náboženství katolického v království Českém po bitvě bělohorské*, Praha, František Bačkovský 1892.

BUMBA, Jan: *České katastry od 11. do 21. století*, Praha, Grada 2007, ISBN 978-80-247-2318-1.

BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel: *Člověk českého raného novověku*, Praha, Argo 2007, ISBN 978-80-7203-694-3.

BŮŽEK, Václav, a kol.: *Společnost českých zemí v raném novověku: struktury, identity, konflikty*, Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2010, ISBN 978-80-7422-062-3.

ČECHURA, Jaroslav: Cechy rožmberských měst a městeček do poloviny 16. století, in: *Jihočeský sborník historický 58*, České Budějovice, Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích 1989, s. 113–124, 177–185.

ČECHURA, Jaroslav: Rozvoj cechů na rožmberském dominiu po roce 1550, in: *Jihočeský sborník historický 59*, České Budějovice 1990, s. 1-10.

ČERMÁK, Miloslav: *Olomoucká řemesla a obchod v minulosti*, Olomouc, Memoria 2002, ISBN 80-85807-19-X.

ČORNEJOVÁ, Ivana, a kol.: *Velké dějiny zemí Koruny české*, sv. 8, Praha, Paseka 2008, ISBN 978-80-7185-947-5.

DIVIŠ, Jan: *Pražské cechy*, Praha, Muzeum hlavního města Prahy 1992.

DŮLMEN, Richard van: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století)*, 2. díl - *Vesnice a město*, Praha, Argo 2006, ISBN 80-7203-812-5.

EBELOVÁ, Ivana: Mistrovské kusy stavebních řemeslníků v cechovních artikulích 16.-18. století; in: *Historia docet: Sborník příspěvků k poctě šedesátých narozenin prof. dr. Ivana Hlaváčka, CSc.*, Praha, Historický ústav ČSAV 1992, ISBN:80-85268-14-0, s. 59–72.

EBELOVÁ, Ivana: Organizace a písemnosti cechů stavebních řemesel v době předbělohorské, in: *AUC-philosophica et historica 1*, Praha, UK 1992, ISBN 0567-8293, s. 71–75.

EBELOVÁ, Ivana: *Pražská a venkovská stavební řemesla v době renesance a baroka*, Praha, Scriptorium 2001, ISBN:80-86197-33-6.

HRADECKÝ, Emil: Tereziánský katastr. Rozbor fondu, in: *Sborník archivních prací*, roč. 6, 1956, č. 1, s. 105–135.

HLAVÁČEK, Ivan – NOVÝ, Rostislav – KAŠPAR, Jaroslav: *Vademecum pomocných věd historických*, Jinočany, H & H 2002, ISBN 80-7319-004-4.

HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – JANÁK, Jan – DOBEŠ, Jan: *Dějiny správy v českých zemích. Od počátků státu po současnost*, Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2005, ISBN 80-7106-709-1.

HRBEK, Jiří: *Barokní Valdštejnové v Čechách: 1640-1740*, Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2013, ISBN 978-807-3084-516.

JAKL, Michal, a kol.: *Historie a současnost podnikání na Jilemnicku, Semilsku a Turnovsku*, Žehušice, Městské knihy 2004, ISBN 80-86699-18-8.

JANÁČEK, Josef: *Přehled vývoje řemeslné výroby v českých zemích za feudalismu*, Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1963.

JANÁČEK, Josef: *Řemeslná výroba v českých městech v 16. století*, Praha, Československá akademie věd 1961.

JANÁČEK, Josef: Zrušení cechů roku 1547, in: *Československý časopis historický*, roč. 7, 1959, č. 2, s. 231–242.

JANOTKA, Miroslav – LINHART, Karel: *Řemesla našich předků*, Praha, Nakladatelství Svoboda, 1987.

JANOTKA, Miroslav – LINHART, Karel: *Zapomenutá řemesla: vyprávění o lidech a věcech*, Praha, Nakladatelství Svoboda, 1984.

KARLOVÁ, Zdeňka: *Změny v cechovním zřízení měst pražských po r. 1547*, Praha 1934.

KNOB, Jan: Turnovská výroba skelné kompozice v 18. století, in: *Ars vitraria II*, Jablonec nad Nisou, Muzeum skla a bižuterie 1968, s. 35–43.

KUČA, Karel: *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, díl 7., Praha, Libri 2008, ISBN 978-80-7277-041-0, s. 745-756.

LENDEROVÁ, Milena: *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2009, ISBN 978-80-7106-988-1.

MARTÍNEK, Zdeněk - VAŘEKA, Josef: *Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska, III. Řemeslná, domácí a manufakturní výroba a obchod v Čechách v letech 1752-1756*, Praha, Etnologický ústav AVČR 2000, ISBN 80-85010-16-X.

MELICHAR, František: *Dějiny cechovnictví v Čechách*, Praha 1902.

MENDL, Bedřich: Počátky našich cechů, in: *Český časopis historický*, roč. 33, 1927, č. 1, 2, s. 1–20, 307–346.

MÍKA, Alois: Řemesla a obchod v českých městech ve světle tereziánského katastru, in: *Pražský sborník historický XI.*, Praha, Panorama 1978, s. 104–138.

NOVOTNÝ, Robert Radim.: Turnovští františkáni a (re)katolizace regionu v 17. století, in: HLAVÁČEK, Petr (ed.): *Františkánství v kontaktech s jiným a cizím*, Praha, FF UK 2009, ISBN 978-80-7308-283-3, s. 244–265.

PÁNEK, Jaroslav (ed.): *Česká města v 16. – 18. století: sborník příspěvků z konference v Pardubicích 14. a 15. listopadu 1990*, Praha, Historický ústav ČAV 1991, ISBN 80-85268-06-X.

PÁTKOVÁ, Hana: *Bratrství ke cti Božie: Poznámky ke kultovní činnosti bratrstev a cechů ve středověkých Čechách*, Praha, KLP 2000, ISBN 80-85917-66-1.

PÁTROVÁ, Karin: *Řemeslnické cechy v Brandýse nad Labem: Polovina 16. – polovina 19. století*, Brandýs nad Labem – Stará Boleslav, Muzeum Praha – Východ 2010, ISBN 978-80-903985-9-7.

PETRÁŇ, Josef: *Dějiny hmotné kultury I., část 2*, Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1985.

PRÁŠEK, Justin Václav: *Dějiny města Turnova nad Jizerou v Boleslavště*, Turnov 1879.

PROSTŘEDNÍK, Jan: Pravěké a středověké osídlení Turnova ve světle archeologických nálezů, in: *Z Českého ráje a Podkrkonoší 13*, Semily, Státní okresní archiv Semily 2000, ISBN 80-86254-04-6, s. 7–49.

REININGHAUS, Wilfried: *Gewerbe in der frühen Neuzeit*, Mnichov, Oldenbourg wissenschaftsverlag 1990, ISBN 978-3-486-55401-4.

SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze království Českého*, 10. díl, Praha, Argo 1997, ISBN 80-7203-060-4.

ŠEVČÍK, Václav: *Historie cechovního zřízení řemesel a obchodu*, Praha, Čs. akciová tiskárna 1926.

ŠIMÁK, Josef Vítězslav: *Příběhy města Turnova nad Jizerou I. Od založení města do roku 1620*, Turnov 1903.

ŠIMÁK, Josef Vítězslav: *Příběhy města Turnova nad Jizerou III. Místopis*, Turnov 1904.

VARCL, Jiří: *Studie o turnovské skelné kompozici*, Turnov, Výzkumný ústav pro jablonecký průmysl a drahokamy 1949.

WINTER, Zikmund: *Český průmysl a obchod v 16. věku*, Praha, Česká akademie Císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění 1913.

WINTER, Zikmund: *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v 14. a v 15. století*, Praha, Akademie a Matice Česká, 1906.

WINTER, Zikmund: *Kulturní obraz českých měst: Život veřejný v XV. a XVI. věku I, II*, Praha, Matice česká 1890.

WINTER, Zikmund: *Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách (1526-1620)*, Praha, Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění 1909.

WINTER, Zikmund: *Zlatá doba měst českých*, Praha, Odeon 1991, ISBN 80-207-0244-X.

INTERNETOVÉ ZDROJE:

CROWSTON, Clare Haru: Women, Gender and Guilds in Early Modern Europe, in: LUCASSEN, Jan – DE MOOR, Tine – ZANDEN, Jan Luiten van (edd.): *The Return of the Guilds* [online], Cambridge 2008, s. 19–44, [vid. 11. 3. 2017], ISBN 978-0-521-73765-4, dostupné z: <https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/S0020859008003593>.

OGILVIE, Sheilagh: How Does Social Capital Affect Women? Guilds and Communities in Early Modern Germany, in: *American Historical Review* [online], roč. 109, 2004, č. 2, s. 325–359, [vid. 11. 3. 2017], ISSN 0002-8762, dostupné z: <http://www.econ.cam.ac.uk/people/faculty/sco2/full-texts/Ogilvie-2004-AHR.pdf>

OGILVIE, Sheilagh: The Economics of Guilds, in: *Journal of Economic Perspectives* [online], roč. 28, 2014, č. 4, s. 169–192, [vid. 20. 2. 2017], ISSN 0895-3309, dostupné z: <http://www.econ.cam.ac.uk/people/faculty/sco2/full-texts/Ogilvie-2014-The-Economics-of-Guilds.pdf>

ŘÍDKOŠIL, Tomáš – NOVOTNÝ Robert Radim: Cechy a řemesla: Poodhalené tajemství vzniku kamenářského cechu v Turnově, in: *Časopis Krkonoše – Jizerské hory* [online], roč. 2004, č. 11, s. 48–49, [vid. 1. 4. 2017], ISSN 1214-9381, dostupné z: http://krkonose.krnep.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=7559

SEZNAM TABULEK

Tab. 1: Archivní fondy turnovských cechů	11
Tab. 2: Přehled dochovaných statut turnovských cechů.....	38
Tab. 3: Porovnání poplatků pro získání mistrovského práva	48
Tab. 4: Řemesla a živnosti v Soupisu poddaných podle víry	106
Tab. 5: Řemesla a živnosti v Berní rule.....	108
Tab. 6: Řemesla a živnosti v Tereziánském katastru.....	110

SEZNAM GRAFŮ

Graf 1: Způsoby získávání masných krámů.....	103
--	-----

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1: Tovaryšské artikule sdruženého cechu pekařského, mlynářského a perníkářského v Turnově, 1717

Příloha č. 2: Statuta mlynářského cechu, 1717

Příloha č. 3: Statuta kamenářského bratrstva v Turnově, 1715

Příloha č. 4: Městská rada Nového Bydžova vydává Pavlu Nezřídckému list o řádném na svět zplození, 1657

Příloha č. 5: Titulní list Register řeznického cechu (1595) 1651 - 1696

Příloha č. 6: Příklad zápisu v Registrech řeznického cechu, 1641

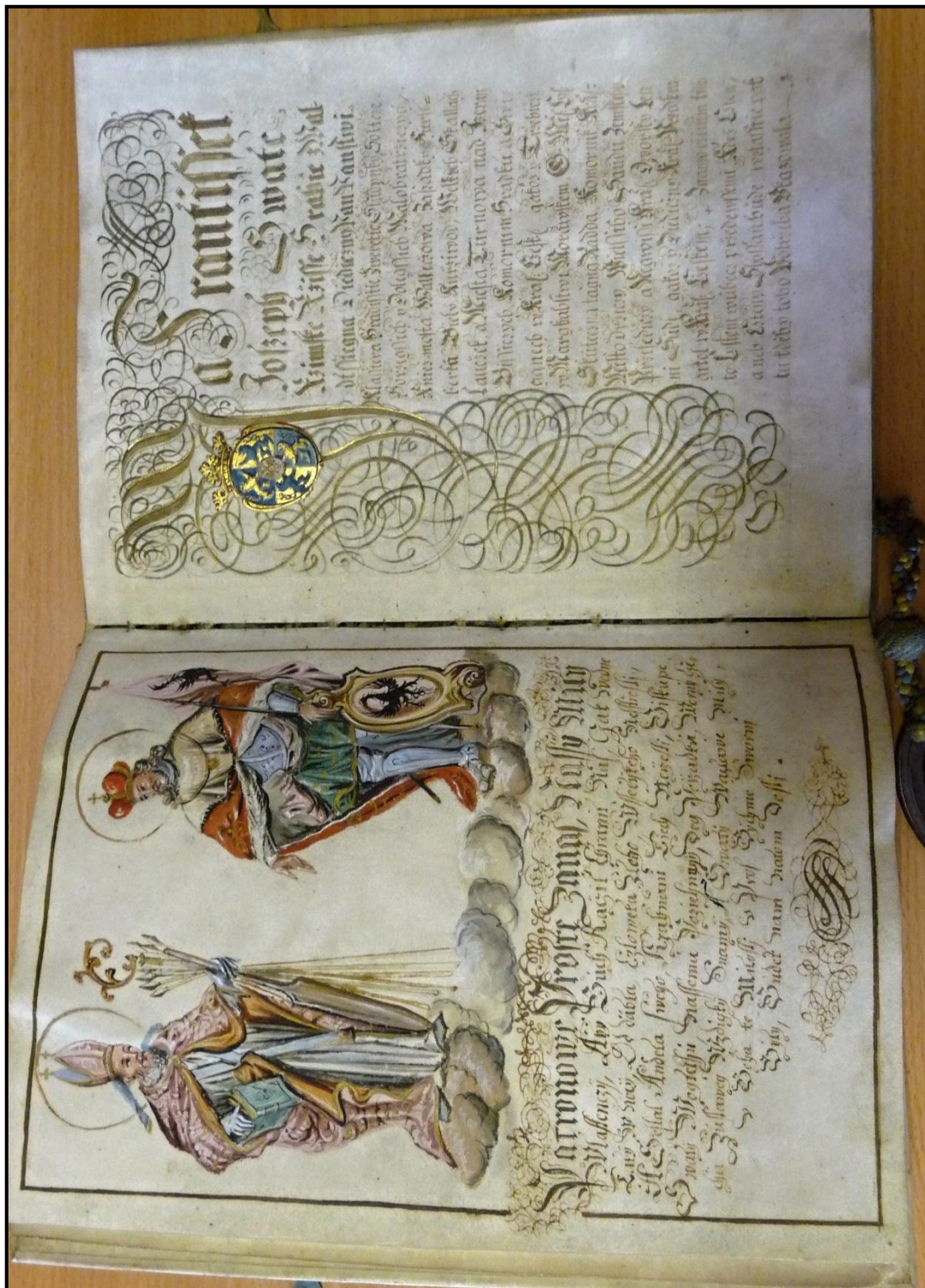
Příloha č. 7: Mapa Turnova – náčrt J. V. Šimáka

Příloha č. 8: Mapa panství v Horním Pojizeří s vyznačeným Turnovem, 1618

Příloha č. 1: Továřské artikule sdruženého cechu pekařského, mlynářského a perníkárského v Turnově, 1717³²⁸

³²⁸ SOAL, SOKA Semily, Cech pekařů a perníkářů Turnov, inv. č. 2, sign. L-2, Cechmistři pekařského, perníkárského a mlynářského řemesla obnovují řád svým tovaryšům, 1717.

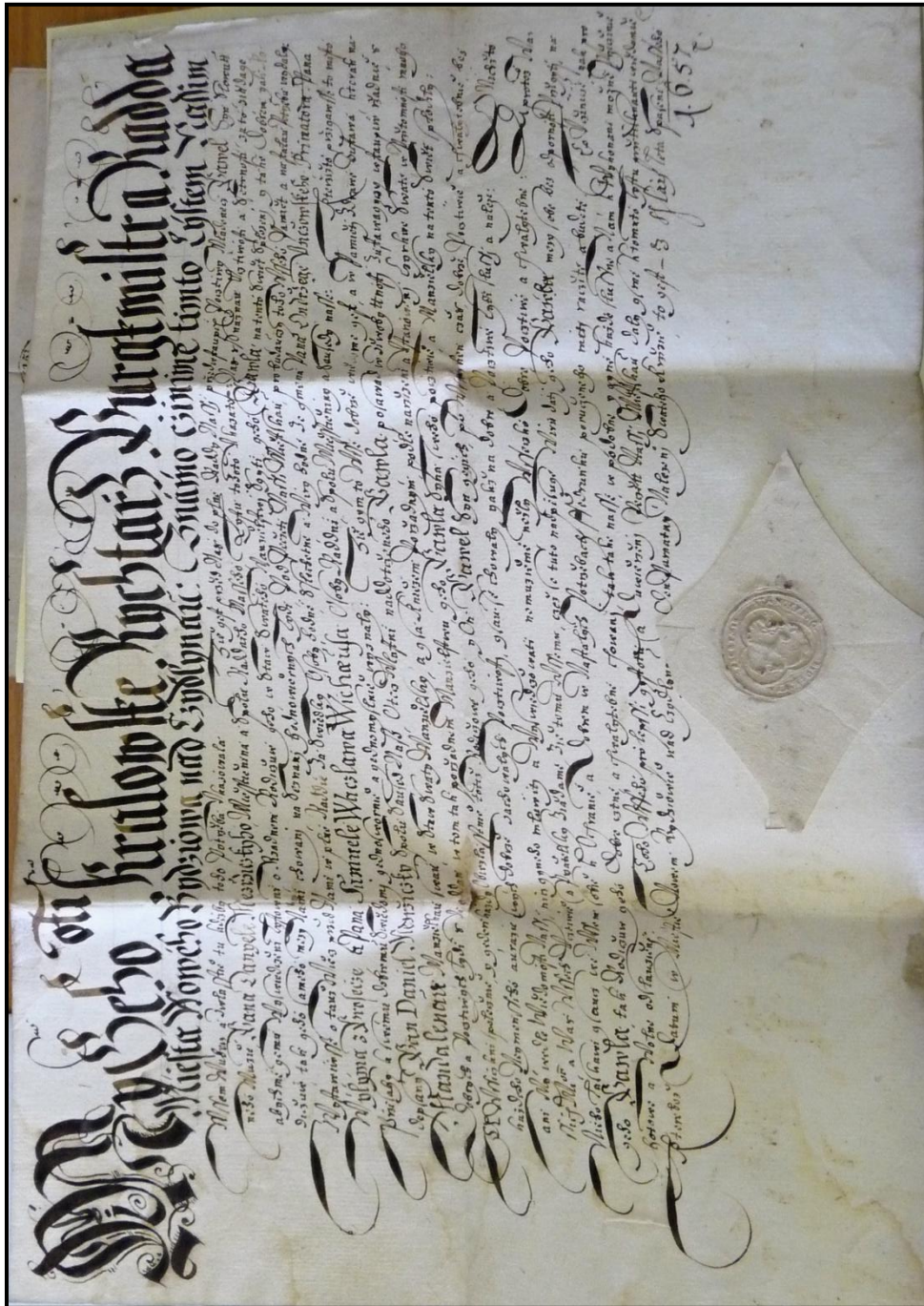

³²⁹ SOAL, SOKA Semily, Cech mlynářů Turnov, inv. č. 1, sign. L-1, Statuta mlynářského cechu, 1717.

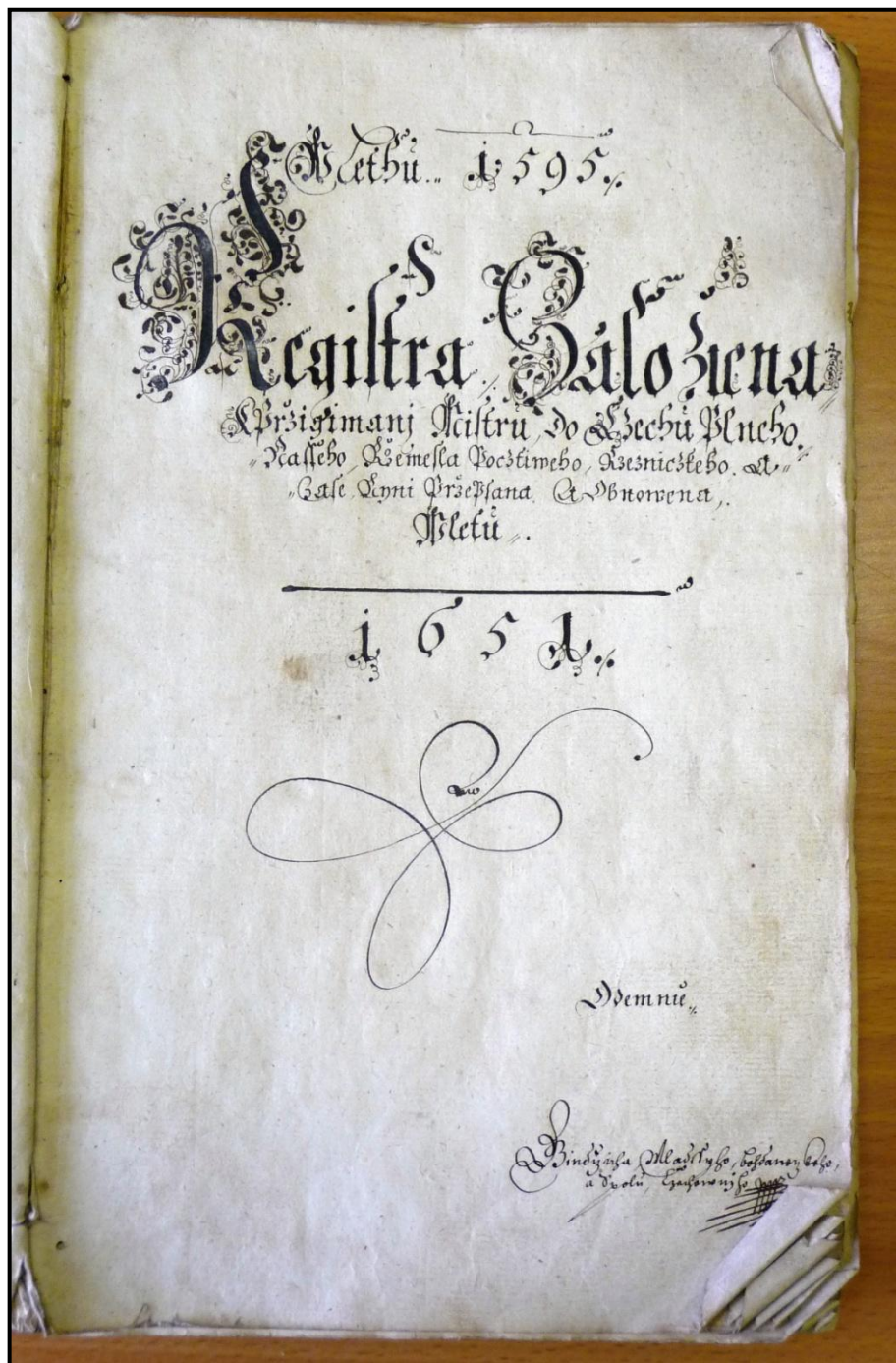

³³⁰ SOAL, SOKA Semily, Cech kamenářů Turnov, inv. č. 1, sign. L-1, Řád kamenářského bratrstva v Turnově, 1715.

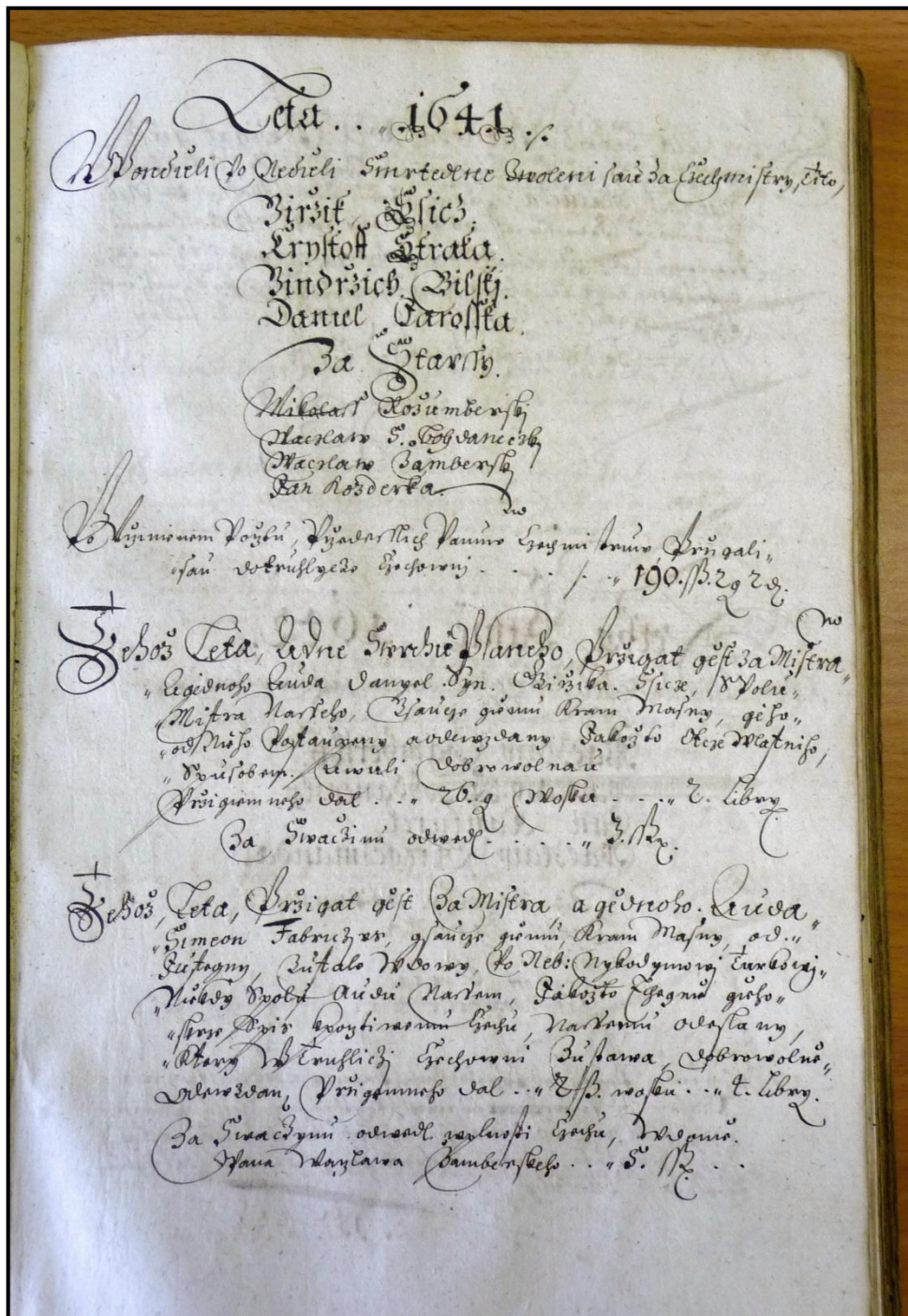
Příloha č. 4: Městská rada Nového Bydžova vydává Pavlu Nežřídkému list o řádném na svět zplolení, 1657³³¹

³³¹ SOAL, Soka Semily, Cech pekařů a perníkářů Turnov, inv. č. 19, sign. 2.1, kart. 1, listy zachovací, 1657.

³³² SOAL, SOkA Semily, fond: Cech řezníků Turnov, inv. č. 4, kn. 2, Registra řeznického cechu, (1595) 1651–1696.

^{333 333} SOAL, SOka Semily, fond: Cech řezníků Turnov, inv. č. 4, kn. 2, Registra řeznického cechu, (1595) 1651–1696.

Příloha č. 8: Mapa panství v Horním Pojizeří s vyznačeným Turnovem, 1618³³⁵

³³⁵ ŠIMÁK, Josef Vítězslav: *Příběhy města Turnova nad Jizerou I. Od založení města do roku 1620, Turnov 1903.*